

JÉ LEN KOR

6

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1966

SOLTRA ELEMÉR rajza

Számunk szerzői:

ANGYAL ENDRE
BAJOMI LAZÁR ENDRE
BERCZELI A. KÁROLY
BERTHA BULCSU
CSORDÁS JÁNOS
GYÁRFÁS ENDRE
HEGEDŰS GYULÁNÉ
KALÁSZ MÁRTON
KÁLDI JÁNOS
KENDE SÁNDOR
KISS DÉNES
LEMLE GÉZA
MARGÓCSY JÓZSEF
MITZKI ERVIN
NAGY L. SÁNDOR
NAGY-TÓTH LAJOS
PÉCSI GABRIELLA
RÓNAY LÁSZLÓ
SÓS ENDRE
G. SZABÓ LÁSZLÓ
SZABÓ MAGDA
SZALAY KÁROLY
SZENCZEI LÁSZLÓ
TAXNER ERNŐ
THIERY ÁRPÁD
VARGA LAJOS
VÁRÓCZI ZSUZSA

Képek:

GARÁNYI JÓZSEF
KOLBE MIHÁLY
KOVÁTS ALBERT
KURUCZ D. ISTVÁN
SOLTRA ELEMÉR
SZABÓ LÁSZLÓ

Júliusban – hagyományosan –
BALATONI KÜLÖNSZÁM-mal je-
lentkezünk.

**BALATONI SZÁMUNK
TARTALMÁBÓL:**

Antalfy Gyula: A Balaton táji ke-
rete

Balog János: A Balaton jövője

Bertha Bulcsu novellája

Borsos Miklós rajzai

Csorba Győző versei

Déry Tibor: Vallomás a Balaton-
ról

Granasztói Pál: Balatonföldváron

Lipták Gábor balatoni levele

Szabó Lőrinc verse

Takáts Gyula: A Nagyberek világa
és a Balaton

Tüskés Tibor: Táj és költészet

Thiery Árpád: Látogatás Lipták
Gábornál

Váci Mihály versei

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI
FOLYÓIRAT

IX. ÉVFOLYAM 6. SZÁM
1966. JÚNIUS

A Baranya megyei Tanács lapja
Megjelenik havonta

Szerkeszti a Szerkesztő Bizottság

Főszerkesztő:
SZEDERKÉNYI ERVIN

TARTALOM

SZABÓ MAGDA: Szent Róza ünnepe (elbeszélés)	483
PÉCSI GABRIELLA versei: Köznapi vallo- más, Több mint kétezer éve	488
NAGY-TÓTH LAJOS: Tízre várnak (elbeszélés)	490
KALÁSZ MÁRTON: Versek a „Vándorév” ciklusból	495
VARGA LAJOS: Önarckép mellé (vers)	496
SZENCZEI LÁSZLÓ: Nem jut el mindenki Floridába (dráma-részlet)	497
KÁLDI JÁNOS: Szénrajz (vers)	511
KISS DÉNES versei: Haszontalanok, Bol- dogságom nem vész el, Mondrian	512
BERCZELI A. KÁROLY: Kép (vers)	513
CSORDÁS JÁNOS: Falusi búcsú (vers)	514
KENDE SÁNDOR: Vasárnapi tánc (elbeszélés)	516
G. SZABÓ LÁSZLÓ: A mandarin tánca (vers)	520
GYÁRFÁS ENDRE versei: Gyümölcsfák, Intés	522
BERTHA BULCSU: A vezér holnap érkezik (elbeszélés)	523

ÉLET ÉS KULTÚRA

THIERY ÁRPÁD: Tájak, lelkek és látszatok (II. rész)	527
LEMLE GÉZA: Gálykút, 1965	534

Irodalom és művészet

SZALAY KÁROLY: Humor és korszerűség	542
BAJOMI LÁZÁR ENDRE: A francia argot	546
RÓNAY LÁSZLÓ: Az Argonauták „bető- rése”	550
TAXNER ERNŐ: Színházi levél Budapest- ről	553
HEGEDŰS GYULÁNÉ: „Két ezrelék”	558

M É R L E G E N

NAGY L. SÁNDOR: A vadóc (Szovjet írók új elbeszélései) - - - - -	565
MARGÓCSY JÓZSEF: Sinkó Ervin: Optimisták - - - - -	567
ANGYAL ENDRE: Endre Károly: Versek	569
VÁRÓCZI ZSUZSA: Szakonyi Károly: Férfiak - - - - -	571
MITZKI ERVIN: Békési Gyula: Hazatalálni	573
SÓS ENDRE: Írói arcképvázlatok és bibliográfiák - - - - -	574

K É P E K

SZABÓ LÁSZLÓ rajza - - - - -	489
KOLBE MIHÁLY rajzai - - - - -	494, 564
KOVÁTS ALBERT rajzai - - - - -	515, 519
SOLTRA ELEMÉR rajzai	531, 535, 539, 541
GARÁNYI JÓZSEF: Kerámia-falikép - -	559
KURUCZ D. ISTVÁN: Secco - - - - -	561

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V.
Pécs, Hunyadi János u. 11.
Telefon: 15-32, 50-00
Felelős kiadó: Braun Károly

Szerkesztőség:
Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Postafiók 175. Telefon: 13-05
Kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető bármely postahivatalnál
és a Posta Központi Hírlapirodájánál
(Budapest, V., József Nádor tér 1.)
Évi előfizetési díja 72,- Ft.
Egyéni előfizetési csekkszámja száma
61 068.

Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066.
vagy átutalással az MNB 8. fióknál
vezetett egyszámlára

66-1607 Pécsi Szikra Nyomda
F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Szent Róza ünnepe

Mentek persze ebből a kikötőből igazi hajók is a szigetre.

A fiút, akit voltaképpen folyton idegesített minden, amit nyaralás közben látott, az igazi hajók is irritálták, igazi utasaikkal, akik a hajóétteremben vacsoráztak, nem papírból, mint ők a parton, s kutyáikat és autóikat is magukkal vitték, mintha nem üdülni, hanem meghalni indulnának, valami tágas, különös sziklasírba, ahol körül kell venni múmiájukat mindazzal, ami életükben fontos vagy kedves volt. Ha zene szűrődött le a hajóról, mert az igazi utasoknak zene is járt, a lány elnyílt szájjal, elragadtatva hallgatta, a fiú ilyenkor megrántotta a karját, s kifelé indult vele a kikötőből. A lány mindig követte, de folyton hátrafordult, és bámulta a hajót. Ha férfit nézett meg így, sose haragudott meg rá. Ezért igen.

A motoros, amely a szigetre vitte őket, semmiben sem hasonlított az igazi hajókhoz, olyan volt, mint egy enorm, baldachinos csónak. Frissítőt és valami lángosfélét, nersze, itt is lehetett kapni, ha nem is volt a csepp fedélzeten külön étterem; a többi kiránduló mind vásárolt, és ott ropogtatta mellettük a pirosra sült gömbölyű tésztát. Ők elhessegették a tálcát, amelyet elbűk is odatartottak. A lány a disszidenst szidta, akit nem találtak a városban, s aki miatt nem tudták feltölteni a készleteiket, mulatott rajta, mekkorákat nyelnek, a fiú nem, azt felháborította, hogy itt a tengernél mindig éhesek, keservesebben, mint életükben bármikor, és nincs pénzük soronkívüli enni-válóra. Most bármit megevett volna, pedig utálta az idegen nép szokatlan fűszerezésű, síkos ételeit. A lány rebbenéstelen pillantással bámult egy fiatal férfit, aki dinnyét evett, parányi, félholdalakú szeletkéket. Kinézte a szájából. Az ismeretlen végre észbe kapott, megkínálta, a lány egyszerre két szeletet vett, az egyiket a fiúnak nyújtotta. Illatos, rózsaszínbelű dinnye volt, a fiatal férfi nézte, hogyan kapják be, milyen mohón, aztán elmosolyodott, s az egész papírtálcát odatette elbűk a maradék dinnyével, ő meg rágyújtott. „A pofájába kellene vágni – gondolta a fiú –, vagy a tengerbe. Csakhogy szomjas is vagyok, és iszonyúan kívánom.”

Mióta elindultak, folyton azt teszi, amit utál. Soha ilyen távol nem érezte magától ezt a lányt, mint amióta egy percet se tölt nélküle, rendszeresen együtt hál vele, nemcsak alkalmoszerűen. Ő másképp tervezte ezt a nyarat, a maúk házában, a folyónál, amelyről már télen tudni lehetett, hogy augusztusban üresen áll majd, a szülei Hévízre mennek, reumakezelésre, a nővéréék meg az országot járják a gyerekekkel, viszik a sátrukat autón. Azt gondolta, lemegy a Dunához a lánnyal, s ott maradnak kettesben; anyja sóhajtott, mikor bejelentette neki, de nem vitatkozott, megszokta már, hogy a fiú nem kér tanácsot, nem fogad el bírálatot és nem érdekli az ellenkezés, azt is, hogy a lány, aki valószínűleg a menyé lesz, olyan biztonsággal jár-kél a házukban vagy a fiú szobájában, mint egy kicsit már unatkozni kezdő feleség. Hát akkor menjenek le a folyóhoz, legalább nem lesz gazda nélkül a ház.

A lány elnevette magát, mikor előállt az ötlettel, ez tüstént felbosszantotta, mindig felháborította, ha kinevetik, most különben is dicséretet várt, hogy ilyen nagy-szerű nyaralási lehetőséget szerzett. Kiderült, hogy a lánynak más terve van, külföldre akar utazni, nyugatra, hívta a fiút, tartson vele, adják be együtt az útlevélkérelmet. Eleinte nem akarta, aztán ráállt, aláírkálta a nevét a kérvénynek, amelyet a lány írt meg helyette, biztos volt benne, hogy úgyse lesz az egészből semmi, mért kapnának éppen ők és éppen most útlevelet, meg valutát, mikor annyi kérelmezőt elutasítanak. De nem fog ártani a lánynak, ha csalódik, úgyis mindig az van, amit akar, legalább

hálásabb lesz a dunai házért, ha a nyugati út vízbe esik. Mikor kiderült, hogy mind a ketten megkapták az igérvényt, zavarba jött, elkedvetlenedett, úgy érezte, mintha becsapták volna. Egyetlen pillanatig sem számolt azzal komolyan, hogy esetleg elutaznak, pénze se volt rá, ám mikor a család megtudta, hogy mehetnek, esze nélkül adakozott mindenki, az öregeknek volt valami könnyes háborúelőtti emlékük arról a mesevilágról, ahová indultak.

Mire észbekapott, kint voltak a szülők mesevilágában.

Pokolian érezte magát a pattogó, idegen mondatok zuhogásában, amelyekből egy szót sem értett, s amelyek azért is megzavarták, mert az ő fülének minden egyformán csengett; mintha állandóan lázas vagy enyhén részeg volna, úgy köszönt itt mindenki, úgy kínált egy újságot. A lány viszont folytonos elragadtatásban élt, valami rejtelmes ösztönnel megértette az idegenek pantominját, s önmagát is mindig meg tudta értetni; amit akart, eljátszotta, eltáncolta, elgrimaszolta, s az idegenek visszanevettek rá, viszszagrimaszoltak, pattintgattak neki az ujjakkal, néha csókokat dobáltak felé. A lánynak minden érdekes is volt, a paplantalan, torz vánkösű ágyak, az örökké surrogó ventilátor, az undok, pici rákok, amiket stancliból faltak a járókelők, mint otthon a pattogatott kukoricát, de a döglött hal is vagy a romok, amelyeket áhitattal illet nézni, s amelyek a fiút untatták és lehangolták.

Pénzük tulajdonképpen már úgy tíz nappal az érkezésük után elfogyott, beosztani otthon se tudtak, spórolni sose tanult egyik sem, ha nem lett volna meg az előre megváltott körutazási jegyük, már régen haza kényszerültek volna, de így csak mentek-mentek, egyik városból a másikba, ameddig a címekből tartott; a lánynál lista volt, hol él olyan régi ismerős vagy ismerősök ismerőse, akitől pénzt lehet kérni, azzal az ígérettel, hogy hazaérve majd valakinek megadják. „Adó – mondta a lány és nevetett –, luxusadó, amiért kilógtak. Fizetni fognak, hogy elmenjünk a nyakukról, vagy legalábbis meghívják ebédre.” Teliszájjal nevetett rajta, hogy elkomorulnak majd az arcok, ha beállítanak pénzt kérni, semmit se talált benne, a fiú szégyellt vele menni, néha, ha nagyon utálkozott, nem is ment el, vagy ha mégis, egy szót se szólt, ez a lány boltja volt, ha akart volna, se tud résztvenni a produkcióban, nem volt játékos természet, mint a lány, akinek ez a kunyerálás nemcsak hogy nem esett nehezére, hanem talán legszebb része volt a nyaralásának, többet ért a levegőtlen képtáraknál, különös tereken ácsorgó szobroknál, épületeknél, magánál az először látott tengernél is. Majdnem mindig beütött az üzlet, ha nem is olyan fényesen, mint a lány hitte, de annyit mindenütt kaptak, hogy tovább vergődhetek, ezen az utolsó állomáson, ahonnan holnap végre hazaindulnak, történt meg legelőször, hogy nem találták a városban, akit kerestek, a lánynál lévő címen nem lakott semmiféle volt honfitárs. Megszakadtak a szálak, még egy napra futja, ez a rongy sziget van hátra még, amit szintén látni kell, mert napok óta hirdetik a plakátok országszerte Szent Róza ünnepét, és ez a lány is Róza, ilyen hülyén hívják, aztán mehetnek haza, hálistennek. Tulajdonképpen nem is érti, hogy jutottak végig ezen az országon, ilyen kevés pénzzel, ennyire délre. Nagy teljesítmény volt.

A gitáros fiú most ért oda hozzájuk. Pillantása felmérte őket, nem állt meg mellettük, továbbment az öregasszony felé. „Micsoda szimata van – gondolta a fiú –, mint a rókanak. Csak ránk néz, és tudja, hogy tőlünk nem várható semmi.” Ebben a percben gyűlölte ezt a lányt, szerette volna, ha megalázzák vagy megverik előtte, s elképzelte, hogy ő csak áll, nézi és nevet. Otthon, ha egy ilyen kölyök mellésomfordál, s hazudik valamit, elővesz egy forintot, odadobja neki. Menjen moziba a nyavalyás, ő is került elégszer iskolát.

Mikor beszálltak, a gitáros fiú úgy lépett a motorosra, mint egy kiránduló. Jegyet váltott, elhelyezkedett, nézte a vizet, nem pillantott senkire, a gitárját betette az ülés alá. Aztán ahogy távolodni kezdtek a parttól, egyszer csak előkerült a hangszere, pengetni kezdte, mintha csak magát szórakoztatná, az utasok figyeltek, rámosolyogtak, a fiú meg siklott, mint valami kis pók a maga szötte fonálon a mosolyok felé, mindig ahhoz, akitől pénzt remélt és kapott is. Mindenki adott neki, csak ők nem, igaz, hogy

nekik nem is próbált muzsikálni. A lány azonnal megtanulta a dalt, együtt cincogta a gitárszóval, a fiú nézte a profilját a ponyva alatt, a ponyva kék volt, a lány arca is kék lett tőle, mintha nem a tenger felett volna, hanem a hullámok alatt, onnan leskelődnie a muzsika felé, szelíd volt ez az arc, megható, gyöngéd. A fiú arra gondolt, hogy négy nappal ezelőtt, az utolsó városban, ahol megtalálták azt, akit kerestek, egy ruhakereskedőt, azt hazudta, nagyon rosszul élnek odahaza, nincs egyáltalán téli ruhájuk, a kereskedő felesége riadtan leakasztott egy ruhát a vállfáról és a kezébe nyomta, még neki is keresett egy villámzáras zekét. Iszonyú volt, mert a lány még sírt is, hogy hitelesebbé tegye az ajándékozók előtt a nyomorukat, a szállodában meg negyvenfokos hőségben felvette a téli ruhát, hosszan forgott benne a tükör előtt, neki is odakinálta a zekét, de ő elfordult, s akkor az ő zekéjét is magára vette, ott állt a dupla téli ruhában a tükör előtt és énekelt.

Ha hazamennek, kirúgja ezt a lányt.

A sziget most tűnt fel, fekete volt, s valahogy egészen más, mint amilyennek a kikötőváros prospektusai után elképzelték, fenyegető és voltaképpen rideg. Két óriási sziklából állt, amely kimeredt a vízből, s amelynek nemcsak lapos aljára, de minden kiugró szirtjére építettek valamit, templomot, szállodát, villákat. Minél közelebb úsztak hozzá, annál kevésbé értette, miféle erő rakhatta fel itt az épületeket, vagy mi tartja őket egyensúlyban, hogy le nem sodorja a vihar a számtalan házat egyenesen a tengerbe.

Ahogy partra léptek, gyerekek rohamozták meg őket, visitva, tülekedve kínálták lapos kosaraikból a rózsát. A házak már várták az ünnepet, az ablakokon, erkélyeken rózsagirland piroslott, a templomajtó ívét is rózsa övezte, a kikötőben és felette a szűk főtéren fullasztó volt az illat, majdnem köhöggető. A motoros másfél óra hosszat tartózkodik a szigeten, kilencven percük van rá, hogy megnézzék a látnivalókat. Az utasok egy része leült a templomlépcsőre, hogy várja a processziót, amely még el sem indult a legmagasabb csúcsról, ahol a felső templom áll, a többiek nekivágtak a szigetnek, hogy lássanak belőle valamit, ha már idejöttek. A gitáros fiú beszaladt egy bárba, látták, hogy valamit magyaráz, és leadja a gitárját.

A lány is útnak indult.

Tudta, hová megy, azt is, miért, sose tudott megülni, ha valahová megérkeztek, indult azonnal szaglászni. Most megy körbe-körbe, nézeget, olvasgatja a cégtáblák feliratát és keresi, nem talál-e magyar nevet. A csúcsról, a luxusszállodából, most kezdtek aláereszkedni az alsó templomba az óriási amerikai autók, amelyek szinte eltorlaszolták a kikötőt, mikor leértek. A lány felfedezhetett valami honfitársat, mert benyitott egy boltba, a fiú pedig megint meglátta a gitáros gyereket.

A sziklaút, amelyen a járművek közlekedtek, balról lejtett, félkörben begörbült, úgy ért le a főtérré. A gyermek ott állt a félkör könyökében és várt. Mikor észrevette az első amerikai kocsit, feléfutott az úton, s közvetlen a kerekek előtt elzuhan, a kocsi fékezett, az asszonyok sikoltoztak, a fiú gyomra hirtelen felémelyedett az izgalomtól. Tüstént kiderült, hogy feleslegesen aggódott, a gyerek talpra pattant, még csak a térdét se verte le, az amerikai megkönyebbülten kihajolt a kocsiablakon, pénzt adott a kölyöknek, aztán tovább hajtott, a gitáros meg előhúzott az inge alól egy zacskót, és gondosan belecsorgatta az aprópénzt.

Mire másodszor, harmadszor megismételte a mutatványát, már a lány is ott figyelt. Rosszkedvű volt, a név, amelyet magyarnak hitt, mégsem volt az, vagy eltagadták. Elismeréssel nézte a kisfiút, aki körül a nézők két pártra szakadtak. A rendőr és az asszonyok szidták, cibálták, magyaráztak neki, a férfiak meg heccelték, buzdították, s volt egy pillanat – éppen egy ezüstszürke kocsi úszott lefelé a hegyről –, amikor a rendőr is olyan önfeledten figyelt, mintha sportversenyen volna. Az amerikai értetlenül nézett körbe, mert a tömeg, amely már tudta, mi következik, zúgott, mint az arénában, s az amerikai a zúgásra figyelt, az arckifejezésekből próbálta megállapí-

tani, mi lehet itt, mi ez a nyugtalanság, így aztán majdnem hogy nem sikerült a mutatvány, mert a nagy figyelésben későbbén fékezett, mint a többi. A gyerek most igazán megütötte magát, vérzett az arca, a keze, a lába, ezzel aztán vége is lett a színjátéknak, a rendőr mozdulatai világosan mutatták, hogy ez a kenyérkereseti lehetőség befejeződött. Az asszonyok a gyerek arcát törölgették, a férfiak úgy ordítottak rá, mintha nem ők biztatták volna legjobban az imént, a gyermek, miután megmosdatták a szökőkútnál, értesomfordált a gitárjáért, s attól fogva csak állt, nézegetett, mint egy igazi turista.

– Micsoda srác! – mondta a lány. – Hiszen ez zseni!

Ránézett, aztán mindjárt elkapta a pillantását. Dühös volt magára, mért esik annyira rosszul neki ez az elismerés. Hát nem mindegy, mit gondol ez a lány? Nem számít már, éppen csak hogy még együtt vannak, aztán mihelyt hazaérnek, leteszi. Hozzá sosincs egy jó szava, őt sose méltányolja semmiért. Se vizsgáért, se munkáért. Megszokhatta már. A télen, heccből, bevágta a lány öregei fáját, meglepetésnek. Mikor megmutatta hólyagos tenyerét, a lány annyit mondott rá: „Úgy kell.” Ez volt a „köszönöm”.

Távolról már hallatszott Szent Róza himnusza, nyújtott, súlyos zene volt, mintha mézet csorgattak volna alá a hegy tetejéről. Este lehet itt az igazi cécó, mikor a kivilágítás van, a püspök is átjön a városból, és mindkét templom neonnal beszótt homlokzata kiragyog a tenger felé. Ők már akkor régen a kikötőben lesznek, vagy a hotelban. Ágyban.

Nézték a processziót, amely végre feltűnt a sziklaúton. Mindenki feketében volt, csak a gyermekek fehérben, nyolc férfi vitte valami rudas alapzaton a szent szobrát, gyerekek virágszirmokat hintettek elibük aranyozott kosárból, s asszonyok zárták le a menetet, amelyet pap vezetett baldachin alatt, fátylas asszonyok, merev kezűek, mint a mozaik figurák, baljukban egyetlen szál fehér rózsza, jobbjukban égő gyertyaszál. A tömeg letérdepelt, az amerikaiak nem. A lány is letérdelt, visszafordította a fejét, leste, látja-e a fiút, és hogy tetszik neki térdepelve. A lány református volt, ő volt a katolikus kettőjük közül, ő, aki állt. A lány keresztet is vetett, ájtatosan és ügyetlenül, és nevetett a szemével. A processzió betért a templomba.

Oda már nem volt kedve utánuk menni, a szabad téren sem volt levegő, hát akkor milyen lehet odabenn. Az ének egyre hangzott, most már nem volt egyértelműen rózsairat, elnyomta a tömjén. A lacikonyhások serpenyőjében sercegett az olaj, az árusok rózsalevéibe göngyölték az apró halakat, úgy sütötték meg. Rá se birt nézni, paprikásan is utálta a halat, nemhogy rózsával, elindult a sziklába vajt úton a főtérről a kikötővel szemközti irányba. A lány követte engedelmesen. Szigettel kapcsolatos emlékeik mind a Dunához kötődtek, most egy teljesen kihalt sziklaösvényen lépegettek ketten, amelyet az ünnep tiszteletére aranyporos homokkal szórtak fel. Kétoldalt aludtak a házak, a lakók a főtéren lesték a processziót vagy a templomba zsúfolódtak, a fiú csak sejtette, hogy minden fal fehér, mert valami liláspiros futónövény minden felületet beszökött. Csend volt, sehol egy lélek, a sziget túlsó végén öböl, türkisz-zöld, villogó, távolabb a nyílt tenger ibolyakék, s az öblön túl mintha a pálcákat vertek volna a fenekére, hórihorgas, síp formájú, fekete szirtek meredtek ki a vízből. A lány megállt egy mellvéd mögött, kidőlt, előrelógott a haja. Mögöttük három babérfa állt szorosan egymás mellett, a levelek fénylettek, mint a bőrpajzsok.

– Én itt akarom tölteni az éjszakát – mondta a lány.

A fiú nézte a vizet, nem is válaszolt. Minden prospektusban benne állt, hogy a sziget ennek az országnak a legdrágább pontja, itt még egy kávé sem lehet meginni annyiért, mint a szárazföldön.

– Itt akarok élni huszonnégy órát – folytatta a lány. Csak huszonnégyet.

A fiú legyintett, már rágyújtani se volt kedve. Únta.

– Elmegek szállást keresni.

Jó, tessék, nagykorú. Csak aztán egy óra múlva visszaérjen, különben itthagytja, s akkor baj lesz: nála a pénz, a lányra nem lehet egy fillért se bízni, elköltené vagy elvesztené. A visszafelé hajójegy is nála van, az ingkabátjában, de ha szeret sétálni kánikulában, senki se tartja vissza, csak induláskor a parton legyen megint. Amennyiben kivenne valami lakást, vegye tudomásul, hogy egyedül lesz benne, és ő fizeti, ő, és nem a fiú. Szerezzen rá pénzt, ha itt akarja megülni Szent Róza ünnepét, van itt elég férfi, mind fekete, a lány meg szőke, úgyis mindig megpézik. Ő mindenesetre visszamegy a motorossal.

A lány nem felelt, tűnődve kapirgálta a sziklát, aztán csakugyan elindult. Milyen buta, hiszen tudja, hogy reménytelen, amennyi pénzük nekik még van, annyiért magánházban se kapnak egy zugot, nemhogy szállodai szobát. Most nagyon kicsinek látszott és törékenynek, és nehéz volt elképzelni róla, hogy csaló, mindenkit megfeszít és akkorákat hazudik, hogy az ügyfeleit megindítsa, hogy az ember rosszul lesz tőle. Onnan, ahol állt, a hátsó szigetről, jól látta, ahogy egy idő múlva feltűnt a kapaszkodón, és belépett majd kijött mindhárom szálloda ajtaján. Pici, fehér pont volt, szinte világított odafentről, hátulról kapta a sugarakat, ahogy a nap lassan alászállt a tengerben. „Szent Róza ünnepe – gondolta a fiú –, a marha istenit. Kellett neki mászkálni, mintha nem tudta volna előre.” A fene egye meg, hogy ez a sziget annyira drága, és azt a bitangot is, akit tegnap nem leltek a helyén; ha már végigfosztozott az országot, legalább az utolsó napra kaptak volna egy kis erősítést. Ez a lány úgy szereti a virágot, hogy még egy hervadt ibolyacsokortól is meghatódik, kinn lakik valamelyik elővárosban, disznóól van az ablaka alatt, virágot meg nem tűr meg az anyja az udvarukon, kell a föld a paszulyinak, a káposztának. Persze, hogy itt szeretett volna maradni.

Na, ideje indulni, mire a főtéren összetalálkoznak, lassanként be is szállhatnak a hajóba. Holnap indulás haza, két nap alatt csak visszaérnek, s akkor olyan pörköltet fog zabálni az első vendéglőben, és olyan söröket iszik, és olyan pogácsát süttet az anyjával, hogy... Mikor mindketten a főtérre értek, nem tudtak egymáshoz férni, mert a lány a hegyi út alján állt, a kanyarodó könyökében, amelyen az amerikai autók közlekedtek, ő meg a tér túlsó felén, a sziklaösvény csillogó porában, amely a hátsó szigethez, a ceruzaszirtekhez vitt. Integettek egymásnak, azt várta, a lány szomorú lesz, legalább is kedvetlen, de a lány mosolygott és vigan lóbálta felé szalmatáskáját. Csak nem vett ki valami szobát ez a szélhámos, aztán holnap becsukják őket, mert nem bírják kifizetni? Mert van valami ötlete, ismeri az arcát.

A tömeg vaskosan, szinte ellenségesen állt közöttük, mintha tudatosan el akarná választani őket egymástól. Egypár utas, akiknek a képére emlékezett, elindult a motoros felé, a gitáros fiú is ment, vitte a gitárját. Még mindig nem tudott moccanni, tudta, most már várnia kell, míg az embermassza valahogy fellazul, míg az amerikaiak elviszik az útból azokat a baromi kocsikat. Most indulnak vissza a szállodáikba.

A lány most már nem nézett rá, s nem is integett. Ismerte minden arckifejezését, tudta, valamin erősen töri a fejét, vizsgán szokott ilyen lenni, mikor tudja már, mit kell felelnie, és nagyon szépen akarja megfogalmazni, hogy mindenki el legyen tőle ragadtatva. Állt a kanyarodóban, a sziklaút alján, aztán mikor a harmadik amerikai autó is előrelendült, ahogy a kisfiútól látta az imént, nekitáncolt a kocsinak. A szürke autó volt, ami elébe ledobta magát, az úgy vágta félre, mint a rongyot.

Később, sokkal később, mikor már tudott beszélni erről, a fiú azt mondta, hogy a tömeg, amely a legkisebb rendellenességre felvisít és tombol, egyetlen hangot nem adott ki akkor, csak a fékező autó kerekeinek küzdelme hallatszott, s hogy a lány se szólt, úgy halt meg, némán, és mikor ő odaért hozzá és mellétérdelt, egy karcolás se látszott az arcán, keze puhán, kifordult, gömbölyű tenyérrel feküdt, ahogy a friss halál oldalra csapta, és pénzt kért halva is, ilyen trükkösen, ilyen nyomorultul, pénzt, saját bátorsága és ügyessége jutalmául, mint a gitáros fiútól tanulta, hogy ott marad hasson a szigeten egyetlen éjszakára Szent Róza ünnepén.

KÖZNAPI VALLOMÁS

Most oly valószínűtlen vagyok, mint az árnyék.
 Ha rámlépnél, nem kiáltanék riadtan
 mert érzem vállamon ülni kezed súlyos madarát
 mert könnyű, tiszta, átlátszó, hús vagyok
 és mert elment a hangom, idegen mezőn kószál.
 Nomád napjaink kusza hálója fonja körém
 – mit lebegésnek vélsz – a bizonytalant
 míg hallgatunk. Én hallgatlak téged és te engem.
 Köhögsz. Megfáztál. Hogy vigyázzak rád? Szeretlek.
 Itt az inged. Hozok majd tejet, kenyeret.
 Elindulok. Aludj még.
 Új könyvek jószagába merülök.
 Az asztalon valaki válogat,
 ujján kis sötét hólyag ül;
 – Kalapács – mondja, s – jól van,
 ezt a két könyvet elviszem –.
 Két percnyi csönd. Te hol vagy?
 Félkarral ölel a délután
 másik kezével felhőket terel:
 oktalán szomorúságom mafla nyáját.
 Majd értem jössz. Oly régen láttalak.
 Bámész tornyok és nyüzsgő háztetők
 magasodnak a málló alkonyatban,
 sétálunk még, fejem a válladon,
 magyarázol, cigarettád parázslík,
 kulcs zörren, villany gyúl: itthon vagyunk.
 Már félig alszom. Csend van, olvasol
 és kissé lejjebb fordítod a lámpát.

TÖBB, MINT KÉTEZER ÉVE...

Ember vagyok. Az egyetlen, sosemvolt,
 kinek sejtjei épp így rendeződtek,
 aki nem ismétlődik sohatöbbé.
 Biggyedő számon kártyás ősök gögje,
 földeken hajladozók hatalma vállamon.
 Kezem sohasem-tanult mozdulattal
 ajándékoz, legyint vagy épp parancsol
 de úgy fogja meg a kosarat, kapát
 mint nagyanyámé: kéklő szőlősorok közt
 gyűjtött be nyolcvanhárom súlyos évet.

– Cseresznyét érlelt a koranyár,
hosszúszálú, szellős fűben hevertem,
méhek zsongtak, fodrozott akácillat,
verset habzsoltam, fény simogatott.
Aztán egy sáros teherautón
poros kilométereken zötykölődtem,
fullasztó napon, barnára égett kézzel,
izzadva cimereztem tengerit
s a szélben harsogó leveleket
gyors, hullámsodorta regatta
surrogó evezőinek láttam. –

Szépséges mosolyú édesanyám
s tiszteketintetű apám tükre az arcom.
Sejtjeim feszülten, türelmetlen,
évezredekkel ezelőtt tanult
tudással megrakottan várakoznak
föloldozó továbbadásra. Élek,
rám vár az egyik feladat
és senki sincs, ki helyettem megoldja.
Ezt a kis kockát ama piramisba,
arra a helyre én viszem, magam.
S annak, ki a csúcsot jelző követ
majd felviszi, lába alá a többiek között
egy pillanatra én is tartom a vállam.

SZABÓ LÁSZLÓ rajza

Tízre várnak

Hogy én mennyi munkával, gonddal és örömmel készülődtem az ünnepre! Jancsikámat vártam előző este. A konyhában odakészítettem a tűzhelyre a vacsoráját, még raktam is a tűzre, hogy mire megérkezik, melegen találja az ételt. Összesöpörtem a konyhát, fél tíz felé átöltöztem és indultam munkába. Tíz órakor váltjuk az előző turnust. Meleg szeptember volt az idei, este is csak egy kis felöltőt kaptam magamra. Mire kiértem a kastélyhoz, messziről hallottam az állomásról beérkező busz brunmogását. Az öltözőben, miközben magamra húztam a világoskék ruhámat, szép fehér köténnyel, elképzeltem, hogyan ül az asztalhoz a fiam s meríti magának az ételt. Jókat tud enni-inni, ebben az apjára ütött. Nem siet, nem kapkod, komótosan megkeveri a vastag zaftos borjúpörköltet a galuskával, kenyeret szel mellé, mindenhez eszik kenyeret, néhány uborkát odarak a keze ügyébe, kistányérra. Az uborkát mindig kézzel fogja, hersegve harapja, erről nem lehet leszoktatni. Látsónétól hoztam két liter bort, legyen az ünnepre. Azt se veti meg a gyerek. De hát kell is ennie annak, aki mázsás gerendákat emelget, hatalmas állványokat épít a pesti bérházak köré. Úgy elgondolkodtam, hogy a többiek már elindultak leváltani a nővéreket. Én is megyek utánuk, nehogy a Moharos Juci főnövér rámtátsa azt a csúnya nagy száját.

A hálóban alusznak a gyerekek. Két sorban állnak a fehérre festett ágyak. Az ágyak előtt fehér székek, rajtuk a ruhájuk szép rendben lerakva. Istenem, hogy mi vesződségembe került nekem megtanítani ezeket a kajla nagy kölkeket arra, hogy rendben rakják le a ruháikat. Külön a fiúkat, külön a lányokat. Huszonhat gyerek van a csoportomban. Napközben együtt vannak, minden foglalkozást közösen csinálunk, éjszakára aztán más-más hálóba mennek aludni. Itt a fiúhálóban meg kell nézni, hogy a Lakatos Ferike nem vizelt-e be. Tizenhat éves, de gyenge a hólyagja szegénykének. Úgy látom, még nincs vele semmi baj. Félrefordult fejjel alszik és álmodik. Minden éjjel álmodik. Álmában dallamosan elhúzza a szavakat s kedvenc versikéjét ismételteti: „Nyuszi, talán beteg vagy, Hogy már nem is ugorgatsz.” Ez tetszik neki nagyon. Napközben is mondja, ismétli százszor, ezerszer. Meg a többi kis óvodás dalt. A Csön-csön gyűrűt, a Körben áll egy kis lánykát. Sokszor fél napig is ez a néhány óvodás ének, játék hallatszik a foglalkozó szobából. Hogy zúg a fejem, szédülök, ha szüntelenül ezeket hallom, szintelenül, napjában isten tudja, hányszor. De énekelni kell, játszani, attól megnyugosznak, jó étvággal esznek, és valami kis bamba mosoly terül el az arcukon. Most szerencsére nyugalmas nyárvégi időjárás van. Napközben kijárunk a kastély parkjába, ott sétálunk, meg néha a faluban. Sétálunk, játszunk és énekeljük ezeket a kis óvodás dalokat. Így ősz felé a nagydarab kamaszok rácsodálkoznak a kastély felett kerengő golyákra, ujjal mutogatnak az égre, és karjukkal a repülő madarak szárnycsapásait utánozzák.

Bende Joli jön a folyosón, kávézni hív. Lefőtt az első adag, tizenegy óra lehet. Majd két óra tájt a második kávéra is sor kerül és valamit harapunk is hozzá. Mert hajnalban nyugtalanok a gyerekek. Jó, ha csak kitakaróznak, vagy fetrengenek az ágyukon, de változó időjárásban sokszor hármát-négyet is föl kell nyalábolni, beállítani a hideg zuhany alá, attól felébrednek és pöszéző beszéddel motyogják, Tulipán, Tulipán, szeretlek. Olyan butus kis együgyűséggel mondják, hogy legszívesebben elsírnám magam, ott a szemük láttára. De azt nem szabad, nem tehetem, még egymás sirása is felzaklatja őket, hát az ápolójuké. Jól van, Icukám, én is szeretlek. Aztán rámosolygok, becsavarom száraz lepedőbe, vissza a hálóba, újból ráhúzom a hálóinget, betakargatom, és várom a hajnalt.

Kint a folyosón odaállok az ablakhoz, elnézek arra felfelé, az Újtelep házai fölé. Messze északon az ég alján halvány derengés, de ez még nem a hajnal, a simonyi börgyár telepén égnék a villanyok. Egészen tiszta időben a körtéket is meg lehet számolni innen föntről, az emeletről. A börgyárba akarta bevinni Jancsikámat Imre bátyám. Hogy majd tímárlegény lesz belőle. Jó kenyér, biztos állás, ott mindig megtalálja a számítását. De hát a gyerekek nem volt hozzá kedve, én meg nem erőltettem. „Nyinyikém, én ács akarok lenni. Ács, mint az öregapám volt.” Pici korára emlékezett vissza, amikor még élt az öregapja meg szegény apja is. Allandóan ott csetlett-botlott a vaskos gerendák között, amikor az öregapja bárdolta a vastag fenyőtörzseket. Bal kézzel, pontos suhintásokkal faragott az öreg, mintha gyalulta volna a fát. Jancsikám négy-öt éves lehetett csak, akkor épült az Újtelep az uradalmi istállók, házak téglájából, cserepéből; nagy kelendősege volt az ácsoknak is. Ez a gyerek meg óvodát nem járt, otthon fogni nem lehefett még csikorgó téiben sem, ott sürgött-forogott szüntelenül az öregapja körül. Mérték, állították össze a tartógerendákat, a szalufát, kakasulót. Hosszú léceket adogatott föl a tetőre. Alig látszott ki a földből, de már dolgozott. Azt hitte játszik – és közben a legkomolyabb játékot tanulta, a munkát. S tíz évre rá tényleg elkerült Pestre, kitanulta az öregapja mesterségét.

Minden elmúló év mintha egy-egy szálat szakított volna szét köztünk. Előbb csak ritkábban írt, de azt nem hánytorgattam föl neki. Nehéz munkát tanul, nehéz a keze is. Később meg hónapok is elmúltak, hogy hazalátogatott, még a szennyesét is inkább a postára bízta. Ha itthon volt, nem sokat láttam. Az én beosztásom nem ismer ünnepet, vasárnapot, ő meg a cimborákkal csavargott, kocsmázott, járt a lányok után. A tárcájából, ha kinyitotta és beleláltam, bubifrizurás szőkék, barnák, vörösek, soványkák, kis dagik vigyorogtak elő. Az nyugtatott, hogy sűrűn változtak a képek, talán túlságosan is gyakran. Két éve lehet talán, hogy karikagyűrűvel állított be. Kérdeztem, faggattam, de olyan könnyedén válaszolt, hogy attól döbbentem meg leginkább. Még ha zavarba jön, makog, dadog, hát jól van, ma már nem nagyon kérdezik meg az öregeket, hogy a fiatalok kit akarnak elvenni, kihez hozzá menni. De az én Jancsikámn vigyorogva magyarázta, hogy egy hónapig tart az egész, amíg a lányt rá tudja venni, hogy elmenjen az orvoshoz. Aztán mehet, amerre lát, neki megéri egy gyűrű ára. Akkor nagyon sokat sírtam, hetekig, annyit az apjuk halála óta sem. Hogy ez a gyerek ilyen semmibe veszi az életét, a lány meg a maga becsületét, jövőjét.

Nehezen múlik az éjszaka. Néha arra ocsudok föl, hogy álltomban elszundítottam. A fülem azonban mindig nyitva tartom. Ha valamelyik hálóból gyanús zajt, mocorgást hallok, máris ott termek, végigsétálok a két ágy sor között, s a kékes félhomályban elnézem ezeket a szegénykéket. Megigazítom a fejük alját, fölemelem a paplant, ha lecsúszik valamelyikről. Nyöszörgés, horkolás, pisiszag. Boros Janka alatt kicserélem a pelenkát, s bedobom a szennyesbe. Alusznak, alusznak, de mit álmodhatnak öt éves értelmükkel? Mire emlékezhetnek a szülői házból, ahonnan ide kerültek? Tudnak-e bűnökről, iszákosságról, vérrokonok házasságáról? Nem tudhatnak, hogy is tudnának. Némelyik még az anyját sem ismeri föl, ha véletlenül egy hónapban elmarad a látogatása. A múltkor a kis Németh Eszti is milyen bizalmatlanul méregette tekintetével az apját, aki izzadt kezében zavartan forgatta vasutas tányérsapkáját. Viharos jelenet szinte soha sincs. Az a néhány óra, amit egy hónapban a látogató szülőkkel töltenek, csak a hamvadó élmény, emlékezés hűlő paraszát piszkálja fel kicsit, éppen hogy valamennyire. Aztán évről-évre több lesz a hamú, kihúny a parázs, s maradunk nekik mi, akik napról-napra velünk vagyunk, vigyázunk botorkáló lépéseiket. Naponta ismételni kell magunknak is, másoknak is, hogy egyetlen biztos pont van: tekintsd őket öt éveseknek, mindig arra gondold, hogy ezek óvodáskorú kisgyerekek, és keresd bennük azt az emberi lehetőséget, hogy valamit azért megtanulnak majd az értelmes életből, valami kis egyszerű munkát, öltéseket, ásást, gereblyézést, szénrakodást, meg ilyeneket.

Már megittuk a második kávé is, túl vagyunk az éjszaka nehezen. A folyosó végén, a keletre néző ablakból valami kis derengés látszik. Lent az udvaron kocszörgés. Hozzák a tejet. A kocsi mellett az öreg Mohai téblábol, mellette gurul szörgombóc pulija. Úgy látszik, a kocszörgésre vagy a kutya unszolására fölneszelt az öreg,

s előbújt a kuckójából, ahol az éjszaka nagy részét átalussza. Éjjelrőr, de hát nagyon fáradt, cselédsorsban megtört vénember. Jönnek a konyhások is, begyűjtanak a hatalmas tűzhelybe, odateszik a reggelinek valót, felvágják a kenyeret, vajjal kenik, szálamit tesznek rá. Megfő a kávé is, összeöntik a forralt tejjel s várják a tálalás idejét. Itt az ideje, leteszem a munkát, s fáradtan lépdelek hazafelé. Útközben le-lemarad mellőlem egy-egy társam. Átvágok a Főutcán. Éppen a búcsúsok rakják le a forgóhintát, amott meg egy teherautónyi bogárdi cukorkás, kacatos érkezett. Keringenek, jó helyet keresnek maguknak. Ragyogó napsütésben, felöntözött, tisztára söpört utcán érek haza. A kiskapu be van zárva, benyulok a kulcsért. Az elsőszobából Jancsikám hosszúra nyúló hortyogását hallom. Ilyenkor, ha megjön, tizig is elalszik. Egy hónapja járt itthon, vasárnaponként is dolgozik, azt mondja, fáradt lehet hát. Hamarosan bebújok az ágyba, magamra húzom a paplant és megpróbálok aludni. Tizenegyig ki alszom magam, aztán odateszem az ebédet melegedni. Minden készen van, csak a tésztát kell meggyúrni. Sárga, hajszálvékony metéltet a húslevesbe. Akár az apja, ez is él-hal a jó húslevesért. Nem mintha a rántott húst, pörköltet a kutyák elé lökné. Olyan megnyugtató a gyerek szuszogása, és úgy tudok neki örülni, ha hazajön. Két hét, négy hét, két év, négy év egyedül, itthon magamban. Napokig tüzet sem rakok, nem főzök, minek? Magamnak? Nem tudom megszokni sohasem.

Mire felébredek, magasan jár Szent Mihály napja. Egy felhőt nem látni az égen. Jancsikám sehol. Lehet, hogy átment Varnára a kis Kocsis-lányhoz. Már a múltkor is nagyon sutyorogtak, értették egymást a mulatságban. Más várnai legények meg leányok is itt voltak a KISZ bálban. Ezek a mai legények újabban még azt is számon tartják, hogy milyen mulatság lesz a harmadik faluban. Mert ott muzsikál a paksi harmonikás, dobos meg a fene tudja, micsoda zenebonás. Hány vasárnap vártam hiába az ebéddel, estig ott resvedt a renben a finom étel. Mire hazavetődött, elment minden jó ize. De most csak hazajön időben, hiszen búcsú lesz délután, este meg mulatság a szövetkezeti kocsmá udvarán, ha az idő is engedi.

Melegszik az étel, közben összerakom a szobát. Minden holmiját száz felé hányja, dobálja. Az utcán hazafelé totyognak a szaténruhás, fekete varjakra emlékeztető vénasszonyok. Kezükben imakönyv, kisebb gyerekek poroszkálnak mellettük, kinek az unokája, kinek a szomszéd fia-lánya. Ezt nem hagynák el egy világért sem, ezt a krisztus-csipkedést. Szemük meg úgy jár, mint az asztalfia. Az agyukban hordják-viszik a hirt, keverik a mérget, édesből keserűt, keserűből epét. Mindegy nekik, csak valamit lássanak még homályosuló szemükkkel ebben az életben, valakit halljanak mélyet sóhajtani, hangosat prüsszenteni, máris kész a kádencia: férfi kell ennek, hiába, férfi kell. A fiát is azért adta oda abba az istentelen messzeségbe, hogy ne zavarja senki. Nem hallotta, szomszédasszony? Nem látta, komaasszony? A múlt héten, két hónapja, két éve vagy tiz is megvan...

Kár ezen mérgelődnöm. Meddig mehet el az ember ezeknek a szaván? Az első sarokig sem. Mit tudják ezek a károgó kányák, mit jelent télen-nyáron, egész éven át három turnusban dolgozni, özvegyen felnevelni két gyereket, a ház körül ellátni mindent, szakmát adni a gyerekek kezébe, aztán szárnyukra bocsátani őket. Az enyéimre nem várt húsz hold, negyven hold meg nyolcvan. Csak innen tudnék elköltözni, ebből az utcából. Ahogy Annuskám elment a komáromi vömmel. Hogy sírtam, hogy fájlaltam. De városban él, jól vannak. Az első búcsú, amin nem tud itt lenni. Kicsi még a gyerek, nem lehet ilyen messzeségbe elcipelni. Csak Jancsikám maradt mellettem. De az is meddig és sokszor milyen áron?

Majd egy óra lett már, mire hazavetődött Jancsikám. „Nyinyi, nyinyi, mutasd magad, dagikám!” – ilyeneket mond, s ugrál körülöttem. Ilyenkor nem lehet rá haragudni. Persze hogy átugrott Varnára, érezni rajta egy kis borszagot is. Jön a lány is, délután itt lesz. „Ilyen klassz csaj, nyinyi, ilyen klassz!” „Aztán szereted legalább?” „Ilyen klassz csaj, nyinyi, ilyen klassz!” Na ennek a beszédin se lehet messzire eljutni. Hogy hányadikat bolondítja, a jó ég a tudója. A faluban már aligha nem kitelt a becsülete. Hazudozik a lányoknak, ígéret, egyszerre többnek, össze-ugrasztja őket, egyáltalán nem nézi, hogy azok szegénykéek férjhez szeretnének menni.

Ezen igazán mosolyognom kell, mert azon kapom magam, hogy magam is a fiús anyák nótáját fújom.

Alig fejezzük be az ebédet, megjelennek a barátai. Bikás Lajcsi meg Harmath Ferike. Az egyik villanszerelő, a másik kőműves. Egyidősek, együtt dolgoznak Pesten a vállalatnál is. Lajcsinak nagyon gyűrött a nadrágja, vasalót, vizesruhát kér. Bevonulnak a szobába s Lajcsi kiskabátban, fehér ingben propellernyakkendősen, egy szál gatyában vasalja a nadrágját, ezek meg időnként meghúzkodják a szőrt a láb-szárán és nagyokat nyihognak. Megisznak egy pohár bort, kerékpárra kapnak s indulnak a búcsúba. Jancsikámnak még a szívére kötöm, hogy nézzen el az öcsémekhez, köszöntse meg nevenapján s adjon egy-egy tizedet a gyerekeknek búcsúpénzre, ő is megkapta minden évben a bátyjától Annuskámmal együtt. „Jó, jó, nyinyikém.” Azzal elvágtnak.

Ebéd után szundítottam egyet, ráadásul a délelőttire, aztán kimentem a búcsúba. Évről-évre veszem észre magamon, mennyit veszít a varázsából a szememben ez az egész dinom-dánom, csinnadratta, forgolódás, zenebona. Olyan siralmasak ezek a cukorkák, fakanalak, jójók és papírcsákók, hogy attól félek, az öcsém gyerekeinek sem tetszenek majd. De azoknak csillog a szemük, jár a fejük jobbra-balra, most habzsolják magukba egy esztendőre ezt az egész cifra világot. Sikonganak a körhintán, újból és újból szeretnének repülni körbe-körbe és megint körbe, aztán föl a magasba, ahonnan még a meglett férfiak is törpének látszanak, kis tücsköknek, fekete kalapjukban, fehér ingükben és simára beretvált, bortól égő arcukkal. Estig tart a boldogság. Diadalmenetben, papírtrombita hangja mellett megyünk hazafelé. „Na, öcsém, isten éltesen, ha már Mihálynak kereszteltek!” Az asztal megterítve, barátok, rokonok körülötte. Én is odaülök, csipegetek néhány falatot, egy pohár bort is megiszok velük, aztán indulok hazafelé. Félútig ott csetlenek-botlanak körülöttem a gyerekek, elkísérnének hazáig, de esteledik, s a cukrászda előtt kapnak egy-egy forintot fagy-lalra, aztán hazaküldöm őket.

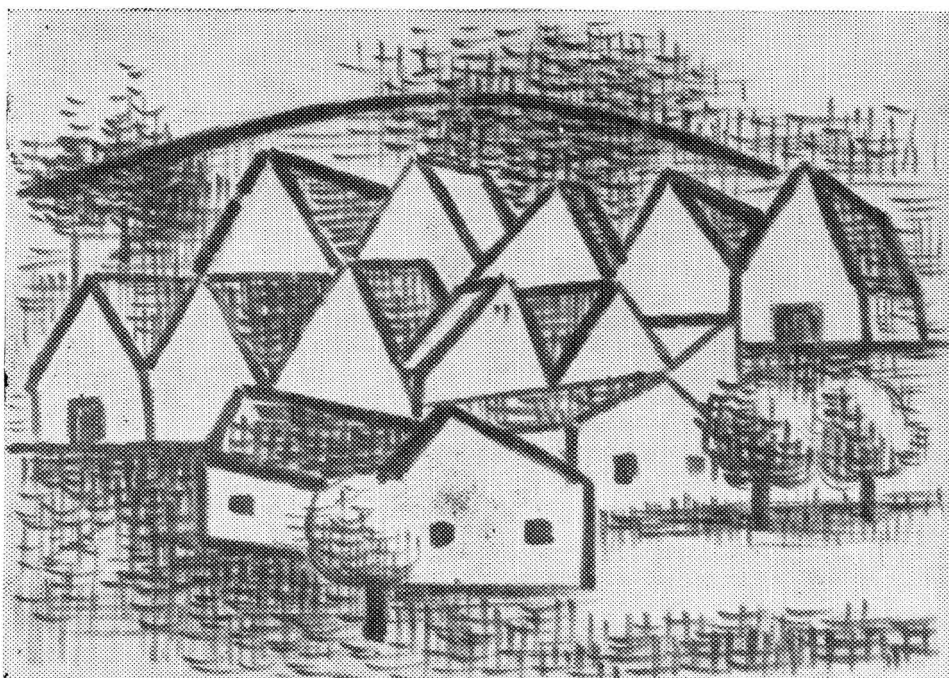
Nem is tudom már, hogy értem haza, mert útközben egyre csak szegény jó Jánosomra gondoltam, a régi búcsúkra, lányságom korára, a bálokra. Volt nékem egy tizenhárom fodros fehér szoknyám, abban én olyan könnyűnek, tisztának éreztem magam, hogy szállni tudtam volna boldogságomban. Akkor vettem fel először a multságba, amikor a Jánosommal olyan sokat táncoltunk. Ismertük mi egymást jól még az iskolából, két évvel volt öregebb nálam. De aztán ahogy kimúltunk az iskolából, én summáslány lettem, az uradalomban, ott a magunk fajta legényekkel, leányokkal barátkoztunk, a Jánosoméknak meg hat hold földjük volt, abban dolgoztak. Mintha először láttuk volna egymást, úgy éreztük azon az estén; forró bizsergés futott végig minden tagomon, amikor felkért táncolni, ott tartott a karján s tarkóra tolt kalapban, szürkés kék szemével nézett rám.

Boldogan léptem át a ház küszöbét, amelyet még együtt építettünk. A konyhában fölkattintottam a villanyt. A gádorban oszlopnak támasztva áll a bicikli. Már rég besötétedett, mégsem gyújtott villanyt ez a gyerek. Biztosan beszivornyázott egy kicsit a búcsú öröme s azt alussza ki – gondoltam. Azért csak nem hagyott nyugton, hogy mi lehet vele. Legkésőbb az éjféli vonattal el kell mennie, ha hétfőn munkába akar állni. Na, ami hasznát veszik a hétfői munkájának... Benyitok a szobába, moccanást hallok, fölkattintom a villanyt. Ott fekszik az ágyon, egy szál pléddel letakarva, mellette a varnai kislány pityereg. Úgy megszedültem erre, hogy meg kellett kapaszkodnom a szekrénybe, hogy el ne essek. Jancsi hunyorogva néz rám és szégyentelennül elvigyorodik. „Bemutatom a menyed, nyinyi” – és a lány párnába fúrt arcát erőszakkal a világosságnak fordítja. Én meg sem tudok nyikkanni, szélütötten állok a szekrénynek támaszkodva. A Kocsis-lány lágy, finom vonásai összekuszálódtak, maszatos, könnyes arcát erővel a párnába fojtotta, és újból feltört belőle a zokogás: szegény és ijedtség, büntudat és félelem volt abban a sírásban. Az a gazember meg a jóllakott kan elégedettségével vigyorgott a képembe továbbra is. Fölkaptam a kezem ügyébe eső nadrágját, kirántottam belőle a szíjat és félájultan, dühösen vágtam, ütöttem, ahol értem. Szó nélkül, kiabálás nélkül. De bennem buzogtak a mérgek, elhagyott az erőm is, csak annyit tudtam odamondani neki: „Takarodj a házamból,

te szégyentelen!” A Kocsis-lány meg mint egy nyüsztő kutya, úgy vacogott az ágy túlsó sarkába összegömbölyödve. Ellepett a hideg verejték. Annyira elgyöngültem, hogy a másik szobába is csak úgy tudtam átbotorkálni. Ráestem vetett ágyamra és kitört belőlem a zokogás. Ezt kellett hát megérnem, hogy a saját házamban ilyesmire érek haza. Kitől tanulta ez a gyerek ezt a szégyentelen, szemérmetlen életet? Meg az a lány is! Micsoda angyalképpel állt, sutyorgott a fiammal a bálban egy hónapja is. Hosszú idő eltelté óta akkor emlékeztem vissza az én lányságomra, tizenhárom fodros szoknyámra, az én táncomra Jánosommal. Mi lesz ebből a gyerekből? Miféle vére, erkölce van ennek?

Mire felébredtem, kicsit magamhoz tértem, kilenc óra is elmúlt. Hideg vízben megmostam az arcomat, felöltöztem a munkára való ruhámba. Kimentem a konyhába. Senki. A szobában bevetve az ágy, minden rendbe rakva a helyén. Jancsi kisbőröndje sehol. Elutazott hát szó nélkül, bocsánat és búcsú nélkül. Én meg várhatom, hogy mikor jön megint, de most már mindig azzal az érzéssel, hogy szégyent, gyalázatot hoz rám, a családra, az apja emlékére, aki tiszta életű, tiszta kezű ember volt, amíg le nem terítette az élet.

Nekem meg most már indulnom kell. Tízre várnak az álmunkban nyöszörgő szerencsétlenek, a nyuszikájukkal, csőncsön gyűrűjükkel. Kilépek az éjszakába. Az eget sötét felhők lepték el, egyetlen csillagot sem látni. Hűvös szél kap a kabátom szárnyába, s valami zenefoszlányt hoz a kocsmá felől. Megborzongok a hidegtől. Ez a nyargaló hideg szél kifújja belőlem az ünnep maradék kis örömet is.

KOLBE MIHÁLY rajza

VERSEK A „VÁNDORÉV” CIKLUSBÓL

ÚJÉV KÖDE

Hogyan érkezem majd haza?

Meritve álmatlanság, árvaság
habjaiba mennyit veszítek
dühömből addig? Vesztemre, javamra? –
Ujjongva süpped-e a gép
a tér fölé, melyről a kék tél
szűnik tojásdadan,
mint kórházi ablaküvegről?
Vagy hóvihar csavarodik ránk,
fény se lesz, a falvak kutyái
megbújnak lent, vonítanak?

Szárnyaim közt félelem ül,
tenger partján a sötétzöld kő.
S újév köde, vad szél, hajókürt
kemény léte alól
gyötrelmes tajtékként robog
elő, szinte szaggatva
testét
vetődik rá képed, hazám – –

Kinyitom szemem, nincs a kép,
a kő kiáltóbb, tömbje még sötétebb.

SENTIMENTAL

Balázs Évának

Majd a kórházak téli csöndje.
Mint távoli, elhagyott szigetek.
Fejünknel a kétségbeejtő
félálmodok zászlaja csonkán lebeg.

A TENGERNÉL

A fogható, fizikai, a zöld
árnyékú kalandból mindkevesebb
jut már, ahol az álom nyelvet ölt,
s a magasban elúszó kezemet

követik elámult szellem-szemek;
sziklák között, a napos délelőtt
ájult félszegségében, nélkülöd
öklelve és múlatva az Időt –

feledtetem el vagy változtatom
bensővé zord játékosságomat,
s oly viasszaszüziesült alapon

borongva süttetem magam: ha csak
e megalvadt fintort hurcolhatom –
ki volna így édesebb, konokabb?

V A R G A L A J O S

ÖNARCKÉP MELLÉ

A szenvedés vöröséből robban ki
az örült nyugalma, s a pipafüst,
Van Gogh! Kékszemű fájdalom! Hol van ki
színek görcsösült harcából
fehér-tiszta szívvel így emelkedik?
Goromba ösvények konok bizója!
A lángoló nap im téged éget,
sárgában fuldoklik a táj, s az óra
mint rettenetes lélegzet
mozdulatlanul áll poklával azóta.
Téged éget Van Gogh a néma ecset
mely a tehetetlen izzás napján
a körötted tomboló nyárba esett!
És kemény vonalakkal szakad vásznadon
egybe a kép, mert kevesebb
volt mint amit akartál, kevesebb sokkal,
mert fények és színek zuhatagán
egyedül kínlódtál.

Önátkok gyűrűjében, két lépésre
a testből szakadó nyomorúság előtt
im veled tölt el a pillanat,
látni, tudni mindent ami él,
s vele papírra törni magamat
lankadatlan, míg nem sikerül!

Nem jut el mindenki Floridába

Dráma három felvonásban

(Részlet)

(Az első felvonás Budapesten, a második és a harmadik New York egyik peremvárosában játszódik. Az időpont 1963 tavasza és nyara. Részletünk az első felvonást foglalja magában.)

A részlet szereplői:

Hilda (dr. Golubovszky Sándorné) 56 éves

Baby (Mrs. Béla Hüttner) 65 éves

Sanyi (dr. Golubovszky Sándor) 57 éves

Taxisofőr, cigányprímás, üzletvezető, pincér, kenyereslány, két házaspár.

(Golubovszkyék előszobája, háttérben szót-húzható függöny. A színen Hilda, Baby, a sofőr. Hilda egy középnapyságú, a sofőr két jókora bőrdöngőt tesz le.)

HILDA: *(Eléggé elhízott, természetes úrinő, öltözködésén meglátszik, hogy külföldről kap csomagot. Kifizeti a sofőrt):* Tessék.

SOFŐR: *(Látszik rajta, hogy elégedett a borralvalóval, tisztelegve el):* Köszönöm, nagyságos asszonyom.

BABY: *(karcsú, kiszőkített hajú nő, kora ellenére is fiatalosnak látszik, fején divatos kalap, fülében briliáns, nyáriás útiruhát visel. ruháján sok strassz. Szeme erősen karikás. Leveszi a kalapját. Indignálódva):* Hogy is képzelték, hogy én ott ellakom? Egy szűk kis lyuk, a fürdőszoba a folyosó végén, s ez 300 dollár!

HILDA: *(Mentegetőzve):* Nem baj, drága nővérkém, az a fontos, hogy nem kellett ott maradnod és forintban visszakapod.

BABY: No még csak az kellett volna, hogy ne kapjam vissza! Nekem nem imponálnak, nekem amerikai útlevelem van. Alaposan megmondtam volna nekik a véleményemet.

(A függöny mögül szertartásosan kilép Sanyi, dr. Golubovszky. Középtermetű, tipikusan asztmás testalkatú férfi, a mellkasa az átlagosnál sokkal szélesebb.)

SANYI: *(Babyhoz lép, ünnepélyesen megcsókolja a kezét meg az arcát, s az asztmások-*

ra jellemző nehéz lélegzetvétellel): Isten hozott minálunk, kedves Baby!

BABY: *(Riadt pillantást vet rá):* Hilda leveleiből betegbbnek gondoltalak. *(Visszaadja a csókot, s megveregeti a vállát):* No nem baj... Ha tudom, talán még valami jó orvosságot is hozhattam volna. *(Hildához, erőltetett szemrehányással):* Igazán, irhattál volna erről részletesebben is.

HILDA: *(Zavartan):* Nem akartunk még ezzel is terhelni, tudod, Sanyi nem akarta...

BABY: *(Nem veszi le sógoráról a szemét):* Még ma írok Bélának air mail, hogy konzultáljon a legkitűnőbb specialistaival és küldjön neked gyógyszert...

SANYI: *(Szomorkás önróniával):* Erre még tífélétek sincs orvosság. Egyébként, ha nem is javul, legalább nem rosszabbodik. Kijövök vele. Még egy darabig.

BABY: *(Húgához lép, két kezével vállon fogja, kartávolságra tartja magától, hogy minél jobban szemügyre vehesse, aztán szeretetteljesen magához öleli):* Egy kicsit meghízta, de azért rád ismerek: a fejtartásod, a szemed állása, a mosolyod, a mozgásod, minden a régi, amilyen akkor volt, amikor bakfis korodban utoljára láttalak!

HILDA: *(Boldogan viszonzozza nővére gyöngédségét):* Te pedig most is ugyanolyan szép és karcsú vagy, mint akkor! Ó, milyen büszke is voltam kislány koromban az én gyönyörű szép nővérkémre! És milyen büszke vagyok rád most is!

BABY: *(Meghatottan veregeti a vállát):* Hát azért történt közben egy és más! *(Felsóhajt).* De bárhogyan is, nagyon boldog vagyok, hogy minden rosszat túléltetek és viszontláthattalak. *(Ismét szemügyre veszi sógorát):* S ki tudja, ha Sanyi egészséges, nem pusztult volna-e el a háborúban. Minden rosszban van valami jó is.

SANYI: *(Kissé feszélyezetten):* Az biztos, hogy legalább katonák sohasem háborgattak...

BABY: *(Már nem figyel rá, egyre hűgát nézi):* Negyven év, én édes Istenem, negyven év! Mindig úgy emlékeztem rád, mint tizenöt-tizenhat éves bakfisra, s lám, te sem vagy már mai csirke!

HILDA: Ajjaj, de mennyire nem, időváltó-záskor érzem a legjobban! De már épp elég rostolkoltunk az előszobában, gyerünk beljebb! *(Túlrádó jókedvvel széthúzza a függőnyt, s feltáru Golubovszkyék garszonlakásának a lakószobáját).*

(Szemben nagy ablak, kétoldalt egy-egy reka-mié, mindegyik fölött könyvespolc. Az egyik falrészén bárszekerény is. A szoba közepén asztal három kényelmes fotellel. Az asztalon virágváza, tele virággal, de virág van mindenütt, ahová csak egy váza elhelyezhető. Gyermektelen tisztviselő házaspár eléggé decens lakása.)

HILDA: *(Drukkolva, mert attól fél, hogy nővére fényűzőbbnek találja a lakást, semmint az egy csomaggal támogatott szegény pesti rokonnak kijár):* Ez hát a mi szerény otthonunk, olyan, amilyennek leírtam neked, kicsi, egyszerű, de kettőnknek megfelel.

BABY: *(Révedezve belép a szobába, gépiesen körülnéz, de látszik rajta, hogy amit lát, az még nem jut el a tudatáig):* Én otthon lakom Amerikában, te itt Pesten. Éppen negyven éve jártam itt, a kivándorlás előtt. Két utcával feljebb voltunk megszállva, Bélának valami rokonánál. *(Leül az egyik fotelbe.)* Az utca nevére már nem emlékszem, de jövet a taxiból jól láttam, nem változott semmit. *(Némi rezignált keserűséggel):* Csak mi változtunk, meg akik meghaltak. Anya, Flóra néni. *(Hildához melegen):* Te vagy egyetlen élő rokonom.

(A házaspár is leül.)

HILDA: Meghaltak, de mennyi szeretettel gondoltak rád haláluk előtt!

BABY: Úgy fáj a szívem, hogy még egyszer utoljára nem láthattam Anyát, szegényt. Akkor még nem voltunk olyan módban, hogy csak úgy átrepüljek Európába. Igaz, akkor még nem is igen repültek, de hajójegyre sem telt volna.

HILDA: Bár tudtam, hogy nem jöhetsz át, mégis idejében megírtam, hogy Anya állapota rosszabbodott, s néhány hónapon belül a legrosszabbra is el kell készülni.

BABY: Hát ez nagyon de nagyon fájt, ez a tehetetlenség odaát. Nem tehettem semmit, jóformán még a betegségét sem írtad meg pontosan.

HILDA: Nem is írhattam meg, mert maguk az orvosok se nagyon tudták. Az egyik ezt diagnosztizálta, a másik amaszt, addig-addig, amíg szegény Anya belchalt.

BABY: Szemrehányást teszek magamnak, hogy miért is nem hozattam őket ki, nálunk talán meghosszabbították volna az életét. De Béla azt mondta, évekig kellett volna várjanak, amíg bekerülnek a kvótába.

HILDA: Nem hiszem, hogy Anya elmozdult volna Aradról, hiszen ismerted. Még Pestre sem akart feljönni, pedig akkor mi jól voltunk, segíthettük volna.

BABY: Tudod, az fáj a legjobban, hogy nem írtam neki elég rendszeresen. Ő mindig írt, két-három havonként kaptam tőle hosszú leveleket, de egy év, sőt kettő is beletelt, amíg rászántam magam, hogy válaszoljak, tudod te is, milyen rossz levélíró vagyok. Aztán az igazat megvallva, valahogy fáj is haza írni.

HILDA: Szegény Anya nem vette tőled rossz néven, tudta, hogy sok az ügyes-bajos dolgod, meg hogy Amerika sem fenéig tejfel. De ha egyszer írtál neki, az mindig nagyon boldoggá tette, hosszú ideig élt belőle. Lemásolta a leveledet és elküldte neked.

BABY: Különösen az fáj, hogy azt a levelet, amelyikben megírtad, már nem sokáig húzza, nem vettem komolyan. Annyiszor írtad, hogy betegeskedik, hogy a végén már nem is vettem komolyan, sőt titokban azt reméltem, hosszú életű lesz, hiszen mindig azok élnek a legtovább, akik folyton panaszkodnak az egészségükre. Persze, amikor megkaptam a gyászjelentést, valóságos sírógörccsöt kaptam. *(Kitörül a szeméből egy könny-cseppet.)*

HILDA: Mondom, nem vette tőled rossz néven, tudta ő jól, hogy azért szereted és sokat gondolsz rá.

BABY: Megfordult a fejemben, hogy Aradra is kérek vízumot, s ellátogatok a sirjához, de

- aztán meggondoltam. (*A sírás lojtotgatja, előveszi a zsebkendőjét.*) Az mégis nagyon fájdalmas lenne. Még ez a pesti kövezet is fáj, mennyivel jobban fájna az aradi... Már az is olyan szívszorongató, hogy itt mindenki magyarul beszél. A templomok is annyira hasonlítanak az aradiakhoz.
- HILDA: Igen, a Teréz-templom a Nagymező utcában megszólalásig olyan, mint az aradi plébánia-templom.
- BABY: Emlékszel arra a csúnya fabódéra az utcánkban, a főtér felé menet? Már egészen kiverte a zöld penész, örökké be volt csukva, és a tetejéről lógott a kátrányos vászon. Igazán nem tudok ennél csúnyább és közönségesebb bódét elképzelni, mégis sokszor látom álmomban, pedig ha már éppen arról van szó, álmodhatnék arról a szép magas kőkeresztről is srég vizavi, ami mindig körül volt rakva virággal. S a legneveltségesebb, hogy álmomban gyakran könnyekig meghatódom ettől a vacak patkányszagú bódétól!
- HILDA: Hányszor van így az ember!
- BABY: Szóval nem megyek Aradra, majd küldetek táviratilag a sírjára egy gyönyörű csokor rózsát.
- SANYI: (*Ünnepélyes iróniával*): Lehetetlen, a Nemzeti Bank engedélye kell hozzá. Lejben kell, hogy megfizessz az árát és ahhoz deviza-engedély kell.
- HILDA: Ugyan, majd megfizeti dollárban! Elmegyünk a Nemzeti Bankba és megérdeklődjük, mit lehet csinálni. Lehetetlen, hogy valaki dollárért ne küldhessen csokrot az anyja sírjára!
- SANYI: (*Bólintva*): Igazad lehet, a dollár nagy kutya.
- BABY: De ugye szegény Flóra néni itt halt meg Pesten?
- HILDA: Idemenekült 44-ben és ittragadt. Pedig Aradon legalább a saját házában lakhatott. Sajnos, nem tudtam annyira segíteni, amennyire szerettem volna, így hát elég sokat nyomorgott. Itt az infláció alatt estek össze az utcán az emberek az éhségtől.
- BABY: (*Aggodalmasan*): Aradon is volt infláció?
- HILDA: Nem, vagy legalábbis sokkal kisebb, ott nem volt olyan nagy felfordulás, mint minálunk, a románok még idejében kiugrottak. Flóra néni is jobban tette volna, ha nem menekül fel Pestre, ugyan mit reszkírozott a hatvanhét éves fejével?
- BABY: Legalább kimehetek a sírjához és a virágot, amit szegény Anyának szeretnék vinni, az ő sírjához viszem ki. (*Mereven maga elé bámul.*) Csak legalább írtam volna még neki egyszer a halála előtt...
- SANYI: Nem tehetsz magadnak szemrehányást, nagyon messzire vetett a sors.
- BABY: Mibe is halt meg tulajdonképp?
- HILDA: Mindig a szív mondja fel elsőnek a szolgálatot, de már előzőleg rosszul működött a veséje, a tüdeje, a mája, a gyomra. Volt orvos, aki azt mondta, hogy végelgyengülésben halt meg, de ez lehetetlen, hiszen még nem volt annyira öreg. Persze azt mondják, van korai végelgyengülés is. Csak az biztos, hogy szegény Anya halála előtt napokig folyton csak sírt.
- BABY: (*Rémülten*): Sírt? Csak nem a fájdalomtól?
- HILDA: (*Fejét rázza*): Nem, nem a fájdalomtól. Talán magát siratta, talán minket, ki tudja.
- BABY: (*Felindultan*): Szörnyű elképzelni, hogy annyit sírt, szinte a fülemben hallok a sírását, olyan különös módon tudott sírni...
- SANYI: (*Szemrehányóan a feleségéhez*): Most már ne traktáld többet Babyt ezzel a témával, beszélgessetek egyébről.
- BABY: (*Sóhajtvá*): Hát igen, beszéljünk egyébről, de nem könnyű, mert az ember mindig arról szeretne beszélni, ami a leginkább fáj, olyan az, mint az örvény, vonzza az embert. Legalábbis én ilyen vagyok. (*Hildához*): Ugye nem bántalak meg, ha megkérnélek valamire?
- HILDA: Tessék, édes nővérkém?
- BABY: Nem vinnéd ki ezt a sok virágot? Szinte emelygek a szaguktól.
- HILDA: Nagyon szívesen, ha úgy tetszik.
- (*Szolgálatkészen kinyalábólja a virágot a vázákból, s kiviszi az előszobából nyíló konyhába.*)
- BABY: A sok virágtól, a szaguktól még mérgezést is kaphat az ember, nálunk nemegyszer előfordult.
- HILDA: (*Visszatér a szobába, s előzékenyen kinyitja a fürdőszoba ajtaját*): Amíg én a repülőtéren voltam, Sanyi elkészítette a fürdővizet. Melyik bőröndben van a pongyolád, drága Babuskám?
- BABY: A kicsiben, a legtejében.
- HILDA: (*Kinyitja a bőröndöt, kiveszi belőle a pongyolát, egy darabig gyönyörködve nézi, aztán nővérének nyújtja*): Milyen gyönyörű! Tessék!
- BABY: (*Miközben pongyolával a karján átlép a fürdőszobába*): Neked is hoztam valami hasonlót és még sok egyebet, majd meglátod.

(*Meghökölve*): Hát a kádban nincs laticelpárna?

HILDA: (*Zavartan*): Nem, Babykám, nálunk nem szokás.

BABY: (*Aggodalmasan*): Tudod, nálunk szigorú szabály a laticelpárna, mert ha valaki elcsúszik a kádban, a biztosító csak akkor fizet, ha volt laticelpárna.

HILDA: Majd bemegyek és vigyázok, hogy ei ne csússzál.

BABY: No ne fáradj, majd megleszek valahogy laticelpárna nélkül is, Éppen csak egy zuhanyt veszek. (*Becsukja maga mögött a fürdőszoba ajtaját.*)

SANYI: (*Halkan*): Jól utazott?

HILDA: Nagyon! (*Meghatottan*): Könnyelábadt a szeme, amikor meglátott, s alig tudott beszélni a megindultságtól. A szálloda nagyon felbosszantotta. Ennyi dollárért ilyen snassz szobát!

SANYI: Ki mondta, hogy visszakapja forintban?

HILDA: A portás.

SANYI: Felelősebbet is megkérdezhettél volna.

HILDA: (*Vállvonogatva*): Ő csak tudja. (*Túláradó örömmel*): Képzeld, milyen angyal: azt mondta, az egész visszajáró pénzt beteszi a nevünkre a bankba!

SANYI: Bárcsak megvehetnénk végre a televíziót!

HILDA: Pszt! Még meghallja!

SANYI: (*Némi gondolkozás után*): Hogy értsem, hogy a nevünkre teszi?

HILDA: Hogy nehéz időkben legyen mihez nyúljunk.

SANYI: (*Csalódottan*): Eszerint nem rendelkezhetünk vele szabadon?

HILDA: Légy türelmes, majd eljön ennek is az ideje.

SANYI: (*A bőröndöket mustrálva*): Kérdezd meg, ne csomagolj ki, amíg fürdik?

HILDA: Hogyisne, még azt hihetné, kíváncsi vagyok, mit hozott?

SANYI: (*Szóltalanul vállat von*)

HILDA: Amikor kivettem a kis kofferből a pongyoláját, egy pillanatra láttam a fehérneműjét: csupa gyönyörű nylon...

SANYI: Bosszúság lenne, ha az öltönyöket most is annyira át kellene alakíttatni.

HILDA: Pontosan megadtam a méretedet.

SANYI: Nem valószínű, hogy találtak éppen olyat. Meg kellett volna vele értetni, jobban vagyunk segítve, ha a pénzt kapjuk.

HILDA: (*Kissé ingerülten*): Hiába írtam, tudod, hogy nem is válaszolt rá!

SANYI: (*Vállat von*): Hát igen.

BABY: (*Kilép pongyolában a fürdőszobából, leül az egyik fotelra, a sógorával szemben*): Mégis csak ki kellett volna jöjjetek 56-ban, márcsak az egészséged miatt is. Soha vissza nem térő alkalom! Államköltségen gyógyítottak volna!

SANYI: Az a bökkenő, hogy én nem vagyok minden munkára alkalmas, s itt mégis azt csinálhatom, amihez értek és amit bírok.

BABY: Kint is kaptál volna neked való munkát, biztos vagyok benne.

SANYI: De előbb meg kellett volna tanulnom angolul, addig nem válogathattam volna!

BABY: Bizony nem! Miután kimentünk, egy évig Béla is mint egyszerű munkás dolgozott a konzervgyárban, s én tizenöt évet dolgoztam egy szücsnél.

SANYI: Sajnos, én erre nem vállalkozhattam volna.

BABY: Nagyobb baj, hogy sok magyar még egészségesen sem akart rá vállalkozni. Sok menekült azt hitte, hogy az Egyesült Államok majd egész életükben eltartja őket mint hősokeket és mártírokat! (*Ironikusan telnevet.*)

(*Hilda, aki közben kiment a konyhába, most tálcával visszatér a szinre. A tálcán teáskanna, rumosüveg, tál főtt tojással és tormával körülrakott házisonka. A tálcát a terített asztalra teszi.*)

SANYI: (*Szertartásos udvariassággal*): Láss hozzá, kedves Baby.

BABY: Nem, amíg ki nem csomagoltam az ajándékokat!

HILDA: (*A nyakába borul*): Angyal vagy, édes Babuskám!

(*A szín elsötétül, s mire valamelyest kivilágosodik, már mindhárman lefeküdtek. Az egyik éjjeliszekrényen kis asztali lámpa áraszt tompa fényt. Baby az egyik, Sanyi a másik rekamién fekszik. Hilda egy kinyitott fotelágyon, s erősen horkol.*)

BABY: (*Felül a rekamiéján, a hűgához*): Fent vagy?

HILDA: (*Fölriadva*): Akarsz valamit, Babykám?

BABY: (*Hirtelen átül hűga fekvőhelyére, hisztérikus zokogásban tör ki, s kezét tördeli*): Rettenetes, ahogy ti éltek! Hát ti így laktok? Egy szobában! Hogy néz ki a fürdőszobád? És ez a szegény Sanyi! Amikor megláttam,

alig tudtam megállni, hogy el ne sírjam magam...

HILDA: *(Rémülten):* Pszt! Még felébred!

BABY: *(Mint előbb, csak egy fokkal csendesebben):* Alig tud szegény szuszogni! Mi lesz veletek, ha megöregedtek?

HILDA: *(Halkan, kétségbeesetten csitítgatja):* Babuskám édes, hogy beszélhetsz így? Itt háború meg forradalom volt, abból kell megítélni, hogy lakunk. Hidd el, még engem irigyelnek. S ha Sanyi asztmás is, azért szépen eldolgozgat, megkeresi a kenyerünket, aztán majd ti is segítitek, mint eddig is...

BABY: *(Mint előbb):* Megszakad a szívem értetek! Miért is nem jöttetek ki 56-ban? Azóta nektek is volna saját házatok, autótok, bankbetéteitek! Nem volnátok ilyen koldusok!

HILDA: *(Kétségbeesetten):* De Babvkám, az ég szerelmére, mi nem vagyunk koldusok! Mondom, még minket irigyelnek! Csak azt a segítséget, amit eddig is nyújtottatok, ezután is kapiuk meg, s akkor jól megleszünk!

BABY: *(Mint előbb):* Rettenetes, ahogy ti éltek, egyetlen szobában! Tudod-e, hogy nekem ötszobás lakásom van télikerttel, olajfűtéssel? Miért is nem jöttetek ki 56-ban? Segítettünk volna benneteket!

HILDA: *(Egyre csitítgatja):* Tudom, tudom, de nem akartunk a terhetekre lenni, azt gondoltuk, nektek is könnyebb, ha Amerikából támogattok bennünket egy-egy csomaggal, néhány dollárral...

BABY: Egyetlen szobátok van! Hogy néz ki a fürdőszobád? A kádnak le van jöve mindenütt a zománca!

HILDA: Ha kicsi is a lakásunk, azért kedves és kényelmes! A tiszteletedre kifestettünk, kárpítoztattunk!

BABY: *(Megütődve):* Hát ti ilyesmire pénzt adtok ki?

HILDA: *(Magszeppenve):* Már több mint tíz éve nem volt kifestve. Egy teljes évig spóroltam rá. Persze a ti csomagjaitok nélkül nem ment volna.

BABY: Hát persze, hogy ki kellett festetni. *(Szemrehányóan sógora rekamiéja felé tekint).* Csakhogy ezt nálunk a férfiak csinálják...

HILDA: *(Határozottan):* Ahhoz Sanyi beteg, az ilyen munkát ő nem bírja.

BABY: Nálunk a rokkantak se henyélnek, toléskében ülnek, se kezük, se lábuk, mégis maguk mázolják a kerítésüket. Vettetek volna egy festékpisztolyt és Sanyi akár ülvé is bespriccelhette volna a falakat.

HILDA: Nem, nem, Sannyi ilyesmire nem való, nagyon megerőltette volna magát, s rosszabbodik az állapota.

BABY: Én szívből sajnálom a férjedet, de *(lehalkítja a hangját)* minek kellett neked egy beteg úriemberhez menni? Mentél volna inkább egy lakatoshoz, vagy egy asztaloshoz, aki mindent meg tud csinálni a házban!

HILDA: De hiszen Sanyi ügyes ember, ha asztmás is egy kicsit! Szépen ellátja a hivatalát, a főnökei nagyon meg vannak vele elégedve!

BABY: De mi lesz veletek, ha megöregedtek? Magad írtad, hogy a nyugdíj milyen kevés! Hogy fogtok élni? Nincs bankbetéteitek!

HILDA: Ne aggódj, Babuskám, majd csak megleszünk valahogy! Majd küldtök egy-egy csomagot, néhány dollárt, azzal kiegészítjük a nyugdíjat, összehúzzuk magunkat.

BABY: Hogy akarod ennél jobban összehúzni magatokat? Egyetlen szobátok van! Nálunk egy utolsó néger is jobban lakik!

HILDA: *(Könyörgőve összekulcsolja a kezét):* Babuskám drága, hidd el, ahogy mi lakunk, az az itteni viszonyokhoz képest nagyon rendes! Nincs miért szégyenkezzek miatta, még engem irigyelnek! Vannak családok, ahol egy szobában összezsúfolva élnek a nagyszülők, a szülők, a fiatalok!

BABY: *(Egyre hiszterikusabban):* De miért nem jöttetek ki 56-ban? Úgy vártunk benneteket! Naponta kimentünk a repülőtérre, figyeltük a menekült csoportokat, kijött az egész Dohány utca, csak ti nem jöttetek!

HILDA: Babuskám édes, Sanyi beteg ember, nem akartunk a nyakatokra menni, azt gondoltuk, majd csak jobb lesz ezután itt is, és ti is segítitek minket, mint eddig is, küldtök egy-egy csomagot, én ügyes vagyok, nagy az ismeretségem, néhány száz forintot mind-egyikből kihozok, dacára a vámnak.

BABY: És a férjed? Szakad meg a szívem, ha látom, milyen nehezen kapja a levegőt. Mi lesz veletek, ha megöregedtek?

HILDA: *(Rémülten):* Könyörgök, csöndesebben!

BABY: Mit akarsz, hiszen suttogok. Mi lesz veletek, ha megöregedtek? Neked nincs külön nyugdíjad, s magad írtad, hogy a férjedé csak az éhhalálra lesz elég...

HILDA: *(Kétségbeesetten):* Megleszünk valahogy, nekünk sokkal kisebbek az igényeink, aztán ti is küldtök, mint eddig is egy-egy csomagot, valami kevés dollárt...

BABY: *(Gúnyosan):* Boldog vagy, hogy doktorné lehettél? Le akartál pipálni, ugye?

Merthogy én csak egy technikushoz mentem feleségül! Most itt van, megkaptad!

HILDA: Pszt! Az isten szerelmére, halkabban!

BABY: Mit akarsz, hiszen suttogok! Ez az úri mánia, ez az oka mindennek! Nem baj, hogy úgy laksz, mint egy hárlemi néger, nem baj, hogy nincs se fridsidered, se televíziód, se porszívód, se parkettkeféző géped, csak doktorné nagyságos asszonynak szólítsanak! Ezek vagytok ti magyarok!

HILDA: *(Kezét tördelve)*: De drága Babykám, nálunk a fixfizetésű embereknek ilyesmire csak ritkán telik, de azért ők is megvannak! Megélnék! Nekünk szerényebbek az igényeink! Mi a Sanyi fizetéséből és abból, amit a csomagokból kihozok, aránylag rendszeren megélünk. És nekünk is lesz televízió! Majd a csomagpénzből hónapról hónapra félreteszek és a végén megvesszük. Sanyi úgyis olyan nagyon szeretné, mert a betegsége miatt nehezen tud hazulról kimozdulni...

BABY: *(Felhőrdülve)*: Micsoda televízióról beszélsz? A reptér halljában egy percre láttam, de mondhatom, olyan gyatra volt, hogy majd kiköptem. Hát a Hruscsev csak ilyet tudott csináltatni? Ha majd hazamegyek, veszek nektek egy használatat és elküldöm. Még használtan is jobb és szebb lesz, mint a tiétek újonnan!

HILDA: *(Kérlelően)*: Babuskám drága, az nem lesz jó, rengeteg vámot kell majd érte fizetnünk. Az lesz a legjobb, ha az IKKÁ-n keresztül befizetitek dollárban, azért itt nagyon szép külföldi márkát lehet kapni.

BABY: *(Elképedten)*: Az IKKÁ-n keresztül? Száz és nem tudom mennyi dollárt? Hát te hol élsz? Ha csak hallaná is Béla! Az utam mindennel együtt kerek ezeröttszáz dollárba került. Ha gazdagok vagyunk is, azért nem szórjuk a pénzt, nem töltjük a dollárt lyukas hordóba, mert ti lyukas hordó vagytok! Ahogy ti éltek egyetlen szobában! A kádatoknak le van jöve a zománca, még laticelpárna sincs benne, a vécéknek fa az ülőkéje, nincs semmiféle háztartási gépek...

HILDA: De drága Babuskám, a fürdőszobánkban autogejzer van! Hány családot ismerek kis gyerekekkel, ahol még ilyen sincs! Aztán nálunk csak kevés háztartásban vannak gépek.

BABY: És a szegény férjed? Szakad meg a szivem, ha látom. Hoztam neki két öltöny ruhát nagyjából a megadott méretre, de ki gondolhatta, hogy akkora szegénynek a

melle? Most attól félek, hogy nem lesz neki jó.

HILDA: Pszt! Halkabban! Látod, édes Babykám, mennyivel okosabb lett volna, ha inkább a dollárt külditek el, én azon csináltattam volna méretére szabott ruhát.

BABY: *(Elképedten)*: A dollárt? Elküldjem nektek a dollárt? Azon az árfolyamon, ahogy itt beveszik?

HILDA: Drága nővérkém, a vámmal, amit itt a csomagért fizetek, így is úgy is bevasalják a különbözetet!

BABY: *(Diadalmasan)*: De nem dollárban, csak forintban!

HILDA: *(Könyörögve összekulcsolja a kezét)*: Drága nővérkém, már olyan késő van, mindjárt virrad, se te, se én még egy percre se hűnytuk le a szemünket, és szegény Sanyinak már korán reggel be kell menni dolgozni! Most hagyjuk abba, majd reggel kialudtan folytatjuk, ha neked úgy tetszik.

BABY: *(Visszamegy az ágyához és a paplan alá bújik)*: Ahogy tetszik. A mi korunkban a szervezet már nem követeli meg a sok alvást. Mi otthon vacsora után rendszerint elmegyünk a magyar klubba és éjfél egy óráig twisztelünk. *(Nagyot ásít, majd átpillant a sógorához, aki egész idő alatt meg se moccant a fekhelyén)*: Ez a szegény Sanyi mindig ilyen mélyen durmol?

HILDA: *(Nyel egyet)*: Hát igen, szeret aludni a Sanyika, s most az egyszer igazán nem is bánom...

BABY: *(Ismét ásít egy nagyot)*: Úgy alszik szegény, mint egy mormota. Istenem, milyen furcsa emberek vagytok.

(A szín kis időre elsötétedik, s mire ismét megvilágosodik, az ágyak már megvetve, Sanyi már elment hivatalába, s Baby pongyolában az asztalnál ül. Hilda hozza tálcán a bőséges reggelit: kávét, főtt tojást, estéről maradt sonkát, vaját, s a tele tálcát az asztalra teszi.)

BABY: *(Sonkát vesz a tányérjára)*: Már az este is meg akartam neked mondani, hogy ez a sonka nagyon zsíros, már pedig a zsirban sok a koleszterin. Attól kapják a mi korunkbeliek az infarktust. Nézz rám! *(Végigmutat magán)*: Egy gramm hár sincs rajtam, mert soha kövéret, főtt tésztát nem eszem, csak csirke- vagy borjúhúst meg banánt, inni meg sok narancs-, citrom-, grépfruit- és ananászlevet iszom.

HILDA: *(Szemlesütve)*: Sajnos, nálunk a déli-gyümölcs nagyon drága...

BABY: No ne nyugtalankodj, nem akarok úgy élni, mint otthon, igazán nem akarlak benneteket csődbe juttatni. Segíteni akarok rajtatok.

HILDA: Apropó, jó, hogy eszembe jut: hogy több időnk legyen a beszélgetésre, a szomszédban van egy szolid polgári étterem, oda fogunk lejárni ebédelni.

BABY: Belátom, hogy akinek nincs fridzsiderje, annak nagyon körülményes lehet a főzés. Nekem akkora van, hogy majd a plafonig ér. *(Felmutat a mennyezetre)*. Béla hetenként egyszer feltölti mindennel, ami kell a konyhára: baromfival, bifsztokkal, borjúhússal, tejjel, déligyümölccsel, konzervvel. Néha több kilós legfinomabb borjúhúst akaszt be egy darabban. Így aztán könnyű a dolgom.

HILDA: Bizony nekem mindent naponként be kell szerezni, mert nem tudok semmit tárolni, kivéve télen. De nem baj, Babuskám, drága, mégis én vagyok a legboldogabb nő a világon, mert annyi év után ismét láthatlak. *(Elérzékenyülten megöleli, megcsókolja nővérét)* Szegény Anya is 34-ben, a halálos ágyán egyre csak téged akart látni, csak téged emlegetett...

BABY: *(Ironikusan)*: Emlegetett, csak engem emlegetett? Akkor szegénynek lelkifurdalása lehetett, mert annakidején nagyon meg akart tőlem szabadulni.

HILDA: Hidd el, csak téged emlegetett, rajongva beszélt rólad, pedig én is ott voltam az ágyánál, extra útlevéllal utaztam le Aradra, mostohaapánk várt az állomáson és könnyek közt elmondta, hogy szegény jó Anyának már csak néhány napja van hátra. Tényleg harmadnapra szegény meg is halt, s én nem bolygattam meg semmit, mert szegény jó Anya arra kért, legyek jó Apához, hiszen úgy megszépítette élete utolsó éveit.

BABY: *(Dühösen felcsattant)*: Csak nem azt akarod mondani, hogy mindent nekihagytál?

HILDA: *(Ijedten védekezik)*: Mondom, az volt szegény Anya végső akarata, hogy ne bolygassam apát, különben se maradt semmi vagyon, csak egy szépen berendezett polgári lakás, ruha, fehérnemű, némi ékszer.

BABY: *(Még egyre dühösen)*: Ezt vártam tőled! Mindent apánál hagytál, ahelyett, hogy mindent, ami minket illetett, elhoztál vol-

nal! Ilyen gyenge, nyomorult, mást kímélő voltál egész életedben. Ezért nincs és nem is lesz soha semmid!

HILDA: *(Könyörögve összekulcsolja a kezét)*: Drága Babuskám, értsd meg, nem sérthettem meg szegény anya végső akaratát! Így csak néhány apró emléktárgyat hoztam el akkor Aradról. Ha akarod, mind neked adom őket.

BABY: *(Legyint)*: Csak tartsd meg őket, nekem éppen elegendő az emlékeim. *(Keserűen)*: Ha azokat is csak úgy el lehetne ajánlani. *(Szigorúan)*: De vedd tudomásul, hogy én más voltam! Figyelj csak ide! Volt Flóra néni, egy szép meissenai kávészervize, többször is mondta, nekem adja, ha férjhez megyek. Egyszer csak látom, hogy becsomagoltatja a cseléddel, s másvalakinek akarja elküldeni nászajándékba. Tudom, te bögtél volna, de én, én nem bögtém, azért se bögtém, hanem suttyomban kicsomagoltam, sorra letördeltem a findzsák fülét és törötten visszacsomagoltam!

HILDA: Tizenhat-tizenhét éves lányka voltál. Babykám, bakfislány, majdnem gyerek, nem vagy felelős érte.

BABY: *(Haragosan)*: Még hogy felelős? Nem, rád is haragszom, mindig is haragudtam! Ha csak tehettem, meghúztam a hajadat, vagy megcsíptelek, de mindig megvédtek, mindig azt mondták, „ne bántsd a kicsit!”, te meg egyre azt nyafogtad: *(Utánozza húga gyermekhangját)*: „Miért bántasz, Babuskám, az fáj nekem!”

HILDA: *(Szomorúan ránéz)*: És erre te?

BABY: Csak azért is bántottalak azután is, utáltam benned, hogy csak bögni tudtál, hogy nem ütöttél vissza! Mindig utáltam a málé, nyimnyam embereket! Rád vall, hogy mindent apának hagytál! Ó, hogy utáltam ötöt is!

HILDA: *(Méltatlankodó hangon)*: De miért utáltad, hiszen jó volt hozzád, úgy szeretett minket, mintha az édes leányai volnánk!

BABY: Hogy miért? Hát azért, mert elkergette a háztól Wagner Lalit.

HILDA: De édes Babuskám, hiszen –

BABY: *(Indulatosan félbeszakítja)*: Mi az, hogy hiszen? Mit tudatsz te erről, hiszen akkor még csak alighogy serblire szoktál?! Ha tudsz valamit, az csak anyától, vagy apától tudhatod! *(Megragadja húga karját)*: Most azonnal mondd meg, hogy mit tudsz!

HILDA: (*Zavartan, vonakodva*): Babuskám, nem tudok semmit, csak annyit, hogy apa azért zavarta el Wagner Lalit, mert nem akarta, hogy –

BABY: (*Hiszterikusan rángatja húgát*): Mit nem akart?

HILDA: (*Halkan, félénken*): ...hogy a kisváros a szájára vegyen.

BABY: (*Zokogva feláll s hátat fordít*): Bántam is én! (*Valami esztelen daccal odavágja*): Hát igenis, az övé lettem, még tizenhat éves sem voltam, és már az övé lettem, olyan nagyon, nagyon szerettem! (*Visszaül az asztalhoz és a tenyerébe temeti az arcát*): Igen, az övé voltam, ahányszor csak tehettem, ha csak tíz percre is kitette anya a lábát a lakásból, és boldog voltam, soha olyan boldog nem voltam, mint akkor. (*Szívszaggató hangon felzokog.*)

HILDA: (*Mihelyt elképedéséből és megrendüléséből magához tér, át akarja ölelni*): Szegegy, drága Babuskám!

BABY: (*Dühösen eltaszítja*): Ne merj sajnálni! Már akkor, 16 éves koromban, lopva is boldogabb voltam, mint te a mézesheteid alatt ezzel a satnya férjeddél! De akkor anya másodszor is férjhezment, bejött a házba apa és első dolga volt, hogy elkergesse a Lalikámat! (*Újra heves sírásra fakad*): Elkergette az én édes egyetlenemet! Lali büszke fiú volt, soha többé felénk se nézett. Én addig nem ártottam a légynek nem, attól kezdve lettem rossz, attól kezdve nem bántam, hogy kivel állok össze! (*Feldúltan húgára pillant, mert hirtelen eszébe jut, hátha az minderről semmit sem tud*): Mit nézel rám olyan bambán? Mit játszod itt nekem a tudatlant, biztosan elmondták neked otthon, hogy okulj belőle!

HILDA: (*Zavartan félrepillant*): Babuskám, nekem semmit se mondtak rólad.

BABY: (*Rárivall*): Ne hímezz-hámozz! Mondd egyenesen a szemembe, tudtad ezt rólam, vagy nem? Ne próbálj nekem hazudni!

HILDA: (*Rezignáltan*): Tudtam, de nem hazuról.

BABY: (*Égő szemmel, égő arccal nézi húgát, aztán dacosan legyint*): Bánom is én. Csak bosszúból lettem rossz.

HILDA: (*Riadtan helyreigazítja*): Dehogyis lettél rossz! Csak éppen kitöltötted egy kicsit a bosszúdat. Én megértelek. Különbösen is apa nagyon hamar rendbehozta a dolgot, férjhez adott. Igaz, az első házasságod hamar felbomlott, de legalább neved volt,

asszony voltál, s utána nemsokára megismerkedtél Bélával –

BABY: (*Hiszterikusan kiáltja*): De én Lalit szerettem, Lalit! Nem érted? Csak hozzá akartam férjhezmenni, senki máshoz!

HILDA: (*Kezét tördeli*): De hogy mehetett volna hozzá, amikor Lali alig múlt tizenkilenc éves? Még nem volt kenyér a kezében –

BABY: (*Felcsattanva*): Mit tudod te azt! Wagnerék jómódúak voltak. Lali majd átvette volna az apja pékségét!

HILDA: De még katona se volt, hogy nősinhetett volna olyan korán? Ne gyötörd magad ezzel, édes testvérem, felejtsd el, most már minden jól van. (*Megfogja a nővére kezét.*)

BABY: (*Elrántja kezét, s indulattól sziszegve*): Azt hiszed? Azt hiszed? Ha éppen tudni akarod, ki miatt ment fuccsba a boldogságom, hát tudd meg, hogy temiattnad!

HILDA: (*Elhúlten*): Énmiattam?

BABY: Igen, temiattnad! Lali mamája egyszer eljött hozzánk, hogy lássa, hol udvarol a fia, s meglátott téged. Te akkor öt éves nyafogó majom voltál. Wagner néni azt gondolhatta, ha ezeknél ilyen apró gyerek van, még egy szoba bútort se fognak a lányukkal adni!

HILDA: (*Emelt hangon*): Hogyhogy azt gondolhatta? Honnan tudod te, Babykám, hogy ő mit gondolhatott?

BABY: (*Haragtól fulladozó hangon*): Még te beszélsz, te vakarcs! Mindig a sarkunkban voltál, sohase akartál leszállni a nyakunkról, biztosan Anya tanított ki, hogy ne hagyj bennünket egy percre se magunkra! Csakhogy én kitoltam veletek, mert ha az utamba voltál, bezártalak a kamrába, ott aztán bőghettél, ameddig tetszett! Csodálkozol, hogy ahányszor csak tehettem, csiptelek, rúgtalak, húztam a hajadat? Utáltalak, és most is utállak!

HILDA: (*Sírva az asztalra borul*): Testvérem, testvérem, hogy beszélhetsz így?

BABY: (*Bánja, hogy túlfeszítette a húrt*): No ne bőgj, nem vagy öt éves, mint akkor, nyisd ki te is a szádát, de ne bőgj, mert azt utálok a legjobban. (*Békitően megveregeti a vállát*): Én már ilyen vagyok, de azért szeretlek. Ha tudnád, mennyit aggódtam érted a háború alatt és 56-ban! Éjszakákon át nem aludtam. Te vagy egyetlen testvérem. Szemrehányást tettem magamnak, amiért nem hozattalak ki.

HILDA: *(Még mindig sírva, nővére nyakába borul):* Végre egymásra találtunk, drága, egyetlen Babykám! Ezután minden rendbejön, minden jó lesz! Jól tetted, nagyon jól tetted, hogy kiadtad, ami a lelkeden feküdt.

BABY: *(Ahogy átölelve tartja húgát, pillantása jól ápdolt fehér kezére esik s elkomorodik):* Milyen szép kezéd van, látszik, hogy sohasem dolgoztál életedben.

HILDA: *(Mentegetőzve):* Babuskám, nekünk a háború előtt sokkal jobban ment, mint most, Sanyi akkor jóval többet keresett, úgy hogy segítséget is tarthattam. Aztán tudod, nekem sohasem volt gyerekem, csak a férjemre volt gondom.

BABY: *(Nyersen odaveti):* Vagyis sohasé dolgoztál és most se dolgozol. *(Indulatosan feláll, s fel-alá jár a szobában):* S nekem, nekem miért kellett annyit dolgoznom? Nekem miért kellett kimenni Amerikába? Miért nem élhettem én is úgy, mint te itt? *(Újra heves sírásra fakad):* Tudd meg, én sohasé szerettem Hüttneret, és csak azért mentem hozzá, mert megígérte, hogy kiviszi Amerikába. Otthon, Aradon, már nem volt maradásom, olyan görbe szemmel néztek rám, hogy csak szemlesütve járhattam az utcán. S amíg én Amerikában a szücsműhelyben dolgoztam, te itthon játszottad a nagyságos asszonyt és henyéltél, mi? Mi? S én most azért adjak neked dollárt, hogy tovább urizálhass és lógathasd a lábadat? Ott egyen meg a fene, fogd meg te is a dolog végét, s ha másképp nem megy, eredj el te is takarítónőnek vagy szakácsnőnek, ahogy én elmentem, amikor össze voltam veszve Bélával.

HILDA: *(Hirtelenjében nem is tudja, mire válaszoljon):* De ez most már hálstennek elmúlt, most már jól megvagytok ti ketten, minden házasságban vannak időszakok, amikor az ember azt képzeli, ez így már nem mehet tovább, de aztán túljut az ember a zökkenőn, a válságon és megint minden rendbejön. Én is így voltam az én Sanyimmal, te is így voltál a te Béláddal. A fő, hogy most már jól kijösztok!

BABY: *(Cinikusan fölnevet):* De még jobban jönnék ki, ha kinyikkanna, mert kapnék a biztosítótól hétezer dollárt!

HILDA: *(Elképedten):* De édes Istenem, minek neked az újabb dollár, hiszen azt irtad, hogy dollárban is gazdag emberek vagytok! Van szép nagy házatok, nagy bankbetéteketek, szép nyugdíjakotok –

BABY: *(Szigorúan csóválja a fejét):* A dollárból soha sincs elég, ezt jegyezd meg magadnak. Ha az embernek sok a dollárja, csinálhat mindenkinek a fejére, érted?

(A szín elsötétül, majd ismét kivilágosodik. A két nővér kettesben ül az asztalnál, az asztalon két kávécsésze, két borospohár és egy üveg csaknem egészen eltogyasztott vermut. Az idő délutáni 6 óra. A rádióban halk cigányzene.)

HILDA: Csak annyit tudok róla, hogy amikor a háború előtt utoljára Aradon jártam, még ott élt.

BABY: *(Szemrehányóan):* Én Amerikából kerülő úton – hiszen rád nem nagyon számíthattam –

HILDA: *(Kérlelően összekulcsolja a kezét):* Babuskám –

BABY: *(Csak legyint):* ...mondom, kerülő úton kétszer-háromszor is érdeklődtem utána. Megtudtam, hogy megnősült, de néhány év múlva elvált. *(Elégülten):* Ő is boldogtalan volt. *(Felsattanva):* Egyébként csinállok neki is a fejére! A férfiak csak húsz éves korukig érdemlik meg, hogy szeressék őket, utána már undorító, önző, ronda dögök, biztosan ő se kivétel! *(Elábrándozva):* Emlékszel, milyen szép barna fiú volt? Olaszosan barna, egy Muschonglány volt az anyja, a Muschongok mind ilyen barnák, a fene tudja mitől, hiszen svábok ők is. *(Szemrehányóan Hildához fordul):* Kis vakarcs voltál, mégis mindig a nyakán csüngtél, nem akartál semmi pénzért leszállni róla, néha már szerettem volna beléd rúgni! Te is széttettél volna neki a lábadat, ha megvan hozzá a korod...

HILDA: *(Feszélyeztetten):* Babuskám, ne beszéljünk így róla, hiszen olyan szép emlékek van együtt, miért kell azt is elcsúfítani.

BABY: *(Dühösen feláll):* Éppen azért, ez az egyetlen, ami még fáj, hát le kell csinálni, hogy ronda legyen ez is, és ne fájjon többet. Soha, de soha se fogom anyámnak megbocsátani, hogy nem védett meg minket apával szemben. „Én szerettem Babuskát, Schäffer úr!” – mondta apának. „Maga még nem nősülhet, még katona se volt, hát ne üljön itt napszámban a szoknyáján, ne hozza hírbe.” – Így apa. Én a konyhában hallgatóztam, és a visszafojtott

bögestől majd kiszakadt a szívem, s anya még szidott, hogy milyen vagyok, hogy apa csak a javamat akarja, hogy majd hálás leszek érte apának...

HILDA: Persze, hogy a javadat, akarta Babuskám, persze, hogy a javadat akarta.

BABY: *(Dühtől szikrázó szemmel)*: Mi a fenét vigyáztak annyira a híremre? Azt hiszed, nem tudom, hogy anya is megérte a pénzét? Azt hiszed, nem tudom, hogy még meg se volt halva édesapa az orosz fronton, s anyának már palija volt? Azt hiszed, nem tudom?

HILDA: *(Kétségbeesetten tördeli a kezét)*: Az anyánk volt, Babuskám, az anyánk, ne bánts, legalább őt ne bánts, ha már engem bántasz!

BABY: *(Egyre hisztérikusabban)*: Azt hiszed, nem tudom, hogy még nem volt az apa felesége, és apa már járt hozzá?

HILDA: Emberek vagyunk, Babuskám, emberek vagyunk! És anya szeretett téged, a halálos ágyán is csak téged emlegetett, pedig én is ott voltam az ágya fejénél –

BABY: A jó hírem miatt rúgták ki Lalit? No, erre aztán ráfizettek, mert én olyan bosszút álltam, hogy na! Amikor már láttam, hogy mindennek fuccs, kimentem egy este az állomásra, fogtam magamnak egy ronda manust és fölmentem vele a szállodába! S ahányszor csak tettem, megcsináltam. Úgy buktak rám, mint a legyek a mézre, mert még tizenhét éves se voltam, még a razzia is elfogott egyszer! *(Eszeveszetten vihog)* Nesze nektek a jóhírem.

HILDA: *(Rémülten)*: De csak bosszúból csináltad, drága nővérem, csak bosszúból, csak bosszúból! Az egészen más! Különben is apa gyorsan férjhezadott, csakhogy neved legyen, férjhez adott egy újradszűz, minden pénzüket összekaparták, csakhogy valami hozományt is adjanak veled, jók voltak hozzád, Babuskám, jók voltak hozzád. Hát most ne bánts őket a sirjokban!

BABY: Tartották volna meg a pénzüket, és hagyták volna meg nekem Lalit! *(Indulatosan megragadja húga karját.)* Különben is mit adod itt nekem a szentet? Hát nem emlékszel arra az éjszakára, amikor Amerikába utazás előtt anyáéknál aludtunk?

HILDA: *(Öszintén)*: Nem emlékszem, Babuskám.

BABY: *(Gúnyosan)*: Milyen rövid az apáca-nevelt lányok emlékezete. No nem baj, majd eszedbe juttatom. Aznap annyira meg voltam fázva, hogy anya bent tartott az ő szobájukban, mert ott melegebb volt. Bélának pedig abban a szobában vetettek ágyat, ahol te aludtál.

HILDA: *(Ijedten felugrik)*: Béla hazudott, hazudott, úgy éljek én, hogy hazudott!

BABY: *(Kiméltelenül)*: S az éjjel a tizenöt éves szüzlány, a kis apáca-iskolás, áttapogatózott a férjemhez, mellé akart bújni az ágyban!

HILDA: *(Kétségbeesetten rázza a lejtét)*: Édesanya üdvösségére esküszöm, hogy hazugság! Béla volt az, aki éjszaka hozzámjött, felébresztett, megpróbált fogdosni, erőszakoskodni, de én nem hagytam magam! Másnap félt, hogy panaszkodni fogok, hát inkább elembé vágott, ő panaszolt be anyánál meg apánál! Úgy éljek én, ha nem így volt.

BABY: *(Gúnyosan)*: Hát akkor miért nem védekeztél, te lilomszál, miért tűrted bögvé, hogy mind a négyen kis kurvának szidjunk?

HILDA: Hogy védekezhettem volna, hiszen csak sirni tudtam! Még olyan ártatlan voltam, még soha fiú meg nem csókolt –

BABY: Na látod, ilyen volt anya. Mindig az erősebbel tartott. Mi voltunk Lalival a gyengék, apa volt az erős, hát neki adott igazat, Béla volt az erős, a kislánya, a gyenge virágszál, csak kis kurva lehetett.

HILDA: *(Sirástól csukló hangon)*: Tudd meg, annyira el voltam akkor keseredve, hogy már azt gondoltam, felakasztom magam a padláson, vagy beleugrom a Marosba, s ha nem tettem, csak azért nem, mert az apácnál nevelkedtem.

BABY: *(Cinikusan felnevet)*: Haliod-e, nem is lett volna olyan buta dolog! Megtakarítottad volna a háborút meg Hruscsevet! *(Vigasztalóan megveregeti a vállát.)* Na ne bögj itt nekem, anélkül is elhiszem. Már negyven évvel ezelőtt is elhittem, még ha nem is tudtál védekezni, csak bögni. De hiába, Béla volt az erősebb, és nála volt az útleél. *(Szinültig tölti veremmel a poharat és egy hajtásra kiissza.)* Látod, ez az egyetlen tűrhető nálatok, a többi kutyagumit ér. A Halászbástyával vagytok oda, meg

a Várban a sok kis ócska házzal. Ezt nálunk mind leütnék, húsz-harminceleves új házakat húznának helyettük. *(A cigányzenére fölül s negédesen riszálja magát hozzá.)* Csak ezt az egyet irigylem tőletek, a cigányt. De már az sem cigány, hanem csak népművész! Az anyja iskoláját, itt minden asztalos műasztalos, minden lakatos műlakatos, azt se tudjátok, hová legyetek a felvágástól. *(Rekedt hangon dudorássza.)* „Akácós út, ha végig megyek rajtad én... Eszembe jut egy régi-régi szép regény”. Ezt húzatta esténként az ablakom alatt, s milyen töméntelen sok virágot hozott mindig, azóta szeretem úgy a virágokat. *(Cinikusan hozzáteszi.)* Persze csak addig, amíg az övé nem lettem, mert utána már nem sokat költött cigányra meg virágra... No de mindegy, azért csak szép ez az „Akácós út, ha végigmegyek rajtad én...” *(Átöleli a húga vállát.)* Egyetlen testvérem vagy, szeretlek, ha nem is érdemled meg. Egy vér folyik az ereinkben, csak éppen a tied megalvadt. Néha komisz vagyok hozzád, de csak azért, mert szeretlek. Ha látnád, milyen finom vagyok Bélához! *(Gúnyosan fölnevet)* Egyetlen húgom vagy, egyetlen vérrokonom, s néha komolyan arra gondolok, hogy rád hagyom a vagyonomat, mert ugyan ki másra is hagy-nám?

HILDA: *(Hevesen rázza a fejét):* Nem, ne hagyj rám, drága Babuskám, ne hagyj rám! Élj fel mindent! Tedd széppé, gyönyörűvé az öregségedet, utazd el! Járd be az egész világot! Ne tagadj meg magadtól az égvilágon semmit! Én csak arra kérlek, azért könyörgök, tégy félre nekünk a bankban egy morzsát, csak egy morzsát, csak annyit, amennyinek a kamatából havi húsz, legfeljebb havi harminc dollár jut nekünk. Ez minden, amit kérünk, semmi több, drága nővérem, semmi több!

BABY: *(Gúnyosan s utóbb mind indulatosabbán):* Minden vagy semmi! Aki keveset markol, az semmit se kap, legalábbis tőlem nem! Jaj, hogy utálok ezt benned! Most is mást kímélsz, ha történetesen én vagyok is az. Ne hagyj magad, mert ezért nagyon haragszom! *(Számol magában)* Havi harminc dollár, egy évben háromszázhatvan dollár, az pedig körülbelül hétezer dollárnak a kamatja... *(Cinikusan felvihog)* Pon-

tosan az az összeg, amit Béláért kapnék a biztosítótól! Imádkozd ki, és rátok hagyom! De a magamét csak egészen vagy semennyire. Én már ilyen vagyok. Vagy minden, vagy semmi, ez volt mindig az elvem.

(A szín elsötétül, majd néhány másodperc múlva ismét kivilágosodik. A két nővér most is az asztalnál ül, mint az előbb, mégis apró változásokból felismerni, hogy ez nem ugyanaz a délután, elmúlt néhány hét is közben. Az asztal közepén teljesen kiürített vermutos üveg arról is tanúskodik, hogy Baby pesti tartózkodása alatt ezzel az itallal vigasztalódik. Olykor el-elbóbiskol karosszékeiben. Hilda nesztelenül feláll, a tükör elé lép, s néhány másodpercig a haját igazgatja. Csengetnek. Baby felriad szenderegéséből. Hilda pedig kieszet az előszobába, hogy ajtót nyisson. Néhány pillanat múlva belép Sanyi.)

BABY: Megjött hát a nagyságos doktor úr.

SANYI: *(Sógornőjéhez lép és megcsókolja):* Szervusz, Baby.

BABY: Kezécsókolom. Jön a szokásos program?

SANYI: *(Megpróbálja kedélyes hangon leszerelni):* Hát bizony ma a szokottnál is fáradtabb vagyok, mert itt a hóvégi hajrá.

(Hilda bejön, megteríti az asztalt, majd ismét kimegy, hogy behozza a vacsorát. Sanyi ezalatt bemegy a fürdőszobába, behallatszik a kinyitott vízcsap csorgása, majd kis idő múlva Sanyi ismét visszatér a színpadra. Bejön Hilda is, s tálcán hozza a vacsorát.)

BABY: *(A sógorához, ezúttal komolyan):* Remélem, ma nem fekszel le mindjárt vacsora után?

SANYI: *(Engesztelő hangon):* Bocsáss meg, kedves Baby, de ma nagy hajszában voltam egész nap, meg nem is érzem magam a legjobban. Az ágyból is részt tudok venni a társalgásban.

BABY: Ki a fene akar úgy társalogni veled, hogy az ágyban nyújtózkodsz? Pedig ma szeretnék komolyan beszélni veletek.

SANYI: *(Érdeklődve felkapja a fejét):* Hát ha ez a kikötésed, ezen ne múljk.

BABY: *(Teát tölt magának és hideg húst vesz a tányérjára):* Már mondtam neked néhány-

szor, én nem tudnék úgy élni, ahogy te. Hoznék haza, vagy vállalnék valami kü-lönmunkát.

SANYI: (*Ő is teát tölt magának*): Kedves Baby, csak megismételhetem, hogy ez le-hetetlen, én mint tisztviselő, nem túlóráz-hatok, nem hozhatok haza iratsomókat, de nem is kell, mert az irodában kényelmesen elintézem.

BABY: (*Ingerülten*): Akkor miért nem vál-lasz valami külső munkát? Valami könnyű kézimunkát. Címezz borítékot, fess vász-nat, bőrt vagy zsebkendőt, talpalj cipőt, szabj cipőfelsőrészt, fűzz gyöngyöt, vagy mit tudom én, de csi-nálj-va-la-mit!

SANYI: Sajnos, nekem ezekhez nincs kéz-ügyességem, meg az utánjárás is annyi időt venne igénybe, hogy nem fizetődnek ki, vagy nagyon kifárasztana. Különb is nálunk az ilyen munkák a nyugdíjasok meg az öregek számára vannak fenntartva.

BABY: Mind egyszálig ilyenek vagytok! Ott van a Sári barátnőtök: sír, hogy így nem keres, úgy nem keres eleget a férje. Ahe-lyett, hogy sirna, inkább szedné össze a környékről a ruhát és mosná ki!

HILDA: (*Nevetési inger fogja el, kis hija, hogy cigányútra nem megy a talatja*): A minisztériumi főelőadó felesége? Nehogy tanácsolni merd neki, mert kikaparja a sze-medet!

BABY: És a Mancsi, a másik sírós? Miért nem vállál varrást, hiszen magad mesélted, hogy mielőtt férjhez ment, varrónő volt?!

HILDA: Drága Babuskám, hiszen harminc éven keresztül egyebet sem csinált, csak varrt, varrt és varrt! Hát még most is egyre csak varrjon, varrja meg a szem-fedőjét is? Most már ő is könnyebben akar élni, hiszen azért ment férjhez!

BABY: (*Szigorúan csóválja a fejét*): Nem! Az embernek dolgozni kell, amíg csak egy lélegzet van benne. Én tíz évvel vagyok nálatok idősebb, sok pénzem van, mégis rengeteget dolgozom. Nyírom a kertben a pázsitot, szedegetem a hullott gyümölcsöt, gereblyézem az avart, öntözöm a virágokat, takarítom az öt szobát meg a télikertet, tisztogatom a papagájom kalitkáját, meg-főzök, elmosogatok.

HILDA: (*Az égnek emeli a kezét*): De az ég szerelmére, kinek? Kinek? Minek? Mi

nem akarunk utánatok örökölni, nekünk csak egy morzsa kell, csak egyetlen morzsa!

BABY: Tudom! Egy hétezer dolláros morzsa.

HILDA: Minek ölsd magad? Hatvanöt éves vagy! Kinek nyírsz? Hadd nőjön meg a pázsit! Majd lenyirja, aki utánad lakik ott! Csak élj szépen munka nélkül, hajsza nél-kül, dolgoztál eleget, most már dolgozzék más.

BABY: (*Elönti a méreg*): Te, lajhár, te, hát mit ér egy ház, amelyiknek el van vadulva a kertje? Ki veszi meg, ha az ember el akarja adni? Legalább tízezer dollárt ve-szít az értékéből. Azt hiszed, hogy csupa restségből kihajítok tízezer dollárt az ab-lakon?

HILDA: (*Könyörögve összekulcsolja a kezét*): De az Isten szerelmére, minek annyi dol-lár?

BABY: És ha Béla véletlenül beadja a kul-csot, akkor mi lesz? Azt hiszed, megtar-tom az ötszobás lakást a télikerttel, meg a nagy kerttel? A fenét! Eladom, és veszek helyette Floridában egy kis kétszobásat, csak egy akkorácska kerttel, mint egy láb-törő, de csupa pálma és aloé lesz benne. Ha nincs gondozva a ház meg a kert, csak veszteséggel adhatok túl rajta.

HILDA: Az más.

BABY: (*Szigorúan*): Nem más! Tízezer dol-lárt vesztenék és azt megérezném, mert ha gazdag vagyok is, nincs kétszázmillió dollárom, mint Kennedységnek. Aztán meg Floridában a házak nagyon drágák.

HILDA: (*Félénken megkérdezi*): Dehát miért nem adjátok el máris? Mire vártok?

BABY: (*Dühösen teláll*): Egy kis házban Bélával, Floridában? Te a lelkiüdvössége-det is eladnád, csakhogy naphosszat henyé-lhess. Én egyedül akarok Floridába köl-tözni. érted?

SANYI: Hát igen, ebben az ügyben nem könnyű tanácsot adni.

BABY: Otthon azzal a gondolattal foglalko-ztam, hogy veszek nektek egy kis családi-házat. De most látom, hogy ez marhaság lenne. (*Megvetően a sógorához*) Te nem lennél az embere, hogy karbantartsd, be-cserepezd, ha a szél lever egy cserepet, megjavítsd az ereszcatornát, ha elromlott, kivakold, kifessed, ha kell, nektek minden-hez mesterember kellene, arra viszont nem

lenne pénzetek, úgyhogy a ház úgy nézne ki, mint egy néger *slum*.

SANYI: *(Félénk udvariassággal megkockáztatja)*: Ha igazán segíteni akarsz rajtunk, kedves Baby, akkor ne családiházat végy nekünk, hanem öröklakást, az az igazi! Azzal sohasincs semmi munka! Öröklakást távfűtéssel! Milyen tiszta és kényelmes! Az való nekünk.

BABY: *(Feltortyanva)*: Az anyátok iskoláját, hát úgy akarjátok a pénzemet, hogy a kisujjatokat se kelljen megmozdítani? Öröklakást? Hogyha a nagyságos úr hazajön az irodából, mindjárt leheverhessen és meg se kelljen soha néznie, ép-e a tetőn a cserép, vagy az ereszen a csatorna? Hát mit képzeltetek, azért dolgoztam negyven esztendeig, hogy két ilyen here a haláláig malmozzon a hasán? Kutyaügyi, nem öröklakás!

HILDA: *(Könyörögve összekulcsolja a kezét)*: Sanyi éppen hogy csak megemlítette, de-hogyis kell nekünk öröklakás! Mi jól megvagyunk ebben a kis garzonban. Legfeljebb még egy hálófülke kellene, hogy külön alhassunk, ha az egyikünk köhög vagy horkol. Csak az a szerény kis havi morzsa kellene, hogy kiegészítsem vele a Sanyi fizetését!

BABY: *(Szárason)*: Már megmondtam neked, hogy minden vagy semmi. Nekem olyasvalaki kell, akire nyugodtan ráhagyhatom mindenemet. Ha hétezer dollárt íratok a bankban a nevedre, mit csinálók a többivel?

SANYI: *(Tréfás hangnemben)*: Ha netalán, Isten ne adja, hamarabb költöznél el ebből az árnyékvilágból, mint Béla, majd ő örököl utánad.

BABY: Szép, szép. De ki örököl utána? Hiszen már ő is elmúlt hatvanhét éves! Ki élvezné utána az én veritékem gyümölcsét? Joan? Vagy valami kis tizenhét éves spanyol kurva Floridában? Mert ha véletlenül én halnék meg hamarabb, ő is Floridába költözne. *(Kisérteties hangon fölnevet.)* Mind a ketten a paradicsomba kívánczunk.

(A szín néhány másodpercre elsötétül, ez alatt a három szereplő távozik. Mihelyt újra megvilágosodik, pincérek lépnek a színre, kihordják a bútorokat, széthúznak egy belső tüggönyt és feltáruul egy osztályon-felüli pesti étterem meghitt sarka. Baby, Hilda és Sanyi

két házaspárral a gazdagon megterített asztalnál ül. Baby a közepén, Hilda a baloldalon, az egyik házaspár nőtagja a jobboldalon, Hilda mellett a másik házaspár, a jobbszélen Sanyi. A damasztal megterített asztal közepén virágváza és egy kis csillagos lobogó. Az üzletvezető meg a pincér éppen fölvette a rendelést s most hajlongva kifelé igyekszenek, de Baby egy intéssel visszahívja az üzletvezetőt.)

BABY: *(Az amerikai zászlócskára mutat)*: Csak negyvennyolc csillag van rajta ötven helyett.

AZ ÜZLETVEZETŐ: *(Tiszteletteljesen meghajlik)*: Mire a nagyságos asszony megint el méltóztatik hozzánk látogatni, ki lesz pótolva.

BABY: *(Közelebb inti magához az üzletvezetőt)*: Írja az autogrammját a szalvétámra, meg akarom mutatni otthon a magyar klubban, ki ígérte meg nekem a hiányzó csillagokat. Írja alá a címét is, majd küldök magának hazulról egy táskarádiót.

(Az üzletvezető felvillanyozva irkál a szalvétára s utána nagy hajlongások közepette kimegy. Baby gúnyosan fölnevet. Belép a kenyereslány és egy zsemlyével rakott kosarat tesz az asztalra.)

BABY: *(A kenyereslányt is közelebb inti magához)*: Drágám, be csinos az alakja, milyen kár, hogy nem elég sikkes a melltartója. Nálunk gyönyörűek vannak, majd küldök magának egyet, csak írja ide a nevét meg a címét a szalvétára.

(A kenyereslány megbabonázottan engedelmeskedik s míg a szalvétára irkál, megleveledik a szín, pincérek és pincérnők lépnek be okkal, ok nélkül, mindegyik kezében van valami, amit az asztalra rak, abban a reményben, hogy talán őt is észreveszi a nagy-lelkű amerikai dáma.)

BABY: *(Elégülten, gúnyosan fölnevet, majd megfogja az egyik asztalra tett aranyozott nyakú butéliát és megnézi a címkéjét)*: Tolcsvai? *(A sógorához)* Hát nem úgy volt, hogy tokajit rendelsz?

SANYI: Kedves Baby, bocsáss meg, ehhez én jobban értek. A tolcsvai egy kitűnő tokaji-féleség.

BABY: *(Gúnyosan)*: Minek spórolsz nekem? Nem mindig azt hallom tőletek, hogy ne sajnáljak magamtól semmit?

SANYI: *(Úgy tesz, mintha nem hallaná, magához inti a pincért, mond neki valamit. A pincér sietve el. A cigányzene, amely eddig a belső termekből hallatszott, egyre közelebből szól, végül kibukkan a színtalálak közül a kékre borotvált cigányprimás s hegedűlve, széles mosollyal Baby mögé siklik.)*

BABY: Megint az „Akácos út”. Már a könykömön jön ki! *(Legyint, s rekedtesen a cigány után dúdolja, majd átszól a sógorához)* Hé, Sanyi, ragassz egy százast a füstös pofájára.

SANYI: *(Ismét úgy tesz, mintha nem hallaná, kérdez valamit a mellette ülő házaspártól)*.

BABY: *(Kiabálni szeretne, de hangja rekedtségbe fullad)*: Sanyi, nem hallod? Egy százast a primás hegedűjébe! Úgy illik, nem? *(Amikor sógora erre se hederít, csüggedten legyint, s hátraszól a primáshoz)*: Mondja ácsi, nem jönne el a bandájával New-Jersey-be a magyar klubba játszani?

PRÍMÁS: *(Örömtől ragyogó képpel)*: Dehogynem, nagyságos asszonyom, csak méltóztassék elküldeni a szerződést meg az útielőleget!

BABY: *(Gögösen bólint)*: Mihelyt hazaérek, első dolgom lesz. Addig is írja, ácsi, a szalvétára az autogramját meg a címét. *(Míg a primás a szalvétára írogat, Baby ellentmondást nem tűrő hangon átszól a sógorához)* Kérj a pincértől egy poharat a primásnak!

SANYI: *(Magához inti a pincért)*: Egy poharat a primásnak.

(A pincér ugrik, a szomszéd üres asztalról elhoz egy poharat, színültig tölti, a primásnak nyújtja, az egy hajtásra kiissza s utána még buzgóbban húzza a Baby fülébe.)

BABY: *(Az ittas emberek révedezésével)*: Csak a cigányt, csak azt az egyet irigylem tőletek! *(Gúnyosan kijavítja magát)*. Azaz, pardon, népművész. *(A sógorához)* Tölts még neki!

SANYI: *(Kényszeredett humorral)*: Kedves Baby, ha ilyen tempóban itatod, te látod

a kárát, mert a végén a vonó fájával fogja nyesni a hegedű hátát. *(Tölt a primás poharába.)*

BABY: *(Keserűen)*: A te hátadat kellene hogy valaki megnyesse! Mit spórolsz a búcsúestemen? Miért spórolsz az én számlámra? Ki ezzel a bűdös virágvázával! Helyette is egy butéliát! *(A pincér sietve kiviszi a virágvázát, visszatér egy újabb butéla tolcsvaival.)*

HILDA: *(Tölt a nővérének)*: Babuskám, édes, keveset iszol és sokat beszélsz, pedig akkor vagy a legaranyosabb, ha többet iszol.

BABY: *(Kiissza a borát, és riszálja magát)*: Hiába, na! Huszártiszt volt az apám, ha csak tartalékos is. *(Körülnéz a társaságban)*: No, mi az, senki se tart velem? *(A férfiak az egészségére üritik poharaikat)* Hát elfelejtettétek, hogy kell cigányozni? Hova lett a magyar virtus? *(Felkapja a poharát s a földhöz akarja vágni, de az utolsó pillanatban meggondolja.)* Metszett üveg. *(Óvatosan forgatja kezében a poharat, a szája sírásra görbül.)* Észrevettem, hogy metszett üveg s már nem volt merszem, hogy odavágjam! *(Hirtelen sirvatkad)*: Nem vagyok én igazi mulatós.

HILDA: *(Ijedten vigasztalja)*: Babuskám, édes!

BABY: *(Sírástól csukladozó hangon)*: Hiába, nem vagyok én igazi mulatós! *(A primáshoz)* Ácsi, maga is hiába erőlködik, nem tudja úgy húzni, mint az aradi cigány.

A PRÍMÁS: *(Meghökkenve.)* Már megbocsásson, nagyságos asszonyom, én ne tudnám úgy húzni, mint az aradi cigány?

HILDA: *(Fejével integet neki, hogy hagyja rá)*: Persze, hogy nem tudja!

BABY: *(A primáshoz)*: És tudja, miért nem? Azért, mert én akkor tizenhat éves voltam!

A PRÍMÁS: *(Öblösen fölnevet)*: Igaza van, nagyságos asszonyom! Azzal az aradi primással én tényleg nem bírok versenyezni!

BABY: *(Zsebkendővel szárítgatja a könnyeit)*: Hát ezért köpni való hazugság ez az egész! Csak csinálom, hátha belejövök, de csak jobban kijövök belőle. *(A sógorához)*. Igazad van, Sanyi, kidobott pénz ez.

HILDA: *(Megsimogatja a nővére kezét)*: Dehogynem kidobott pénz az, édes nővérem, amit magadra költesz. Én elejétől fogva mindig arra biztattalak, ne sajnálj magad-

tól semmit. Jól érzed magad. Nagyon jól érzed magad. Felelevenedtek az emlékeid –

BABY: *(Rikácsolva félbeszakítja)*: Csinálok az emlékeimre, hányok, ha csak rájuk gondolok! Sohasem lett volna szabad, hogy idejöjjenek!

SANYI: *(Csitítgatva)*: De az isten szerelmére, kedves Baby –

BABY: *(Csak legyint)*: Na, mit idegeskedsz? Hát a pénzemért csak kiabálhatok, ha már énekelni nem bírok, mert nem jön a szíveimből? Igen, igen. Soha se lett volna szabad, hogy idejöjjenek! Dehát azt gondoltam: ebben az országban voltam szép és fiatal, itt él egyetlen húgom, hát megnézem utoljára, hogy megy a rongyrazás, s megpróbálok egyszer én is nagyságos asszony lenni. *(Hildához)* Te az voltál negyven évig, gondoltam, most rajtam a sor

egy hónapig. De hiába minden, csak te maradtál a nagyságos asszony! Egész életekben malmoztatok, ráztatok a koldusrongyaitokat, költöttétek a semmiteket, de bezzeg most erősen spóroltok! *(Metsző gúnyval a sógorához)* Megspóroltál már rajtam annyit, hogy megvehesd a televíziót?

SANYI: *(Ijedten Hildához)*: Kérlek, fogd karon Babyt, menjünk el innen, hiszen máris mindenki bennünket figyel.

BABY: *(Legyint)*: Csak ne izgulj, nem csinálok botrányt. Ha húsz évesen betoppanna ide Wagner Lali és azt mondaná: Gyerünk twisztelni, Babuci, neki is azt felelném: hohó, fájront.

(Pincérek hozzák a vacsorát.)

(F ü g g ö n y)

K Á L D I J Á N O S

SZÉNNRAJZ

Az utca – amelyiken naponta hazamegyek – hideg és kopár.

Mégis csupa áhítat,

s olyan, mintha a szélben lebegne.

Nem akar a múltra gondolni,

a bomba-ütötte sebekre,

a szétfröccsenő házfalak síró jajszavára,

csak az eljövendő évek énekére,

mikor piros patakokban hömpölyögnek végig a virágok

a betonjárda mentén,

mikor majd itt valahol,

– ahol most forradalmat csinál a holdas katáng és a vadkapor –

egy széphomlokú kultúrházból

dől ki a fény,

s az ordítózás helyett a lelket-rázó Bartók-zene szól.

Én sem gondolok elmúlt rossznapjaimra,

csak arra a csodára,

ami jöhet még,

csak arra az égre, ami testvériesen szelíd lesz.

HASZONTALANOK

Bele vagyunk ágyazva városokba,
belesütve kenyérbe, húsba,
és összebeszéltünk mi,
mi minden százezredikek,
mi megátalkodottak,
emberiség lelkének artézikútjai,
álomgyártók, minden hasznosra
örökös haszontalanok,
minden káromkodásra
füttyel felelők.

De a nyelv, melyen összebeszéltünk,
zenénél ismerősebb,
mozdulatnál egyszerűbb,
mindennél örökebb:
csak megállunk és hagyjuk,
hadd szóljon a világ,
föld-víz-kő-vas-levegő.

Amikor mindenki elpihen,
mi elszántan hallgatózunk,
beleágyazva utcacsőndbe,
árnyakkal együtt tántorogva,
üvegtörésben csörömpölve,
álomgyártástól elfáradva,
mi szent megátalkodottak,
minden hasznosra haszontalanok.
Szánkban minden káromkodásra válaszul
megcsikordul
a dal.

BOLDOGSÁGOM NEM VÉSZ EL

Pórusaimon átpréselődik
mindennapi szomorúságom.
Egyre jobban hasonlítok a fákhöz:
bőröm alól évszakok fakadását várom.

Kavicsokat ültettem a földbe:
sziklahegyek növést lesem.
Vonásaid: aranypántos zárad,
egyet sem sikerült fölfeszítenem.

Sétáimmal földarabolom a várost.
Osztozom: mindenkihez bőkezű vagyok.
Győzelmek már nem érdekelnek.
Az utakon gyermekkoromig futok.

Lányszemek pórázai vezetnek.
Púpom ejtőernyőjét viselem.
Segíts, gyönyörű zuhanás.
Nagyra nyílj fölöttem, félelem.

MONDRIAN

Vonalakba töményül az erő
s mint acélrugók, feszül szüntelen.
Leveti meztelenségét a nő.
Mértani gyönyör ez s mértani gyötrelem.

Égetnek a színek, a mezők.
Titkok örök rácsozata fog.
Kalitka zárja a madár-időt.
Szemeink cella-ablakok.

Élő tükröm vagy, nézlek, te konok.
Csecsemősírással őrizem magam.
Testem izma kötöz: százezer élő hurok!
És mégis mindez oly határtalan.

BERCZELI A. KÁROLY

KÉP

A tájba hirtelen belép
egy ember, fáradt, megviselt –
S már kész a kép –

Előbb csak rét volt, őszi kert,
présháza a domboldalon –
S most ott van ő: a tartalom.

És kell, hogy így legyen –
Ha nincs ember, ki dolgozik, töpreng, keres,
a kép üres –

De így valódi lesz:
történelem –

FALUSI BÚCSÚ

1.

Szétért a vaspánt, a csuklókat összekötő
 ünnepre virradt az akác-illatú utca
 s menyecske-kezek akár a tiszta-szobát
 égbolt-fényesre mind kisépték –
 Kora-reggelben félárnyék leborul
 a makulatlan makadám-kövezetre
 s nem vonul el a csorda se máma
 méla léptekkel – nincs tejszagú utca
 pattintás-muzsika, szaru-kürt trombita-szó
 de felbúg a ringlis körül a dallam
 mézes óépzene, mámor a szívnek
 Hízik a szem a papír-trombita-erdőn
 fújják óvodás korú süldőcske-legénykéik
 Hazajöttek a rokonok Pestről
 és más ígéret-földje tájakról, most ide, mind –
 Fénylő karórák verik vissza a napfényt
 motorok fesztiválja a gyepes udvarokon
 Árokparton szutykos tarisznyák, maszatos rajkók
 buffog a céllövölde, Alibaba homloka koppan
 Sátrak az utcán: ezeréves e kép –
 Orgonaszóban fürdik a lélek
 szívják a tömjén kábulatát
 Felbúg a Sanctus s a déli harangszó
 megtelnek a húsleves-gőzű tiszta-szobák –

2.

Nyugatnak ballag az égen a Nap
 a lélek már igazán felszabadult
 visszamotorozott a szomszéd faluba a pap
 alvó harangok, de a népizenekar
 üzemel már a százéves hársfák alatt
 Habzik a sör az fmsz asztalain
 gyémánt-kancsók koccannak s bumfordi poharak
 s nylon-ingeken átsüt a fehér atléta-dressz
 lányok karéjban a tánc tér stadionján
 szemükben zöld kendő lobog:
 akár a repülők, bevetésre mindegyik kész –
 Néhány pillanat már csak, s mint a dugattyúk:
 nem is a lábak, csak a fejek
 föl-le mozognak: árad a táncos gyönyör
 Beleszédül a hársfa-virág is, s feszes blúzokban
 himbál két arany-alma: a fehér szerelem –

Fújja a szaxofonos, feje mint a labda
 tépi a hangszert a harmonikás
 s egy asztal-végen csalódott szerelmes
 lelógó kobakja, agglegény-fürtje, bozontja
 belezuhan az alkonyatba –

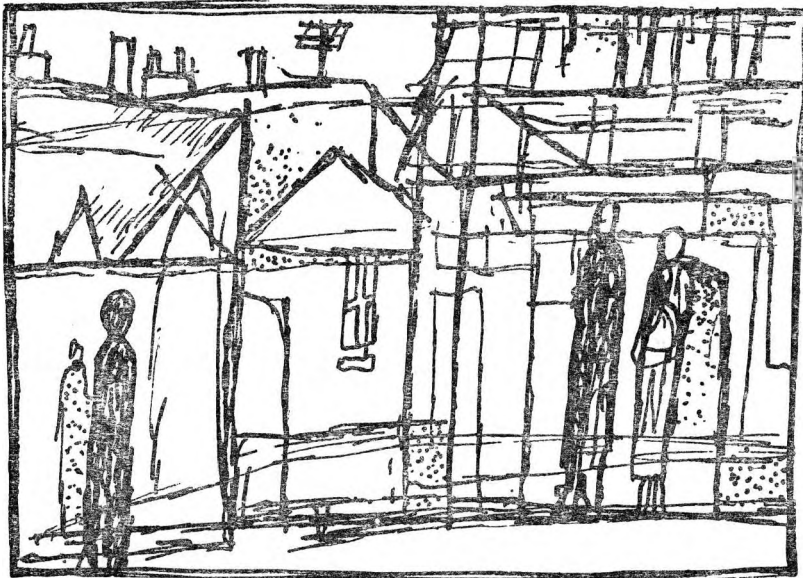
3.

Fények gyúltak, higanygőz-izzók
 tucatja lángol: a fény-fesztivál
 a tánc-fesztivál, szerelem-fesztivál
 a párok már jobban összesimulnak
 nincs olyan perc, ami sivár –
 A szívek most már kis villanytelepek
 felkattantak az automaták
 nem kell az olcsó holdfény-szerelem
 húszadik századi itt is a világ –

Csak a zápor, csak a zápor
 a hajnali, gurul dörögve, cikkan az ég
 fuldokolnak a hangszerek
 befejezték az ezer-szín mesét –

4.

Reggel van. A busznál tolongnak
 az utcán sár, nylon-zacskó, cukorka, szemét –

65 6.7

KOVÁTS ALBERT rajza

Vasárnapi tánc

- Drága istenem, de jó, hogy itthon találom!
- Katóka, maga az? Jöjjön, jöjjön csak!
- Ne haragudjon, drágám.
- Igazán, üljön már le. Mi történt? Fújja hát ki magát. Tessék, félredobálom ezt a pár vacskot, így, ülünk le... jaj, ez a rendetlenség! Ágikám mosott reggel, én meg varrogatok ilyenkor utána; tudja, szívem, ez a mi dolgunk. Üljön csak le...
- De jó, hogy itthon van...
- Én mindig itthon vagyok, bizony nem járok én már sehová, hiszen tudja... Ágikám most ment el, vasárnap van, menjen, menjenek...
- Az én kis Csirikém is elment. Vagyis elvitték... Isten el ne ítéljen, én csak így mondom: elvitték... Azt mondta, moziba...
- Nem moziba, szívem. Táncolni mentek, én tudom.
- Tudja?!?!?
- Persze.
- Tudja, és ilyen nyugodt?! Ágika is azt mondta, hogy moziba?...
- Igen, igen... Tegye le, drágám, a kendőjét; - főzők egy feketét, jó? - Elmentek táncolni; vasárnap van, délután, hát istenem... fiatalok...
- Hazudtak! Én azt hittem - jaj, most megharagszik majd rám -, aranyos, én azt hittem: idejöttek...
- Tőlem félti Csirikét, Katóka?! Vagy Ágikámtól? Hiszen az iskolában úgyis...
- Dehogy, dehogy, istenem, megbocsásson... Azt hittem... szívem, maga mindig be szokott járni délután a városba, Csirikém pedig egyébként mindig azt mondja; meg a... hogy is mondjam?... a lovagja is, hogy ide jönnek, az Ágikához... De hát vasárnap délután, amikor maga, aranyos, különben nincs itthon: épp most Csirikém is, a lovagja is... szóval olyan furcsa volt, hogy azt mondták: moziba mennek...
- Nem, nem: táncolni, szívem.
- Ugye?! Ugye, hazudtak, látja! Éreztem, hogy hazudnak! Csak azt hittem, hogy idejönnek, jaj, bocsásson meg, hogy ide... mert tudják, hogy aranyos bemegy a városba... Bocsásson meg...
- Szívem!...
- Bocsásson meg...
- Azt képzelem?...
- ...én mindent képzelek!... Mert bolond vagyok! Mert már ki sem ismerem magam!... Értse meg, hiszen...
- Nem, ma nem mentem be a városba. Ágikám apja jött meg: elvitte őket táncolni.
- Igazán?! Az én Csirikém is?...
- Meg a lovagját is, ahogy mondta, drágám. Ágit is, Csirikét is, a lovagokat is, látja, hadd menjenek!
- Istenem, mekkora kő esett le a szívemről!... Csak miért hazudtak?! Magának soha nem hazudnak? Persze... persze... Mennyire irigylem; könnyű magának, drágám, sokkal könnyebb. Ágika édesapja, látja, eljön minden hónapban...
- Nem minden hónapban. De néha valóban jelentkezik. Elviszi a lányát, beszélgetnek, szereti Ági udvarlóját, táncolnak. Én hát nem megyek be ilyenkor a városba; csak legyenek együtt, mindegy...

– Sistereg a kávé!

– Majdnem elnéztem! Ez erős lesz! Két cukorral?... Miért irigyel engem, Katóka?

– Tudja, tudja jól... Mondtam, mindig mondom... Maguk elváltak, nincs többé veszekedés, nem mérgezik a gyerekeiket... Látja, eljön, táncolni viszi a kislányt...

– Igen, ma elvitte.

– ... Én nem bírom tovább!... Nem, nem... Beleőrülök!...

– A kávé!

– Jaj, látja, mit csinállok itt magának! Dobjon ki... Hagyja, majd én feltöröm... Ne haragudjon... Én már teljesen bolond vagyok!

– Sirással nem segít, drágám. Maradjon, üljön csak. Főzők másikat... Mi történt hát? Már megint? Volt o d a b e n t?...

– Voltam, persze, hogy voltam... Amikor lehet, bemegyek, hiszen tudja... Beszélgetünk, semmi baja; esküszöm, semmi baja, de nem engedik ki. Mindenről tud: rendelkezik, mit csináljak otthon, mi legyen Csirikénkkel, meghallgatom, aztán hazamegyek, elvégzem, amit mondott, s amikor újból lehet, megint bemegyek hozzá, és elmondom neki, mi sikerült és mi nem. Néha veszekszünk, néha megszid, kiabál is, de nem úgy, mint az odabentiek, hanem csak rendesen, ahogy más férj teszi. Én hallgatom, és megbékélünk, hiszen az uram... Aztán hazajövök, aztán egyszer újra bemegyek: ez a mi házaseletünk, így megy már tizenkét éve. És nem engedik ki, pedig semmi baja, én látom rajta, és én örülök már meg, nem bírom tovább!... Bocssáson meg, dobjon ki innen...

– És az orvosok? Miért nem beszél más orvosokkal is?

– Beszéltem én már, aranyos, mindenkiel, a magasságos istennel is: mind ugyanazt hajtogatja, tizenkét év óta ugyanazt, akárha együtt tanulták volna bel Autószerencsétlenség, tudom, hátul sérült meg a feje, tudom, tudom, tudom! Tudom, és ők se mondanak mást: általában rendben van, hanem bármikor kitörhet, és akkor életveszélyes, közveszélyes, mit tudom én! Én sose láttam még olyannak, és ők se hajlandók elárulni, hogy mikor szokott kitörni rajta, és egyáltalában kitört-e már valaha, hanem csak: közveszélyes, közveszélyes, közveszélyes!... Meddig kell kibírnom így?!... Látja, én nem váltam el; hogy is válhatnék el valakitől, aki ilyen állapotban van!... De tizenkét éve... Csirikénk még nem is járt iskolába, most meg már táncolni viszik... Istenem, látja, én nem vagyok elvált asszony, énrám azt mondhatják, hogy tisztességes vagyok! Csakhogy beleőrülök már! Ez a taknyos pedig moziba jár a fiújával, és hazudik, hogy sétál, hogy iskola, hogy kirándulás, hogy idejön... és közben táncolni megy!... Ne haragudjon, nem akartam erről beszélni, elrontom a vasárnapját...

– Katóka, csak nem akarja azt mondani, hogy félti a kislányát, ha idejön?!

Az én Ágikámtól félti?! Hát mi rosszat tesznek itt?!

– Hazudik! Nekem!

– Ha nem haragudna rá, amiért...

– ...amiért lovagja van?! Ráér vele! Először tudja meg, mennyit kínlódom érte! Én nem kapok, drágám, nyugdíjat, tartásdíjat sem; én nem váltam el, én semmit sem kapok: a két kezemmel kell előteremtenem mindent! Hát akkor nem azért nevelem, hogy egy ilyenhez menjen feleségül! Mi lesz ebből? Érettségije sincs; két ruhája, egy cipője: – pont ilyent fogjon ki magának?!

– Feleségül? Ugyan! – Gyerekek: tizenhétéves korban, istenem, ki tudja, mi lesz még?... Táncolni mentek; fogadnék bármiben, hogy nem is beszéltek ilyesmiről. Nyugodjék meg. Nem, nem; különben Ági rég elmondta volna nekem.

– Maga... maga, drágám... idealista, bizonyisten. A lelkemre: idealista. És naiv, ne is haragudjon... És mondtam, hogy magának könnyű. Én azonban említeni se merem a férjemnek; istenem, ha megmondanám!... Hiszen úgyis mindig a gyerekek miatt veszekszünk! – Veszekszünk... – mit beszélek ostobaságot: lehet is ott veszekedni! Legalább egy ápoló, édesem, mindig ott áll mellettünk. Ma például elejétől végéig ketten ténferegtek körülöttünk... Mindig úgy kezdődik, hogy sokáig

hallgatunk. Most azt hiszi, drágám, hogy összevissza beszélek, mert előbb azt mondtam: rengeteget veszekszünk. Igen, igen, de némán. Vagy majdnem egészen úgy. Lehet, igenis lehet, még veszekedni is lehet szótlanul, ha muszáj, ha nem lehet másképp, ha meg kell tanulni. Mert az egyik ápoló kezében mindig van egy rudacska, fémből, nikkelből, cső, vagy mit tudom én, micsoda; csillog. A férjem már nem fél tőle; úgy tesz, mintha nem is figyelne rá. És mihelyt elkezdünk valamit, azonnal számonkéri, hogy áll Csirikénk a nyelvtanulással? Ha van rögeszméje: hát ez az. Három nyelvet kell már szegénykémmnek tanulnia, ma pedig még azt is mondta az apja... Azaz, nem mondta mindjárt, mert az ápoló épp akkor leült. Leült, rettenetes, soha nem szokott leülni; – miért ült le? – Reggel óta ott voltam nála, elsoroltam már mindent, ami egy hét alatt történt velünk, ültünk, ő a térdére nyugtatta tenyerét, nem támaszkodott hátra, csak nézett; – az ápoló közben járkált, egyfolytában ugyanazon a vonalon, az ajtó és az ablak között; később bejött a másik ápoló, nem szóltak egymáshoz, hanem most ez kezdett sétálni, és a régi nekidőlt a falnak; – a férjem egyenes derékkal ült, ugye mondtam, hogy a térdére szorította a kezét (így ült, félt akkor is, azon az estén, amikor tea után megkérte a kezem és várta apám válaszát); most, nem tudom, mit várt még, én már beszámoltam mindenről, ő következett... – s akkor az ápoló, az, a régi, épp akkor leült... Mi csak néztünk egymásra, megbotránkoztunk. Az uram szeme ezt mondta: ~ fáradt a fiú. – Én bólintottam, de ezt gondoltam: ~ szemtelen! – Férjem azonnal megértette, dühös lett, arcsontja fölött kipirosodott a bőr. Már megbántam, de későn: felállt, utánalépett annak az ápolónak, aki sétált, megfogta a karját és kérte, üljön le ő is. Képzeld! Képzeld, milyen képet vágott az a fehérruhás ember! Dehogyan ült le. Hanem kétoldaltól megszorította az uram vállát és visszanyomta a székre, velem szembe... Hát tessék! Csend. Megint a csend! De mégse: mert azt mondta, azonnal, mihelyt leültették, s nem csak a tekintetével, hanem ezúttal koppanón, igazán olyan keményen, mintha a földre ejtett volna valamit. Ezt az egy szót mondta: – spanyol! – Rögtön felálltam, de észrevettem az ülő ápoló kezében azt a csillogó csövet, s úgy tettem, mintha csupán a szoknyámat akartam volna megigazítani... Már meg a spanyol jutott eszébe! Hát még mit akar?! Három nyelvet kell már tanulnia ennek a szerencsétlen gyereknek; most aztán még spanyolul is! Ő könnyen rendelkezik; de én miből győzzem?! Miből?! Hiába mondom neki, mibe kerül minden különóra, – képzeld, drágám! – ő csak parancsol, rendelkezik, elvégre az uram, nem válhatok el tőle; meg kell tennem, amit mond. De meddig kell bírnia egy asszonynak?!... Tegnap eladtam a kabátját, bevittem a bizományiba, azt, amit házassági évfordulónkra kapott apámtól még annakidején, eddig őriztem, bundabéleléses, megövéban helyeztem el, de nem bírom, nem bírom már: tanítatom Csirikénket, iskola, nyelvek, kirándulás, nyaralás, és ugye minden göncöt ráaggatok, amit egy ilyen lány felvehet, hogy ne kelljen szégyenkeznie, és mozi is, és tánc is, mit bánom már én: hát tánc is!... Aztán most még a spanyol is... Nem bírom, nem bírom!... És minden, de minden azért, hogy belekapaszkodjon egy jött-ment fiúba, olyanba, drágám, értse meg, olyanba, aki... aki senki: táncolni tud csak, ugrálni, persze, ugrálni, azt igen... – ezt hogy mondjam meg az apjának?!... – Űristen, ki jön?!

- Ugyan, Katóka!
- De, de. Zörögnek odakint a kertben, az ajtón.
- Ilyenkor, dehogy.
- Rengeteget ültem, fáj már a derekam. Ez a mai nap...
- ...Szevasz, anyu!
- Ági! Ilyen korán?!... És te, Csiri?
- Kezicsókolom.
- Kezicsókolom, Katinéni.
- Mi történt? Ági, apádat hol hagyttátok?
- Apa holnap eljön.
- És?... És?! Beszéljete már!
- Nem voltunk táncolni, anyu...
- Ne-eem?!
- És a fiúk?!

- Ne rángasd a vállad! Csiri, neked beszélek!... Látja, drágám, milyen haszontalan!... Hallod?! Vesd le a kabátod! Mit bögsz?! Azt mondtam, ne rángasd a vállad!

- Tisztára megbolondultatok, gyerekek: Ági, kezdj rá a sírással te is, még csak ez hiányzik!

- Csiri! Ha nem hagyod abba!...

- Abbahagyom... Én már mindent abbahagyok!...

- Csiri!

- Feri megmondta, hogy anyu kiadta az útját!...

- Hallgass!

- Kidobta!... Ki!... Miért?! Kit bántott ő?!... Anyát bántotta?...

- Elhallgass! Ül le!... Látja, drágám. Ne haragudjon...

- Katóka, nem mondta ezt...

- ...mit nem mondtam?! Mit mondtam volna?! Nekem kell ezt a taknyost felnevelnem! Egyedül nekem! Én tudom, én... én... hogy nem olyan ez a világ, amilyennek ezek látják! Hát ki parancsolhatja meg nekem, hogy mi a dolgom, mit kell mondanom, kit kell kidobnom?!...

- Kidobta... Anya kidobta... Soha többé nem jön!...

- Rendben van!

- Nem! Nem! Nem!!!

- Ne kiabálj! Ül le!

- Hagyjon engem!

- Te!!!

- Mit akar tőlem?!... Még mit?!

- Gyerünk!

- Eresszen el!

- Te! Gyerünk! Hallottad?! A kabátod!

- Hagyjon!

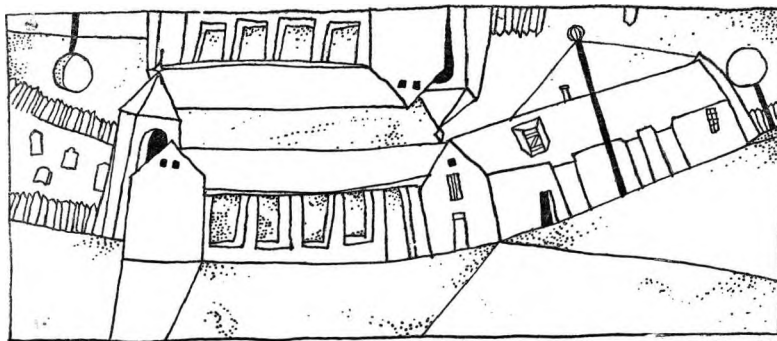
- Hová rohansz?!... Te!...

- Eladta apa kabátját is!... Megmondom! Megmondom!...

Még az utcáról is behallatszott a sírás:

- Megmondom... Meg-mooon-dooom... Tudja meg!...

Különben sokan jártak az utcán, ahogy egyébként is, vasárnap délután mindig: színes ruhákban, illatosan, karonfogva. S boldogabbak voltak, mint más napokon.

KOVÁTS ALBERT rajza

A MANDARIN TÁNCA

Talpam alatt felüvölt
délkör-dongáit szétveti
lávát ereszt a föld –

sejtek, szövetek kráteréből
zubog fel vágyam és feléd tör:

add magad, add a gyönyört!

s utamba nem áll
sem tiltakozásod,
sem a halál!

- - - - -

Arany tavasszal álmodó vidék
teával-mézzel omló boldog ország
párákba göngyölt gyermekkori rét –
szállongó nyárfa-pihék
pálya-görbéje vonna vissza hozzád...
Szemem rebkent csak – s minden teljesült
tenyerembe simult a legmagasabb
ágakról is a nektár-ízű fürt –
szülőföld, tiszta, szabad
álmodozások szintere, rajtad
dobbant először e láb –
s már tánca sodorja tovább...
Miért is eresztett el hatalmad
párákba göngyölt gyermekkori rét
arany tavasszal álmodó vidék!

- - - - -

S most táncom alatt nyög, üvölt
délkör-dongáit szétveti
lávát köp a föld –

sistergő habja zúdul nyakadba:
add magad, add a gyönyört!

A gyönyört, amely – tudom én –
sokaknak része, nemcsak enyém
ám hintsen annyi más
öledbe szennyet –
zsongító szeszekké
párlódik benned!

S táncmra táncod a válasz
ütemében mint a parázs
izzik fel az odaadás:
„Itt vagyok, mást sose válassz!”

Padlód porfelhőbe márt, míg
dobbanó léptek gyalulják –
övezné inkább friss pázsit
rózsaszín talpaid útját...

S táncodra táncom a válasz:

Én vagyok az álmaidat őrző pásztor,
ki elapad, eleped a vágyódástól
selyem-öled éjeimet átizzó láng
ragyog, amíg közeledik nászi óránk!

S táncmra táncod a válasz –

magadat-kellette járod
s hirtelen ködképpé mállasz
elsiklasz előlem
a híg levegőben
mint mikor ébredésnél
szerterebbennek az álmok...

Nosza vigyázz,
kuporodj össze és félj –
szemem rebbent csak s minden teljesült
tenyerembe simult a legmagasabb
ágakról is a nektár-ízű fürt –
így most is: utamba nem áll
sem tiltakozásod,
sem a halál!

- - - - -

S léptem alatt a föld
felüvölt
és fáj, sajog
kiált
mert e halált
nekem te tartogatod
forralva ellenem
álnok erőszakot:

kés villan
lesújt az ütés
nyakamra feszül a kötél –

rohanna rám
százfajta halál

de ahol a vér humusza vágyat termelt
gyilkos kusza mozdulata kővé dermed

kés
ütés
kötél
mit ér?

... Simogatom olajosan sejlő bőröd
illata a tenyeren megrögződött

add magad, add a gyönyört!
s ne üvölts, ne sajogj te föld:

csak a valóra vált
emberi álmok engedik be
csilló, testetlen sejtjeikbe
a halált.

GYÁRFÁS ENDRE

GYÜMÖLCSFÁK

Ma reggel kirobbantak mind, fehérén
feszítették ki szírmukat a szélben
s repültek át a látható időn,
a kelyhük mint a gondolat parázslott,
és – tette gyúlni! – mind gyümölcsre vágyott:
kisütni bélyegét a kék időn.

INTÉS

Törött morgásaimból
ne gyűjts rőzsét magadnak,
ne lobbantsd büszke tűzzé,
mi halk parázs maradhat!
Az indulat: atommag.
Bűn szunnyad benne s béke.
Elektronhéjba rácsol
a nyugalom erénye,
de ne fertőzd fakóvá
mályva-sötét szerelmünk!
Ne tántorodjunk ketté,
ha már egymásra leltünk!

A vezér holnap érkezik

– Ha nem láttam volna, hogy ezt a Kóger felakasztották, azt gondolnám itt bók-lászik a vasműben – mondta a bunker ellenőr, aztán szögletes lámpáját a kecske-lábú asztalra tette és leült az emberek közé.

Hajas Imre felkőnyökölt fektéből és értetlenül a bunker ellenőrré bámult. Az asz-tal mellett üldögélők kezében is megállt a bicska, s ahogy maguk elé meredtek, eszük-be jutott ez is, az is...

Hajas egy kicsit rándított a fején, de nem tudott megszabadulni Kóger-től. Maka-csul állt a vagonban és figyelte a szomszédos kocsikból zuhogó érc monoton neszt. Aztán lapátjára nehezedett és az érc alá lökte. Izzadt, nyögött, egész erejét beleadta a munkába. Minden lapát ércnél előről kezdte a küzdelmet, mivel nem tudott sem el-fásulni, sem belerázódni valamilyen elviselhető tempóba. Műszak végén néha rámu-tatott valakire:

– Maga olyan 1500 forintos ember... Keressen magának olcsóbb brigádot...

Hatalmas karjain magános pálmák álltak. Némelyiknek trópusi vihar kapaszkodott az ágaiba, a többségük azonban bágyatagon várta a pusztulást. Párás, nyári napokon rátört a malária, s a vagon sarkába döntötte, mint egy rongycsomót. A láz megkínózta, és szétrobbantotta kemény arcvonásait. A rohamok után két ember helyett dolgozott napokig.

Állt a Béke téri kocsmá közepén, aztán két lábbal egyszerre ugrott fel az asztal tetejére. A söröskrigliket és a poharakat belerugdalta az emberek arcába. A kis Sósért pedig csak lehajolt, előhúzta az asztal alól, aztán kidobta az ablakon.

A haláleset persze semmit sem változtatott Sós feleségének hajlamain.

– Ezt megfojtották... Én csak odább tettem – mondta másnap délelőtt Kóger, aztán a kocsmá falának dőlt és a növendékerdő apró fáit bámulta, melyek szabályos sorokban rendeződtek az épület mögött.

Állt az akasztófa alatt és bámulta a havas teret, a három emelet magasból csüngő jégcsapokat, a fagyott emberarcokat, aztán odaszólt a brigádjának:

– Itt maradok...

Kivégezték.

– Mit csinálnak itt ennyien? – kérdezte a bunker ellenőr és megállapodott a szeme a foghíjas szájú Stantz Jánoson.

– Lelépők vagyunk.

– Miért nem mennek haza?

– Ünnepi műszakot vállaltunk... Hatkor kezdünk. Ezért a pár órárért nem érdemes átkelni a Dunán.

– Hát nem... Mennyit kapnak?

– Kétszázat.

– Jó pénz... Azt mondják holnap a vasműbe is ellátogat a vezér...

– Nem is a pénz miatt... Ez a kétszáz már mindegy lenne... De én még így szemtől szembe nem láttam a vezért...

– Azt mondják, hogy a vasműbe is ellátogat, de lehet, hogy ez csak híresztelés...

– Tudja először arra gondoltam, hogy elmegyek az ünnepélyre és meghallgatom a beszédet, éljenezek... De hát az csak olyan... Itt kint talán kezét is fogna velünk, ha nem is mindenkivel... Ünnepi műszak, ugye... Fényképezés...

A bunker ellenőr szeme köré apró bizonytalan értelmű ráncok gyűrődtek.

– „A magyar nép vezére kezét fog Stantz elvtárssal...” – mondta.
– Nekem a bolsevizmus az istenem... Érthető lenne...
– Szocializmus, nem?
– Stantz a kis bolsi, így mondták... Stantz a kis koszos bolsi most megkeresi a négyezret... Az én helyzetem a faluban...
A tolatásvezető bekattantotta a bicskáját, aztán a keze fejével végigtörölte a száját.
– Egyszer – szólalt meg lassan – már járt itt a vasműben...
Stantz érdeklődve a tolatásvezetőre nézett.
– Annyira voltam tőle, mint ide az ajtó... Ha ugyan...
A próbaidős Bitmann is abbahagyta a rágást. A tolatásvezető folytatta:
– Ha ugyan az volt...?
– Maga aztán... Mondhatom... Meg sem ismeri...? – méltatlankodott Stantz.
– Ugye nem egyedül jár... Némelyik ember aztán úgy el tud keveredni... Autó is jött vagy húsz, aztán olyan egyforma szabású emberek szálltak ki, és jöttek fel az öntőcsarnokba... Én már akkor is a nyersvasnál voltam... Kezet fogtak az öntőmesterrel... Amelyik a vezér lehetett az beszélgetett is vele. Attól álltam én így, mint ide az ajtó...
– Hát kép után csak felismeri?
– Felismerném, de inkább egyedül... Így együtt nagyon formázták egymást...
Stantz elkedvetlenedett. A próbaidős Bitmann pintes üveget húzott elő az aktatáskájából aztán az asztalra tette.
– Bor, iganak – mondta.
Stantz bizonytalanul méregette a tolatásvezetőt, aztán megszólalt:
– Ilyen beszédéért közbe kellene lépni!
– Kétszázat kap holnap, mit akar még? – kérdezte a tolatásvezető.
Hajas még mindig a padon könyökölt, és a bunker ellenőre bámult.
Az emberek közé gyanakvó csend feszült. Hajas szakította meg a csendet:
– Kóger meghalt... Ezt mindenki tudja...
A bunker ellenőr Hajasra nézett, aztán vállat vont.
– Meghalt... De néha úgy néz ki a dolog, mintha azért nem halt volna meg eléggé...
– Igyanak bort...
– Az ilyen beszédekert értik – mondta Stantz.
– Megyek a pakura tartályok mellett, és érzem, hogy valaki néz... Megállok, bevilágítok a tartályok közé... Magas, szélesvállú ember húzódik hátrább. Rákiáltottam, de nem válaszolt, csak hátrált tovább az árnyékok közé... Ha nem láttam volna, hogy ezt a Kóger felakasztották, megesküdnék rá, hogy az volt...
– Visszajár – mondta a tolatásvezető.
– Kóger meghalt – szögezte le Hajas és felült a padon.
– Maga hiába beszél. A Kóger brigád Kóger brigád marad, pedig most már maga a vezetője...
A bunker ellenőr az ablakra pillantott, aztán újra vállat vont.
– Furcsákat hallani... Beszéltem már olyannal is, aki megesküszik rá, hogy az akasztás óta látta a vasműben Kóger.
Bitmann beleivott a pintes üvegbe, aztán odakinálta az embereknek. A tolatásvezető megfogta az üveg nyakát és a szájához emelte, de aztán mégsem ivott. Letette az üveget és megszólalt:
– Betördeli az ablakokat... Itt kóborol a vasműben és betördeli az ablakokat.
– Igyon...
– Tőlem betördelheti – mondta Hajas –, csak éppen nem hiszem el.
– A gyárőrség sem akarja elhinni, csak éppen nem tudják elfogni a tettest. Pedig azok minden szabotőrt elfognak, csak az ablaktördelőt nem tudják elfogni –

mondta a tolatásvezető, aztán felemelte Bitmann pintesüvegét és nagyot húzott belőle.

Kint autó állt meg, aztán csakhamar nyílt az ajtó. Védőételt és teát hoztak. Nagy kanna teát tettek az asztalra, és egy halom sóskekszet.

– Hordják ezt a rohadt kekszet – mondta a tolatásvezető és kiismerhetetlen arccal nézett a sofőr után.

Hajas Imre brigádvezető feltápáskodott a padjáról és az asztalhoz telepedett. Maga elé húzott egy marék kekszet, aztán rágcsálni kezdte. A kanna fedeléből teát szűrőszigetett hozzá, és elégedetten bámult maga elé.

A kohótól vörös fény vetődött az ablakra. A bunker ellenőr felállt.

– Csapolnak – mondta, aztán kilépett az ajtón.

A tolatásvezető is szedelőzködött. Meghúzta Bitmann pintesüvegjét, aztán meglobálta a lámpáját.

– Kógert felakasztották, maga meg étlen döglök – mondta és elment a bunker ellenőr után.

Hajas rágt a kekszeket.

– Maga mit gondol? – kérdezte Stantz.

– Miről?

– A vezérről... Jön a vasműbe, vagy nem jön...?

– Nem tudom.

– Nem is érdekli mi...? Csak meg legyen a kétszáz?

– Mit gondol, miért rágom ezeket a kekszeket?

Bitmann Hajas elé tolta a pintesüveget:

– Igyon bort, jobb kedve lesz...

– Vigye az anyjába! Mit gondol maga...?

Stantz ingerülten méregette a brigádvezetőt:

– Látom, hogy magát nem érdekli a vezér...

Hajas lenyelte a szájában porzó kekszeket, aztán Stantzhoz fordult:

– De érdekel... Én a népi államnak köszönhetem ezt a keresetet. Még nyolc hónap és megveszem a földet.

– Aztán leszámol mi...?

– Le. A magam gazdája leszek.

– Majd aztán a kolhoz bead magának – mondta Bitmann és elkezdett röhögni.

Hajas dühösen ránézett, és mérlegelni kezdte a hallottakat. Lassan rágt a kekszet és tűnődött közben. Amikor átgondolta az egészet, megszólalt:

– Akor minek osztották ki a földet?

– Maga nem kapott?

– Kaptam öt holdat... De nekem tizenöt kell... Még nyolc hónap és tizenöt holdas gazda leszek.

– Így lesz a kétlakiból áruló – mondta Stantz, és jelentősegteljesen bólogatott.

– Én szeretem ezt a rendszert – mondta Hajas.

Bitmann újra közbeszólt:

– Azt hiszi, meggazdagodik mi...?

Hajas leöblítette egy kis teával a kekszet, aztán a próbaidős Bitmannra nézett.

– Na, maga akár most hazamehet. Ünnepe után majd keressen magának egy olcsóbb helyet... A Kóger brigádban nekem nem sakálozik!

– Ki sakálozik itt, én...?

– Maga.

– Én sakálaztam árulásról?

– Stantzra gondol?

– Arra is.

– Stantzot csak hagyja... Ha maga majd megtanul úgy dolgozni, mint ez a kis bolcsi, akkor pofázhat...

– Azt hiszi elmegyek...? Engem nem lehet így elküldeni... Majd hall még rólam...

Stantz undorral Bitmannra nézett és csak ennyit mondott:

– Seggfej.

– Itt maradhat Bitmann – mondta Hajas – akár fészket is rakhat a pihenőn, vagy lepetézhet. De a Kóger brigád vagonjaira nem jön föl, mert lerúgom. A piszkos borát pedig tegye el innen, velünk ne próbálkozzon.

– Hallani fog rólam – mondta Bitmann és dacosan az asztalra könyökölt, mint egy házigazda.

Visszaérkezett a bunker ellenőr és a tolatásvezető. Letették lámpáikat és az asztalhoz ültek.

– Nagy a készülődés – mondta a bunker ellenőr.

– Persze – mondta Stantz – a vezér holnap érkezik.

Hajas felállt az asztal mellől és újra végighevert a fal mellé állított keskeny padon. Stantz még cigarettázott.

– Még hallanak rólam... Lehet, hogy fel is jelentem magukat – szólalt meg újra Bitmann.

– Mejen a kánikulába – mondta Stantz, aztán kihúzta Bitmann alól a padot és lefeküdt rá.

Bitmann felült az asztal tetejére és sötéten hallgatott.

Hajas félig csukott pillái alól látta, hogy a tolatásvezető fálnak veti a hátát, aztán a száját kitátva hirtelen felhorkan. Néhány perc múlva a bunker ellenőr is az asztalra hajította a fejét, és valószínűleg elaludt. Csak Bitmann ült buta pofával az asztal tetején, nem tudta mit kellene csinálnia?

Halk süvöltések utaztak az éjszakában. A vasmű késéles vékony fényei, belehullottak a kéményekbe, rétegeket szeltek a füstből, aztán megsemmisültek, belevesztek a füsttel, halk neszekkel együtt az éjszakába. A vörös szállópor pedig csak szitált, egyre szitált és belepte a földet, a folyékony vasat szállító rövid vonatokat, az embereket és az életeket mind. A gőz néha kiszakadt valamilyen nyíláson, a szelepek kis réseiben lángralobbant a gáz és kéken lengett, keresett valamit. A rozsdás süvöltések keringve ereszkedtek a háztetőkre és mindenkit elaltattak. Még a buta pofájú Bitmann is elaludt az asztal tetején.

Amikor csörrenve betörtött a szoba ablaka, valamennyien felriadtak.

Hajas felkönyökölt a keskeny padon és a törött ablakra bámult, melyen beszivárgott a vasmű gázos, nyers lehelete.

– Itt járt az ablak alatt – mondta a tolatásvezető.

– Mi az isten van ebben a vasműben? – méltatlankodott Stantz és az ablakhoz lépett.

– Ha nem láttam volna, hogy... – szólalt meg a bunker ellenőr, aztán lenyelte a mondat másik felét és legyintett.

Hirtelen felvágódott az ajtó, és gyárőrök nyomultak a szobába.

– Szabotázs! Disznó szabotázs – harsogta az első, aztán valaki felgyújtotta a nagy villanyt és a fény elvakította az embereket.

– Beszéljenek! Mikor, hogyan, ki?! – szólalt meg egy másik gyárőr.

– Nem lehet tudni... Valaki járkál ebben a vasműben – válaszolta a bunker ellenőr.

– Jelentést akarok tenni – állt fel Bitmann.

– Látott valakit?

– Nem.

– Akkor ne jelentessen. A követ kell megkeresni, amivel betörték az ablakot. Azon meg lesz az ujjlenyomata. A követ kerítsék elő...

Hajas félig könyökölve lehajolt a pad alá, aztán a földről felemelt egy almát.

– Tessék – mondta.

– Ez...? – kérdezték a gyárőrök.

A gyárőrök lefoglalták az almát. Kint ekkor már fényszórók kúsztak az épületek és ormótlan vastraverzek közé, és kutattak, egyre kutattak valamilyen titok után.

THIERY ÁRPÁD: *Tájak, lelkek és látszatok*

LEMLE GÉZA: *Gálykút, 1965*

SZALAY KÁROLY: *Humor és korszerűség*

BAJOMI LÁZÁR ENDRE: *A francia argot*

RÓNAY LÁSZLÓ: *Az Argonauták „betörése”*

TAXNER ERNŐ: *Színházi levél Budapestről*

HEGEDÜS GYULÁNÉ: *„Két ezrelék”*

THIERY ÁRPÁD

Tájak, lelkek és látszatok

(II. rész)

Azt mondják: a környéken a legelmaradottabb cigányok közé tartoznak. Három évvel ezelőtt még egy bozótos erdő közepén éltek, százan, öt kilométerre V.-től. Vadak voltak és bizalmatlanok. Ha megláttak egy idegent, pillanatok alatt eltűntek a bozótban. A férfiak egy része dolgozott, ha dolgozott, vagy hanyatt feküdt az erdőben, vagy a kocsmák környékén bolyongtak. Három évvel ezelőtt V. község vezetői kimentek az erdőbe és azt mondták: telepét építünk maguknak a falu szélén. A cigányok a földre vetették magukat és dühösen elkezdtek orditozni: inkább a tankokkal tiporják le őket, de az erdőből nem jönnek be. Néhány hónappal később felépült a telep. Ők építették. Időnként a rendőr kísérte őket munkára, egy részük így is megszökött. Amikor a telep felépült, hetekig morogtak, hogy miért magas az ajtó, miért magas a mennyezet, sokkal több tüzelő kell. Először minden furcsa volt és ellen-szenves, azután megszokták. Először a földön aludtak, azután priccsen, azután szalmazsákon. Azután a szekrénybe rakták a holmijukat, és fényképeket szegeztek a falra.

A tájnak van valami indiános szépsége itt, s valami furcsa, zöld csendje. A harmat nehezen szárad fel ezen a tisztáson, az erdő sűrű és szinte áthatolhatatlan, mint egy dzsungel. Az agyagos part alatt egy keskeny patak fémszerű szalagja kanyarodik. A falu innen öt perc, de itt már otthonosak az erdő madarai. Tizenhat egyforma ház, vert falak, szükség ablakmegoldások. A házak homlokzatán paprikafüzérek lógnak, az erdő fái között madzagon mosott fehérnemű szárad. Dél előtt van, a férfiak ilyenkor nincsenek itthon, az asszonyok egy része sincs, gyógynövényeket gyűjtenek, mások pedig bejárnak a faluba a gazdagabb családokhoz, segítenek a ház körül.

Az egyik házban hangosan szól a rádió, a Vásárhelyi-kórus Kodály dalt énekel. A fal mellett a gyenge napsütésben félmeztelen gyerek nézelődik. B. Mihályéknál nagy gőz van a szobában, a falon petróleumlámpa lóg, a kis házakba tűzrendészeti

okokból nem lehet bevezetni a villanyt. A lámpa mellett retusált családi fényképek. A tűzhelyen nagy barna fazék gőzöl, B.-né lerántja a fedőt, a fazék fölé hajol.

- Mi lesz az ebéd?
- Bab. Attól lehet meghízni.
- Tegnap mit főztek?
- Krumplit, paprikásan.

Benyitok egy másik házba, O. Józsefékhez.

- Mit főz?
- Bablevest.
- Tegnap?
- Krumpli volt.
- Mennyit keres a férje?
- Ezerötszázat. A pusztán dolgozik.
- Hazaadja a fizetését?
- Haza.
- Mennyi zsebpénzt ad neki? Egy százast?
- Mit gondol? Az sok. Csak huszonötöt.

A gyerekek pókhasúak, általában egyhangú, feltűnően nedvdús ételeket fogyasztanak, és ezeket az ételeket is rosszul főzik meg. A nőtanács és a helyi egészségügyi bizottság a nyáron szervezett itt egy főzőtanfolyamot, a lelkebb falusi asszonyok, az orvos, a borbély és a postás felesége lementek a telepre és egészségről, vitaminokról, étrendről beszéltek a cigányasszonyoknak.

A telep bejáratánál sovány fiatalasszony tűnik fel, egy pillanatra megáll, a magányos vad szokott így haladni az erdőben, körülnéz. A vállán tarisznyaszerűen megkötött zsák lóg, a kezében villanykörtét szorongat. Köszönünk, ő visszaköszön, tovább megy.

- Merre járt?
- Az asszony meg se fordul, elkezd sántítani, mintha rosszul lépett volna.
- A faluban, kenyeret vettem.
- Álljon meg egy pillanatra.
- Ha akar valamit, jöjjön ide maga.

Bemegyek a házba. Az asszony zavartan áll a kunyhó közepén, kezében a villanykörtét szorongatja. Sovány, beesett mellű, ártatlan panasz húzódik át az arcán, a sarokból a ruhák közül előbújik egy meztelen kisfiú, négykézláb mászkál az asszony lába körül, azután rábukkant a zsákra, a csomóját rángatja.

- Vegye ki azt a tyúkot – mondom.

Az asszony rámnéz, a vad szokott így váratlanul szembenézni a puskacsővel, azután kelletlenül benyúl a zsákba, kiveszi a döglött tyúkot.

- Honnan hozta?
- Találtam.
- Hol?

– Az úton. Dehát mit akar? Ha majd a többi is abbahagyja, akkor én se hozom be a telepre!

- Miért eszik meg?
- Mert szeretjük.
- Az egészségére nem gondol? A gyerekekre?

Elmosolyodik, furcsa bádogmosoly ez, de mögötte ott lebeg még az előbbi izgalom, a derekán megigazítja a kék flanel blúzt.

– Nem lehet ettől meghalni, mert akkor már fél éves koromban meghaltunk volna. Megfőzöm én ezt úgy, hogy megnyalhatja mind a tíz ujját.

- Mennyit keres a férje?
- Van, hogy egy százast is hoz naponta, de ötvenet mindig. Fuvaros.

„Rom”-nak nevezik magukat, meg „dom”-nak. Mind a kettő azt jelenti, hogy ember. Másfél ezer éve szóródtak szét. Angliából kitiltották őket, de ott vannak jóformán mindenütt, kócosan, elvadulva, nyers szokásaikkal, Flandriában és Ukrajnában, Andalúziában és Mexikóban vagy Ausztráliában. Senki se tudja pontosan, hogy

hányan vannak, azt mondják: talán öt millióan az egész világon. Megtizedelték és szétszórták őket, gyűlöletes rendeleteket hoztak ellenük. Százerével haltak meg a koncentrációs táborokban, de ezzel Nürnbergben se törődtek eléggé. Az ő Eichmann-jukat sohasse bűntették meg, írja az olasz Nerido Minuzzo az Europeóban. André Barthelemy, fiatal verduni apát éveken át járta velük Európa országútjait, a barlangokat s a folyópartokat, együtt élt és dolgozott velük, később azt írta róluk; a cigányok mindentől félnék, a hatóságoktól, a törvényektől, az idegenektől, de az éjszakától is, a betegségektől is, nehéz ellenséges világban élni.

A kunyhó előteréből csendes alázattal egy krisztusi arc néz fel. Erős szálú, dús, házilag megnyirbált ősz haj, vastag bajusz, fehér körszakáll, az arcán nyugalom, időnként rőzsét rak a parázsra, lassú beosztással, amihez csak a nagyon öreg embereknek van érzékük. A füst belecsap az arcába, hosszasan, asztmásan köhög. A telep széle ez, itt él megrokkanva, magára hagyottan a „nagy Jóska”, a nehezen előkotort anyakönyvi bejegyzés szerint: O. József. Valamikor híres vajda volt. Két év óta nem tud a lábára állni, csak csúszik mászik a kunyhó közelében, időnként kezébe akad a literes üveg, bor van benne, de csak megnyalja az üveg szélét, már nem iszik. Torzonborz, így ülve is hatalmas, robosztus alakja tiszteletet parancsol.

– Hány éves?

– Három hibázik a százból – motyogja.

– Mi lesz az ebéd?

– Ebéd? Azt nem tudom, uram, de azt megmondhatom, hogy mi volt a früstök.

Rőzsét rak a tűzre. Amikor kiköltöztek az erdő mélyéből a telepre, a törzs az öreget otthagya. Menni nem tudott, magára maradt a fákkal és a madarakkal, mint egy öreg indián az utolsó tábortűz mellett, egy ideig élesztgette a tüzet a kunyhó előtt, azután elfogyott a fa s az öreg alázatosan ledőlt a földre. A község vezetői öt nappal később így bukkantak rá.

– Tudja, uram – krákog az öreg – amikor én bementem a kocsmába, és megittam négy litert... nem is négy, hanem öt liter bort, akkor bizony maga se mondta volna meg, hogy akár egy kortyot is leengedtem. Ez abban az időben volt.

Negyven éven át volt vajda, gyakran erővel, fejszével tartotta fenn a törzsben a rendet s a tisztességet. Azt mondják: hatvan éves korában is olyan volt, mint a szálfá s ügyes, mint az ördög. Nyáron a bérlő földjén zsákolt egész nap, télen a jágerrek keze alatt irtotta az erdőt.

– Híres ember voltam én, uram. Amikor kiadtam a parancsot, úgy volt minden, mintha a jáger parancsolta volna meg. Mondtam is mindig: ha valami baj van, akkor engemet nyugodtan elvihetnek.

Az ösvényen felbukkan az öreg dédunokája, vékonylábú, könnyű és szikkadt, mintha mindig futna, talán hét éves, vagy nyolc, egy ideig bizalmatlanul forgatja a szemét, azután leül a bejárat közelében, az álla alá szorítja a hegedűt és cincogni kezd. Az öreg türelmesen hallgatja, az arca derűs, elégedetten bólogat.

– Híres ember voltam én – mondja s fehéren, vigyázva ül, nehogy megzavarja a cérnahangokat. – A lábam meg a szemem tönkrement. Tíz évig szerettem volna még dolgozni, megmutatnám én, hogy milyen dolgoz ember a cigány. Kimennék a pusztára, kipakolnám a kenyérmémet meg a borocskámat, a kezembe venném a veremelő kapámat, lehetséges, hogy még dalolnék is... Megmutatnám én, uram...

Motyog, motyog, a keze szép lassú köröket ír le a levegőbe, azután eltűnik a hangja, mintha szemérmesen behúzódt volna az erdő mélyébe, s csak a hegedű cérnahangja száll, száll, mint egy lepke.

A falu szélén épül O. János háza. Innen már a szederfák sora következik, azon túl az erdő húzódik, le egészen a telepig. O. János az első a száz erdei cigány közül, aki kőházat épít. Új nevet adtunk neki, mondják a többiek. Mire kereszttették? Házépítő János, mondják s rejtélyesen, mi több: kissé elszomorodva mosolyognak.

Házépítő János téglát cipel az ölében, a rakás az állát támasztja, nehezen, a lábával tapogatva keresi az utat. A kőművesek a hátsó falat rakják. Házépítő a feleségével vízért szalad, meszet olt, maltert kever, időnként minden ok nélkül elkezdnek kapkodni, óvatosan nézelődnek, ha valaki a falu felől jön; mélyen meghajolnak.

A telep csendben, mély bizalmatlansággal figyeli Házépítő János erőfeszítéseit. Érzik, hogy tulajdonképpen már nem hozzájuk tartozik. Elmennek a falak előtt, bölintanak, de nem állnak meg, az arcuk szigorú és eltökélt. Irigyek vagy közömbösek? Nem tudni.

Házépítő János évek óta rendszeresen dolgozik, a helyi ktsz egyik legszorgalmasabb munkása, szeretik. Hat gyereke van. Szervezetten dolgozik; nem fuvarozással vagy muzsikálással tölti az idejét, nem a magánházaknál egy-két üveg borért vállalt, rendszertelen aprómunka ez, hanem szervezett, kollektív, amire építeni lehet. Házat, családot, tisztességet.

– Mibe kerül ez a ház?

Házépítő leszórja az öléből a téglát.

– Nekem nyolcezer. De sokat segítenek mások.

– Nyolcezer az sok.

– Nagyon sok. Keményen dolgoztam érte.

A termelőszövetkezet és a sajtüzem fuvarát és bontási anyagot adott, a ktsz önköltségi áron küldte a kőműveseit, a tanács hosszúléjárati hitelekkel szerzett.

V. község vezetői a nyáron hosszas töprengés után szerkesztettek egy határozatot, miszerint legfontosabb, hogy a cigányokkal megszeretessék a munkát.

Házépítő János kemény munka árán gyűjtötte a nyolcezer forintot. O. József havi ezerötszázat keres a pusztán. Hárman egy fatelepen dolgoznak, többen az állami gazdaságnál kaptak munkát. De K. György, akinek három gyereke van, októberben csak tíz napot dolgozott a munkahelyén, elszámoláskor levonták az előleget és az ebédpénzt; összesen húsz forintot kapott. A szövetkezetbe felvettek két cigányt a telepről. Fogadkoztak. A tagság abban az időben munkaegységenként havi tíz forint előleget kapott. K. Ferencnek és O. Lászlónak megszavaztak húsz forintot, és olyan brigádba osztották be őket, ahol keresni is lehetett. Azután egyik nap nem jöttek el dolgozni. Három nap múlva beállítottak, a tagság zúgolódott, az elnök azt mondta: ez türelmi feladat. Később egyre többet hiányoztak, gyakran négy, öt napot, majd a legnagyobb mezőgazdasági munkák idején bementek az elnökhöz és azt mondták: ebből mi nem tudunk megélni, nekünk százszázalékos pénz kell. Öt és fél hónapig voltak a szövetkezet tagjai; ezidő alatt K. Ferenc 73, O. László pedig 79 munkaegységet szerzett, egy munkaegység értéke több volt, mint negyven forint. M. István állomásfőnök, a Hazafias Népfront itteni elnöke a szertárfőnökségnél szerzett nyolc helyet; havi 1800 forint, ingyen utazás és szolgálati ruha. Kiment a telepre, meglobogtatta a papírt: hatan jelentkeztek. Hétfőn a reggeli vonattal bemennek az orvoshoz, majd kapnak tőlem díjmentes jegyet, mondta az állomásfőnök. Hétfőn reggel M. István hiába várta őket, egyik se jött. Huszonkét felnőtt férfi él a telepen. Néhányan fuvaroznak, a napi keresetük gyakran kétszáz forint. A nagy többségnek megfelelő munkahelye van, de néhány kivételtől eltekintve havonta csak tíz vagy tizenkét napot dolgoznak. Vasárnap muzsikálnak, berúgnak, elfáradnak, hétfőn, kedden nem szoktak dolgozni.

A beosztásról kevés fogalmuk van, tulajdonképpen sok mindennel csak most kezdenek megismerkedni. Azt sem értik mindig egész pontosan, hogy mi az a mérték. Ha van – van, ha elfogy – elfogy. Házépítő János kétezer téglából akart építkezni, amikor megmondták neki, hogy körülbelül ötször ennyi kell, csak elcsodálkozott, mint a gyerekek. Az asszonyok, ha behívják őket a házba, a szék helyett lekuporodnak a földre, mint a rabszolgák, időnként az elhalt öregek szellemét látják s kétségbeesetten kiáltoznak: itt volt, nyomta a nyakamat.

A telepen húsz iskolaköteles gyerek van, mind alsós. Közülük öt szinte állandóan hiányzik. A felszólítás nem sokat használ, kifogás mindig akad: nincs a gyerekek cipője, nem tud magyarul, a múlt héten megsüketült.

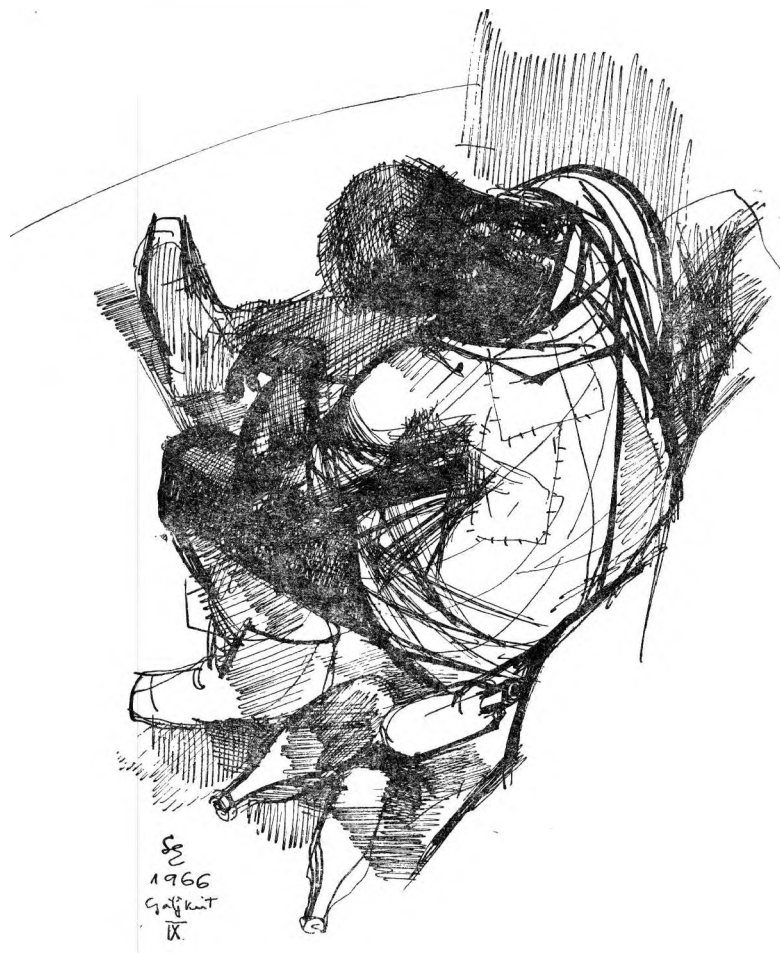
– Vegyék elő az olvasókönyvet!

Nincs mindenkinek. A tanítónő valamelyik nap hazaküldte az egyik gyereket; nem jöhetsz addig iskolába, amíg az apád meg nem veszi az olvasó- meg a számtankönyvet. A gyerek félóra múlva visszajött, a pénzt a kezében szorongatta; apám nem

tudta, hogy könyv is kell. Agrólszakadtak, a szülők sokkal jobban öltözködnek, különösen a férfiak. Számolás következik: egy, kettő, három, négy, öt... Egytől tízig egyénileg is elég könnyen megy, visszafelé csak kórusban. Az átmenet világos: amelyik gyerek az iskolában, a napköziben megszokja s megérti a beosztásokat, a rendszer ruhát, a rendszeres étkeztetést, a tudás és a magatartás társadalmi jelentését, az mindezzel együtt kezdi azt is megérteni, hogy mindezért a felnőtt korban keményen és becsülettel dolgozni kell. Az év elején sikerült öt cigánygyereket az óvodába beszervezni. Nyolc iskolást a napközibe vettek fel. Tízórait, ebédet, uzsonnát kapnak, pedagógus felügyelete mellett készülnek a következő órákra; ez a nyolc gyerek tanulásban, magatartásban már most lényegesen többet nyújt, mint a többi cigánygyerek.

Búcsúzom tőlük. Az első ház falánál egy fiú támaszkodik, mintha várna rám, a bajuszát nem szokta borotválni, valószínűleg a férfias külső céljából, a ritkás bajusz lazán lóg az orra alatt, szemében a kamaszok nyirkos, izgatott vágyakozása. Kivár egy alkalmasnak látszó pillanatot és mellém lép.

– Elmegyek a bálba – mondja.

SOLTRA ELEMÉR rajza

- Menjen.
- De mit szól majd a rendőr?
- Mit szólna?
- Cigány vagyok.

*

A vontatók nyers zúgása tölti be a telepet, az egész pusztát, a zajló folyó partját a túloldali füzéseket. A hangyaboly szokott ilyen lenni, ha megzavarják. A cigánytelep földrajzi középpontjában tűz lobog, a cigányok ügyetlenül topognak a lángok körül. Arcukon a bizalmatlanságnak s a reménykedésnek valami különös, szürkés keveréke. A tűz mögött egy öreg szederfa áll, valahol itt volt az úri tivornyáiról híres csárda, de évekkel ezelőtt lerombolták, egy fejszés ember egykedvűen csapkodja a szederfát. A házakat le kell rombolni. Egy kucsmás ember kilép a tűz mellől; én már el is kezdem, mondja előzékenyen, felmászik a házára, vertfalú kis fehér házikó, tetőzete már nincs, bár lehet, hogy nem is volt, csak a kémény áll ott, mint egy le-tört szivarvég. A kucsmás egy fejszével jókedvűen nekiront a háznak, furcsa gyorsasággal, mintha ki akarna bennünket csúfolni. Bizalmatlanul s megbújva áll közöttünk egy öregember, régi katona zubbonyban, a szabadban élt emberek fölényével nézi a vontatókat, a sapkája csupa hó.

- Én beteg vagyok - mondja ravaszul.
- Az úton majd meggyógyul.

Megkerülöm a tüzet, szeretnék beszélni az öreggel, de pillanatok alatt eltűnik, csak a nevét tudom meg a többiektől. Csomagolnak, bontják a házakat, aki készen van, odajön a tűzhöz, ez most a központ, vagy a vontatók körül mászkál. A lelkek mélyén izgatottak, mint a gyerekek s attól félnek, hogy valamit itt fognak felejtetni. A bontásból származó téglaoszlopok s gerendák között valaki egy nagybögőt cipel a hátán, az ember nem is látszik a hangszerből, menekül, mintha egy különös veszély közeledne. Féltenek valamit, amiről azt hiszik, hogy boldoggá tette őket, gör-csősen, gyanakodva féltik, talán egy kissé elszántan is. O. Jánosné B. községbe költözik, ő is ott áll a tűznél.

- Szívesen megy?
- Ha muszály.
- Maradna?

- Szerettem a szabad életet - mondja bizalmatlanul. - De hát majd megszok-juk a másikat is.

- Tizenkilenc vontatót várunk... - kezdi a d-i tanácselnök, a költöztetések irányítója, de nem tudja a gondolatot befejezni, mert megint félrehívja egy sovány, szomorú képű fiatalember, reggel óta állhatatosan ostromolja, bent a községi tanács-házán elkezdte már és azóta is felbukkan időnként és fenyegetőzik: ha nem kap a tüzelője elszállításához vontatót, ő visszaköltözik a pusztára.

- Mára kaphatok? - kérdezi fáradhatatlanul.
- Ha ma nem, majd holnap.

- Holnap biztosan kapok? - pislog s a szemében ott van az egész ember: gyanakvásaival, alázatos csökönyösségével, a szervezetség iránti érzék teljes hiá-nyával.

Néhány perc múlva a Korcsina hídjánál felbukkan négy vontató, a szomorú képű fiatalember fellelegzik, de most már egy méterre se marad el a d-i tanácselnök mel-lől. Ma költözik el innen az utolsó tizenegy család, ma megszűnik a telep. A múlt évben háromszor öntötte el a folyó, csak csónakkal lehetett megközelíteni, tengerben állt a 45 vertfalú fehér házikó. A kiköltöztetett 182 cigány ott áll D. szélén, egy év alatt már harmadszor, a termelőszövetkezet betonistállója mögött, ahol kezdődött a víz, csak távolról nézhették a házak és a víz küzdelmét; a gyerekek felmászta a fák tetejére, s onnan jelentgettek, mint az őrszemek, a férfiak övig belegázoltak a habos, iszapos vízbe, talán azt hitték, onnan sokkal többet láthatnak, azután megtorpantak s csak álltak a vízben, szinte elmerülve, gyámoltalanul és mélyen imádkozva.

A harmadik árvíz után a járás vezetői kiírtak a községi tanácselnököknek: akinek a faluban van 40 ezer forint érték alatti eladó háza, azt OTP útján megvásárolják a százszázalékos árvízkárosult cigánycsaládok részére. A házak vételárának nyolcvan százalékát a Vöröskereszt segély formájában fizette ki, a húsz százalék az új tulajdonosokat terheli, de ezt az OTP részletre előlegezte. Először tizenkét cigánycsalád jelentkezett, többnyire fiatalabbak; hajlandók a telepet itthagyni. A negyvenöt családot a járás huszonöt községében helyezték el, mindenkit a saját házában, a költözködést a járás termelőszövetkezetei társadalmi segítségként bonyolítják le.

Ezen a napon végleg megszűnik egy cigánytelep.

Európa lelkiismerete a cigánykérdésben egyébként is kezd felébredni, csakhogynem tudni: elég-e a pusztai lelkiismeret? A nyugati humanisták egy idő óta ilyeneket írnak a folyóiratokba: a cigánygyerekeket meg kell tanítani az ábécére, okmányokat kell adni azoknak, akiknek nincsen, segíteni kell a szegény cigányon, aki börtönbe kerül, tanácsot kell adni a katona kötelezettségét elmulasztó fiatalembernek, aki egyszerűen azért válik katonaszökevénné, mert sohase kapott behívót, s le kell győzni bennük az évszázados bizalmatlanságot, és meg kell érteni a „romano them” ezernyi titkát. Nyugat-Európában főként a katolikus papság foglalkozik a cigánykérdéssel, időnként látványos demonstrációkat rendeznek, mint legutóbb az első cigány zarándoklat volt a Szent Péter székesegyházba, fél Európából több ezer nomád érkezett Rómába, hogy térdre boruljon a pápa előtt. Svájc ugyanakkor még azoktól is megtagadta az átutazó vízumot, akik szabályos iratokkal érkeztek, az olasz határőrség pedig minden ok nélkül a minimálisra korlátozta a cigányok tartózkodási engedélyét. Gustave Wanderstein, aki a francia cigányok karavánját vezette, keserűen mutogatta az újságíróknak az útlevelet: miért írták ezt a gyalázatosságot bele vörös tintával, francia állampolgár vagyok, most rohannunk kell az embereimmel együtt, hogy visszaérkezhesünk Franciaországba, mihelyt megláttuk a pápát, hát igazság ez?

A cigánykérdés megoldása éppen fontos feladat a humanista világ számára, mint az éhező indiai milliók vagy az afrikai egészségügyi helyzet. Csakhogya verduni apátok sajátos akciói, mély tapasztalatai legfeljebb hozzásegítenek a kép pontos felméréséhez, de semmit sem oldanak meg. A különböző egyházi zarándoklatok is legfeljebb a naiv lélek feszültségeit enyhíthetik meg. A megoldás ha nem is egyedül, de döntően politikai és gazdasági természetű.

A híd mögött újabb vonatokat bukkannak fel, azután odajön hozzám egy kézzubonyos ember, nagyvárosi üzemből dolgozik. Barátságosan cigarettával kínál, amikor visszautasítom, hogy köszönöm, nem dohányzom; ő csak ingatja a fejét szomorúan, valami át is suhan a szemén, amitől a tekintete is megváltozik: én csak az anyámnak jöttem ki segíteni, én a városban lakom, mondja zavartan, azután eltűnik a vonatok zöld pótkocsijai mögött. Mit szegyet? Az anyját, a fajt, vagy ezt a furcsa, nomád életformát? Miért nem akar cigány maradni? Miért titkolja? Miért akar megszabadulni attól, hogy cigány? Tudni kellene ezt egész pontosan.

Feltámad közben a szél. Nézem ezt a különös, kicsit gyerekesen lázas izgalmat; régen az volt a cigányok legfőbb vágya, hogy menlevelet kapjanak a szabad vándorláshoz. Az utasítás az, hogy kiköltözés után mindenki köteles azonnal a földig rombolni a kunyhóját, többen szerszámmal, feszítőkkel a kezükben ott állnak, imbolyognak a zsuppos háztetőkön, közben elindult az első megrakott vonat, jókedvűen billeg a fagyos göröngyökön. Elköszönnek, integetnek, mintha nagyon régi jó ismerősök volnának; majd az új helyen is látogasson meg bennünket, kiáltják vissza. Biztosan így lesz ez, mert elkövetkezik majd az idő, amikor arról is türelmesen, de őszintén fogunk beszélni, hogy miként éltek a társadalom messzemenő segítségével, szeretik-e a munkahelyüket vagy csak átjáróház a számukra, van-e eredménye a tervszerű felvilágosításnak, s a munkahellyel együtt megtanultak-e dolgozni is?

Kezd kialudni a lábam előtt a tűz, nincs már itt senki, aki élessze. Egy ideig még parázslík, azután lassan betemeti a hó, a táborhellyel együtt, éppen úgy, mint egyszer amikor „nagy Jóska” az erdő mélyén alázatosan és tehetetlenül ledőlt a pusztai földre.

Gálykút, 1965

A sásdi tanácsülés ez év tavaszán tárgyalta meg a cigánylakosság „országos gondná” vált helyzetét. *„Tekintettel arra, hogy közös tanácsunk területén nagyszámú cigány lakos él, szükségesnek láttuk e kérdést külön napirendként felvenni a tanács munkatervébe”* – szól a rövid indokolás, s utána gondos kimutatás a közös tanács területén élő cigányokról, mely szerint Sásdon 95 lakásban 420 cigány-lakos él, ennek majdnem fele Gálykúton.

Gálykút nemcsak azért érdemel külön figyelmet, mert a sásdi telepek között a legnagyobb, hanem azért is, mert *a cigánytelepek átlagos helyzetét* mutatja meg. A hosszúmezői telep lényegesen előre jutott már a fejlődésben, a hamuházi viszont elmaradt.

„A gálykúti telep széle télidőben kilátszik a pécs–kaposvári 64. számú főközlekedési útra. A többi évszakban a növényzet takarja. A hosszúmezői és hamuházi telep eldugott helyen van” – olvassuk a jelentésben. Vajon miért ennyire fontos, hogy a cigánytelepek „kilátszanak-e a főközlekedési útra”, vagy sem. Talán szegyeleinivalónk akad, ha a cigánytelepre bepillantunk a lombjukat vesztett fák ágai között? Vagy talán annak örülnénk inkább, ha minden évszakban látható lenne a gálykúti telep, egy kicsit dicsekvésképpen: lám, a telep évről évre fejlődik; s egy kicsit a társadalmi felelősség ébresztgetéseként, mert akad még tennivalónk bőven?

FÁSKERTTŐL GÁLYKÚTIG

*„Gálykúton 1928-ban létesült az első cigánylakás. A szomszédos hercegi erdőrészen lakó egyik cigány család az erdő tövében lévő szántóföldet megvásárolta. A telep az 1930-as években fejlődött ki hasonló módon, amikor is a környéki földműves embe-
rektől megvásárolták az ottani igen lejtős, szántóföldi művelésre kevésbé alkalmas
földet. Jelenleg kb. 7 kh van a birtokukban.”*

Az idősebb cigányok emlékeznek még: a múlt század első felében telepítették őket az Eszterházyak erdejébe erdőirtásra. A sokkal nyomorúságosabb körülmények között kialakult telepet *Fáskertnek hívták*. E telep lakói indultak meg az erdőszélnek a 20–30-as években, s alapították a mai *Gálykutat* és *Hosszúmezőt*. A *Fáskert* felszólása a cigányok első jelentős lépése volt a kulturálódás útján, mely az erdő mélyéből az erdő szélére vitte őket. A vándorlókból letelepedett „földtulajdonosok” lettek. A telep lakossága azóta is gyarapodott erdőből menekültekkel, városból száműzöttekkel, s természetesen sokan el is indultak innen szerencsét próbálni.

Az új település helyét gondos körütekintéssel választották ki. Gálykút három oldalról szélvédett völgyben fekszik az erdőszélen, szántók, legelők, szőlők szomszédságában. Vízet a telepek nevet adó forrásból nyertek; fával, részben élelemmel és időszakos munkaalkalommal ellátta őket az erdő; a kis szántóföld kiegészítette megélhetési lehetőségeiket. A falvakban is jobban vállalhattak alkalmi munkát.

Új telephelyükön is a fakitermelés volt főfoglalkozásuk. Különböző használati eszközöket és szerszámokat is készítettek: főzőkanalat, szerszámnyeleket, vályút, teknőt. Készítményeiket az asszonyok cserélték el a falvakban élelemért, használt ruháért-cipőért, s ha „az üzlet nem ment”, a koldulástól és lopástól sem riadtak vissza.

SOLTRA ELEMÉR *rajza*

A kunyhók is kinőttek a földből, a fölbevált veremlakásokból fából-sárból épített putrik lettek, s a félelmetes hírű, a falvakban ritkán látható bütykös hajviseletű cigányok megszeliődtek. Az aprócska házakhoz, földekhez itt-ott már disznó is épült, s a baromfitenyésztés is kezd elterjedni. A házak előtt mindenütt ott áll még a kasformájú kemence, amelyet „kucsmasapkához hasonló”-nak mond a tanácsulési anyag, „ahol lángosfélék sütnék és vaslában főznek” néhanapján. A kemencék télen összedőlnek, tavasszal felpúposodnak a földből, mint hatalmas kucsmagombák. A házakban megtaláljuk már a tűzhelyet, de lenn a völgyben szabad tűzön melegít vizet az asszony a mosáshoz. Az udvarokon, kertekben lobogó tarka zászlóként lebegnek a száradó ruhák, a „módosság” és rendszeret dicsekvő bizonyításul. A tűzhelyek és a bútorok jórészt a falvakból kerültek ide, vagy úgy cserélték a régi módon, vagy potom pénzért vásárolták.

A telepen harmonika szól, itt-ott rádió hangja vegyül a vasárnap délutáni lár-mába. A kitárt ajtók belső oldalán filmsztárok és sportolók színes folyóiratokból kivágott képe; az út mellett fekete-zöld-ezüst festésű kereszt, felismerhetetlen arcú Krisztussal. Jölközőtök rokonok érkeznek látogatóba motoron; az erdei tisztáson suttyó legénykék rúgják a labdát. Apró gyerekek sötét nadrágban, fehér ingben, ünneplően; mások mocskosan, rájuk aggatott rongyokban.

Ahogy az egyik házsoron lejjebb ereszkedtük a völgybe, idős emberrel akadunk össze, akinek *kútja* is volt. (Négy ásott kút van mindössze a telepen.) A kút megdicsértük, ittunk is a vízből, ami láthatóan jólesett az öregnek.

– Mit dolgozik?

– Kanalat faragok. A cukrászdnak csinálom. A fagyaltosnak – mondta, s hozzátette: – rendelésre.

– Sokan faragnak még?

– Már csak három az öregek közül.

A gálykútiak közül néhányan már felkerekedtek, búcsút mondtak a telepnek; jó néhányan útrakészen állnak; mások a telep körülményeinek megjavításáért harcolnak; s vannak, akikben a jobbratörés szándéka sem csirázott még ki. E helyzet állandó feszültséget teremtett, csoportok, családok, családtagok között; türelmetlenül vagy gyanakvással szemlélik ami körülöttük, s értük történik. A fiatalok elvágyódnak a telepről, az idősök ragaszkodnak hozzá. Több elhagyatott öreg él a telepen tanács segélyből. Gyermekük elfeledkeztek róluk, a szociális otthonról pedig idegenkednek. Az egyik beutalt haját tépve fenyegetőzött, hogy felakasztja magát, ha elviszik a telepről. A másik inkább az éhhalál szélén tengődött, de nem ment a szociális otthonba, mint ahogy B. J. 60 éves cigány sem, aki vénségére magára maradt; négy gyermeket nevelt fel, s egyik sem gondoskodik róla. Amikor találkozunk, kényelembe helyezi magát, leguggol, szemében alázat és ravaszság bujkál, s a tanácselnöktől segílyt kér. Majd nehézkesen felemelkedik, s odább vezet bennünket.

– Megmutatom, hogy meddig miénk a föld.

Inas karját előre lendíti, s körülkeríti a sovány földet, amelyből az övé néhány négyszögöl, amit „nem fog már elhagyni soha”.

A múlt, a jelen s a jövő így keveredik ellentmondásos képpé. A *második nagy nekirugaszkodás* ezernyi jelét mutatják a felénk villanó képek és hangok.

A MÁSODIK LÉPCSŐ

Gálykúton ma a fejlődés legjelentősebb eredménye az állandó munkavállalás. Ez megkezdődött a felszabadulás után, újabb lendületet vett az utóbbi években, a „cigányhatározat” megjelenése óta. Az eredményt így összegezi a tanácsulési beszámoló: „A sásdi fiatalabbak zöme rendszeres üzemi dolgozó a komló üzemeknél. Többen már hosszabb ideje dolgoznak egy helyen és elég jól keresnek... Szakmunkás kevés van közöttük... Egyáltalán nem dolgozó munkaképes férfit nem ismerünk, de a férjes nők nem dolgoznak, a gyerekekkel és a háztartással vannak elfoglalva.”

N. J.-vel, a gálykútiak közül kiemelkedett tanítóval számbavettük 22 gálykúti család foglalkoztatottságát: 12-en a komlói bányában, 1 fő a komlói fatelepen, 1 a sásdi terményforgalmi vállalatnál, 1 a MÁV-nál dolgozik, 3 alkalmi, 1 pedig erdei munkás, 1 éjjeliőr és 2 állami gondozott. A 22 család, *Orsósok, Kalányosok, Nagyok, Buzások és egy Balogh*, 85 főt számlál.

Az állandó munkavállalásnak az egész telep életét „forradalmasító” hatása még csak most bontakozik ki. Az ugrásszerű változás *anyagi alapja* már megvan, egyéb feltételei lassabban alakulnak ki. Néhányan már teljesen megszabadultak a régi élet béklyóitól, s még többjüknél ez csak rövid idő kérdése.

A már említett jólőtözött rokonlátogató 1962-ben költözött Sásdra. Magyar leányt vett feleségül, s *1959 óta dolgozik a bányánál!* Korábban a gépállomáson dolgozott, de a gyenge kereset miatt otthagytta, s az utóbbi években 3000 Ft-on alul nem keresett. Találkoztam bányásszal, aki a közelgő bányásznap reménysegeit latolgatva ezt mondta:

– Tavaly 3800 Ft *hűségjutalmat* kaptam, az idén alighanem több lesz.

Egy 26 éves, három gyermekes bányász állandóan 2–3000 Ft között keres.

– Most adtam el a motoromat, autót szeretnék venni – mondja. – De majd csak akkor, amikor elköltöztünk innen.

Az utóbbi években három család *költözött el* Gálykútról. K. J. maga épített házat 60 000 Ft-os OTP hitel segítségével; egy másik család házat vásárolt; a harmadik idősebb embernek eltartását vállalta a házért.

N. J. szerint sokan szeretnének elköltözni a telepről Sásdra.

– Néhány gálykúti cigánynak van spórolt pénze, sőt építőanyaga is – mondja –, s úgy hirtelen felsorol hat családot, amelyekről biztosan tudja, hogy több ezer forintot gyűjtöttek már össze.

A sásdi tanács elnöke nemcsak megerősíti, hanem meg is toldja N. J. állítását:

– Gálykúton tiz, Hosszúmezőn húsz építkezni szándékozó család van. Alig van hét, hogy ne érdeklődnének a házhelyek után.

Vajon mennyire változott meg a gálykútiak *életmódja*?

A *„tarisznys asszonyokról”*, akik sodrófán, nagykanálon hordták batyújukat, ma már úgy beszélnek, mint keserves múltjuk egyik szégyenfoltjáról, s büszkéek arra, hogy:

– Vargán még akad, de nálunk már nincs „tarisznys asszony...”

A keresetet még kevesen tudják jól beosztani. A zsúfolt lakások külső képe sokat változott, a telep tiszta, a meszelt házak, separt udvarok, az igényesebb, de még korántsem elég kulturált öltözködés, a még inkább csak használt bútorokkal gyarapodó lakberendezés az egészségesen alakuló fejlődés képét mutatja. Lassan rendeződik a családi élet, a szülők szinte kivétel nélkül a szülőotthonban történnek.

Szembevetendő a fejlődés a gyermekek nevelésében. „A sásdi tanköteles cigánygyerekek kivétel nélkül járnak iskolába. Az első osztályosok Hörnyékre; de odajárnak a következő tanévben iskolába menők is abból a célból, hogy megtanuljanak magyarul és tudjanak kulturáltabban viselkedni. Ezek a jól felszerelt napközi otthonban teljesen ingyen kapnak ellátást.”

A napköziben megtanulnak a gyerekek magyarul, elsajátítják a legszükségesebb alapismereteket, s amikor az első osztály elvégzése után a „nagy” iskolába kerülnek, könnyebben haladnak a többiekkel, bár az általános színvonalat nem érik el. Azt azonban már elérték, hogy a központi iskola 80 cigánytanulója közül 31 a felsős, s évenként 3–4 tanuló elvégzi közülük a 8. osztályt. A napközis elsősök közül egy tanuló kitűnő lett, kettőnek az átlaga meghaladta a négyest, az osztály átlaga pedig a hármas.

Több gyerekkel beszélünk a telepen; viselkedésükön, beszédükön látszik a *napköziotthon nevelő hatása*. Aki egyszer látta a pöttöm cigánygyerekeket tiszta asztal mellett, tányérből kés-villával étkezni, sohasem felejtí el. Hát még aki az első napokat láthatja, amikor ismeretlen játékszerként vagy titokzatos eszközként jelenik meg előttük a terített asztal, sok csodájával!

Az iskola igazgatója lelkesen számol be az eredményekről:

– Öröm nézni őket, amikor reggel átöltöznek. Egyébként is eltűnőben van a szennyes, rongyos ruha. Szívesen mosakodnak, megszerették a vizet. Van aki étkezés előtti kézmosás ürügyén az arcát is megmossa. Tetűmentesek. Igaz, hogy van még olyan gyerek, aki rá nem ülne a WC-re. Néha rakoncátlankodnak, s előfordulnak kisebb-nagyobb kilengések. – S megértően teszi hozzá: – No, de 53 gyermek között magyaroknál is sok minden előfordul. A takarékosági átlagunk 62 Ft volt, jobb mint a központi iskolában, s ez is igen nagy eredmény.

Az apró jelekből, mint mozaikdarabkákból kialakul a telep ellentmondásos élete. Megindultak a tartalmasabb élet felé, életkörülményeik, életszemléletük, gondolkodás-módjuk, családi gazdálkodásuk azonban jócskán elmarad anyagi körülményeik javulása mögött.

AZ ÉREM MÁSIK OLDALA

Gálykút helyzete látszólag megnyugtató csak. A fejlődés üteme aligha kielégítő, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a cigányok életére a szélsőségek jellemzők. Aki a „jó útra tért” az erőlködik, küszködik; van aki „meg sem mozdul”. Az eredmények forrása is szélsőséges: hol a meggyőződés, hol a külső kényszer, illetve a kettő sajátos elegyedése.

Már a munkavállalás vizsgálatánál is akadnak elgondolkodtató jelenségek. Ilyen például az, hogy sem a vizsgált 22 családból, sem az egész telepen nincs olyan család, amelyből két fő dolgozna állandóan. Ez arra figyelmeztet, hogy a „társadalmi követelménynek” igyekeztek ugyan eleget tenni, de az állandó jellegű munka vállalását „nem vitték túlzásba”. Az „alkalmi munkások” sokszor a régi életmódot folytatókat jelentik, s szépítik a statisztikát. A tisztáson rajcsúrozó legényeknek nincs állandó munkahelyük. Egyikük elvégezte a 8 általánost is, de még nem dolgozott sehol. Néhány próbálkozott már a magasépítőknél és a bányánál, de nem tudott gyökeret verni.

– Dolgoznánk, de nincs munka – mondogatják.

– Sehol, a téésznél sem?

– Három forint óraberért? Akkor inkább elmegyek napszámba.

Ők is alighanem „alkalmi munkások”, akiknek helyzete nem megnyugtató. S azoké sem, akiket „újabbban a tsz-ekben alkalmaztak, de ezek nem helytállóak”.

Néhányan az erdőbe járnak. A „fakanalas” öreg arról panaszkodott, hogy havonta csak 2–300 Ft-ot keres, azt is csak szeptembertől március–áprilisig. O. F. ugyancsak erdei munkás, s 61 éves létére is 5–700 Ft-ot kap az állami erdőgazdaságtól. Ház-helye már van Sásdon, de ebből a keresetből építeni nem tud. Elvetette kukoricával és krumplicsal. Mivel minden családból csak egy személy dolgozik többé-kevésbé rendszeresen, a kis jövedelműek aligha költözhetnek el hamarosan a telepről. A munkavállalás további szorgalmazásáról tehát vétek volna lemondani.

A tanácsülés szerint: „A keresetet kevesen tudják jól beosztani; szívesen költenek itálra és a gyerekeknek édességtételre. Fizetés idején a lerészegedés sem ritka, még az asszonyoknál sem. Ilyenkor a legdrágább ételeket, italokat fogyasztják, később meg sanyarognak.”

– Fizetés napján úgy meglepik a Tavaszi éttermet, az üzleteket és a hentest, hogy alig lehet mozdulni tőlük – mondja a tanácselnök.

– Meg az orvoshoz szeretnek járni... Sokszor azért, mert a táppénz „kedve-sebb”, mint a munkabér.

Az italozó cigányoktól könnyen megkapja a magáét, aki jószándékkal figyelmezteti őket:

– Mi köze hozzá, én dolgoztam érte?

Bár igen nagy szükség lenne rá, megoldhatatlannak kell tekintenünk a felnőttek kulturális nevelését. Igaz, hogy 13 férfi úgy-ahogy megtanult írni-olvasni, de ma nem ír és nem olvas, a tanulást abbahagyta. Munkahelyükön nem sok történik nevelésük

érdekében. Az eddigi eredmények is a bányavezetés követelése alapján születtek meg. Távol tartja őket a tanulástól az is, hogy alacsony műveltségük miatt katonának nem hívják be őket. A faluban rendezett művelődési alkalmakra alig járnak a telepről, ami a rossz útviszonyok miatt érthető is.

AMIT SÜRGŐSEN MEG KELL OLDANI

A völgyben a legszebb téglaházak mellett diófa alá ültünk a kispadra. A cigányok dicsekedtek és panaszkodtak:

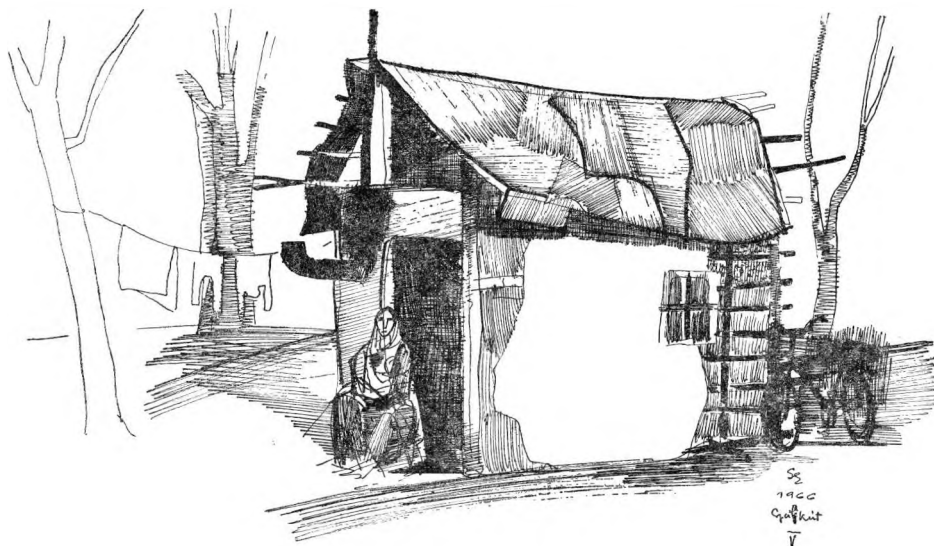
- Éjjel-nappal dolgozunk.
- Miránk nem tekint senki.
- Se út, se járda, se villany . . .
- Innen az isten sem visz el minket!

E mondatokból kiderül a telep lakóinak kettős gondja. Azoké is akik menni akarnak, s azoké is, akik maradni szeretnének.

Se kint, se bent. Ez a gálykúti cigányok helyzete. Építeni akarnak? A telepen nem engedélyezik, a telepet halálra ítélte a társadalom. A lassú halál azonban igen keserves, s ki tudja meddig tart? A községben sem építkezhetnek, hiába gyűjtögeték a pénzt, – évek óta nincs házhely.

Sásd fejlesztési terve szerint 490 házhely kimérésére került volna sor a közeli években. A házhelynek kijelölt területet átvette kezelésre a termelőszövetkezet, azzal, hogy a területet „szakaszonként megnyitják”. Közben rendelet jelent meg a termőföldek védelmében. Azóta a házhelyek kiméréséhez sem a járási tanács vb. mezőgazdasági osztálya, sem a megyei tanács, sem a földművelésügyi minisztérium nem járult hozzá.

– Más irányba a község nem tud terjeszkedni – állítja a tanácselnök. Ha igaza van, miért e hosszas huzavona a házhelyek körül? Ha nincs igaza, miért nem jelölnek

SOLTRA ELEMÉR rajza

ki másutt házhelyeket? Akad ma már a cigányok közt, akinek elfogyott a türelme, s elkezdte költeni megtakarított pénzét.

Vannak, akik nem szívesen mennének el egyelőre a telepről. Van akinek viszonylag jó a háza, van aki kis földjéhez ragaszkodik, van aki „fél” az új közösségtől, ragaszkodik a régi életformához. Az építkezések lehetőségének elhúzódnása is Gálykúthoz köti a lakosságot. Ezért sürgetik az *utat és a villanyt*. Mivel a telep felszámolása a távlati cél, a hivatalos szervek sem útépitésre, sem a telep villamosítására nem gondolnak.

– Miért nem vezetik be a villanyt?

– A cigánylakások többségébe balesetvédelmi okokból be sem lehet vezetni – hangzik a hivatalos válasz. – Utat építeni pedig a „nagy távolság és a rossz terepviszonyok” miatt nem lehet.

A cigányok sérelmesnek tartják a „községfejlesztés” fizetését, s K. J., aki a közel-múltban kapott 600 Ft fizetésletiltást, felháborodva szidja a tanácsot: – Szégyelljék magukat, hogy tőlünk követelnek „községfejlesztést”, amikor ki vagyunk zárva mindenből, amire ezt az összeget fordítják. Az igaz, hogy van egy kis konyhakertem, de a hat gyermekem nagyon megsínyli a letiltást. Miért kell nekünk addig fizetni, amíg nincs villanyunk, meg járdánk? Semmit sem kapunk érte! (A letiltás nem „községfejlesztés” volt ugyan, hanem a több éven keresztül elmaradt közadókat „vasalták be”, de ez a lényegen alig változtat.)

Nem volna nehéz a kérdésre válaszolni, de valamicske igazság azért mégis van a felháborodásban. A vitát a „menekülés útjának” mielőbbi megnyitása dönthetné el érdemben – a vitázó felek mindegyike javára.

A művelődésügyi szerveknek nem kis gondjuk a *gálykúti cigányok kulturális ellátása*. Csakhogy néhány „hagyományt” fel kell rúgniok ahhoz, hogy előbbre lépjenek. A járási tanács népművelési előadója szerint: – Nem várhatjuk meg az őszi-téli időszakot. Valahogy úgy vagyunk, hogy amikor a falusi népművelési időszak megkezdődik, Gálykúton a rossz időjárás miatt már nem végezhetünk semmit. A cigányok nem jönnek be, a népművelők nem mennek ki. Nyár végén, ősz elején kell a népművelés zömét megoldani, meg tavasszal.

Nagy zavart keltett a „cigányhatározat” is, amely szerint a „külön cigány népművelés” nem helyes. Nem „cigányklub” kell a telepen, hanem bevonni őket a falusi klubba. Ezek az elvileg helyes állásfoglalások, merev alkalmazásuk miatt, többet ártottak, mint használtak. A gálykútiaknak televíziót is helyeztek el az iskolában, de alig látogatták. A legjelentősebb „népművelési rendezvény” a zajos cigánybál és cigánymajális maradt.

Jó néhány kérdés vár még megoldásra az említetteken kívül is. Így mindenekelőtt a további munkábaállítás és a munkakörülmények megjavítása. A társadalmi és hatósági segítség és ellenőrzés fokozásával az életmódban mutatkozó türhetetlen jelenségek csökkentése, a pazarlástól, italozástól, garázdaságtól kezdve a tanulók mulasztásainak csökkentéséig. S ebben a munkában a szívós meggyőzésnek, a kedvező feltételek megteremtésének van a legnagyobb jelentősége, de szükséges az adminisztratív intézkedések alkalmazása is, mégpedig következetesen. Annál is inkább, mert az eddigi eredmények is jórészt úgy születtek meg, hogy tanácsstagok, pedagógusok, tömegszervezeti aktívák rendszeresen felkeresték a telepet, s a hatóságok is sok jószándékkal, de ha szükséges volt, megfelelő szigorral törekedtek a cigányok helyzetének megjavítására.

AGGODALMAK ÉS REMÉNYSÉGEK

Ha azt kérdezzük végül is, sokat változott-e Gálykút élete az elmúlt öt esztendő alatt, a válasz határozott *igen*. A cigánykérdé megoldása érdekében sokat tettek és tesznek azok, akiknek ez a feladatuk. Többen csak „hivatalos kötelességként”, mások „divatból”, legtöbbször azonban a kérdés megoldása jelentőségének tudatában. Különösen a községi tanács erőfeszítése dicséretre méltó. Nemcsak a cigányproblémát ismerik alaposan, hanem a cigányokat is, szinte mindenkit személy szerint.

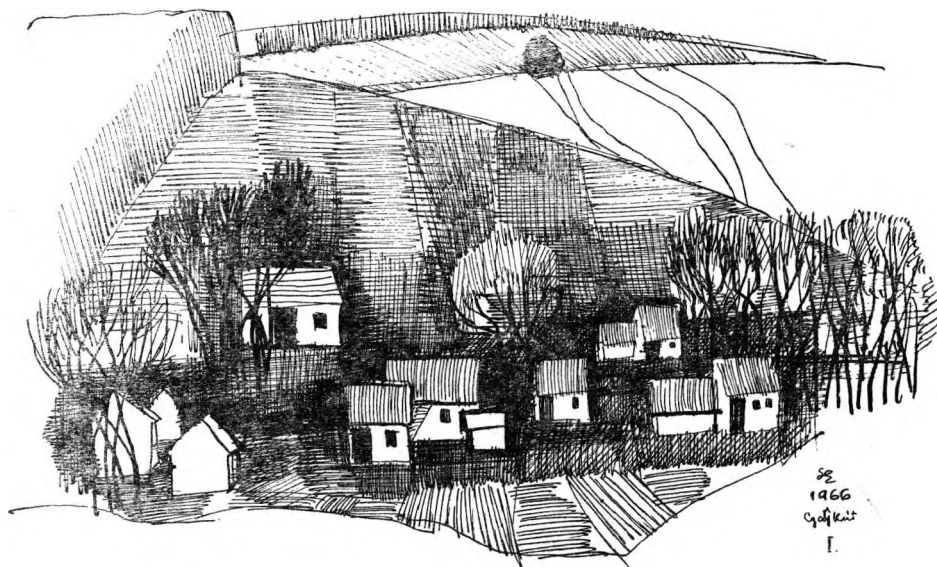
Aggodalmaskodó emberek persze akadnak, akik hivatalos üléseken is hangot adnak ilyenforma véleményüknek: – Mi lesz velünk, ha ez így megy tovább? Ha így gondoskodunk a cigányokról, és azok így szaporodnak, hamarosan „felesznek minket”.

Akadnak, akik pontosan tudják, hogy a cigányok szaporodása hányszorosa az egyéb lakosságénak, sőt azt is, hogy pontosan hány év alatt „cigányosodik” el Sásd. Vannak optimisták, akik hisznek a kérdés megoldhatóságában, s pesszimisták, akik az eddig elért eredményekre is csak legyintenek.

Eredmény ugyan született, de néha „kampányfeladatnak” tűnik a cigánykérdés megoldása. A sok jó kezdeményezést nem nagyon követik újabbak, mintha „bele-fáradnának” a munkába. A tanácsnak noszogatni kell az embereket és szerveket a telepek fokozottabb látogatására, hiszen „ezért meszelnek ma sűrűbben Gálykúton, mint öt évvel ezelőtt”, ezért jobb az iskoláztatás, ezért mozdul el holtpontjáról a népművelés. A „patronáló mozgalom” mintha megfeneklett volna. S mindezek háttérében óriási kérdőjelként a telep felszámolásának lehetősége áll.

Gálykútnak máig sincs hivatalos patronáló szerve. Amilyen örömmel olvassuk a járási tanács vb. jegyzőkönyvében, hogy a Komlói Erőmű patronálja a magyarhertelendi, az Állami Erdőgazdaság a hetvehelyi, az Északi Bányaüzem pedig a szászvári cigányokat, annyira hiányoljuk a többi szerv aktívabb tevékenységét. Meghökken az ilyen összegezés: „Nincs tudomásunk arról, hogy a járási tsz vagy állami gazdaság vállalta volna valamely telep patronálását”. Pedig ez a patronáló munka sokat jelent. Röviden: Magyarhertelenden új lakások építését, építőanyagot és szállítást, analfabéta tanfolyamot; Hetvehelyen: WC-t, kutat, betegek szállítását, tűzhelyek vásárlását; Szászváron: a cigányok nagyszámú munkábaállítását, 3 új lakást, építőanyagot, takarékosági akciót, új bútort. A hivatalos patronáláshoz méltóképpen csatlakozik a baranyajenői nevelők és úttörők munkája: gyalogutat építettek a cigánytelepre, hogy kevesebb legyen a cigánytanulók mulasztása, s a felnőttek is jobban bekapcsolódhasanak a művelődésbe.

Vajon elég megbecsülés kíséri-e a lelkes kezdeményezéseket, s elmarasztaljuk-e a közönyösséget?

SOLTRA ELEMÉR rajza

Humor és korszerűség

Köztudott, hogy a kabaré, a kroki, a pódium-humor, egyáltalán a rövidebb lélegzetű komikus irodalom alacsony értékrendet képvisel a művészetek hivatalos ranglétráján. Sőt, a humoros, komikus regény is. A humorista megjelölés pejorativ értelmű, s hovatovább a szellemes jelző is a fölületesség, a cinizmus gyanújába keverheti azt, akit megtisztelnék vele.

És ennek ellenére eltúlozzuk e lenézett műfaj jelentőségét. A rádió, a televízió egész évi műsorát a köztudatban a szilveszteri kabaré minősíti. Némelyek csak a humoristától várják a közállapotok egyes hibáinak megjavítását. E nézetek szerint a nevetés nemcsak öl (de mindig a rosszat, mint a patkányméreg), hanem mértékletesebb adagolásban megjavít emberi jellemet, gondolkodást, életformát, sőt talán még rossz nyersanyagot, elfuserált munkadarabot is. S ezzel eleve megoldhatatlan feladat elé kerül a humorista. Mert elsődleges lehetősége a szórakoztatás. Minden egyéb ráadás. Van persze pszihikai jóhatása, és társadalmi haszna is közismert.

A komikus műveknek kétségtelenül vannak olyan jegyei, amelyek olykor kihívóan tápot adnak jogos vagy jogtalan kritikáknak. Mindenek előtt a komikus látásmód sajátossága, amely szükségszerűen az egész valóság egy szeletét, a hibát, a fonákiságot veszi észre. Témaköre tehát nagyon körülhatárolt. A komikus módszerek, eszközök fokozzák ezt, a különben is furcsa, normálistól elütő jelenséget tovább túlozzák, kerülniök kell minden mellékes motivumot, a komikus jellemet nem ábrázolják általában gazdagon, mert szükség sincs erre, de a sokrétű, gazdag ábrázolásmód gyengítheti is a nevetető hatást, a szatirikus bírálat hevét. A humorista tehát eleve hátránnyal indul a nem humorista íróval szemben az összehasonlításban, éppen tartalmi és ábrázolásbeli tekintetben le kell mondania a teljességről, a gazdagságról.

A műfaji adottságokból eredő sok megkötöttség, buktató miatt azután a diletancia, a középszer hamarabb kiütözik a humoros művekből. Van közepes, van rossz vers, regény. Rossz vicc nincs, mert az már nem vicc. Ezért ha a humoreszk, tréfa, kabaréjelenet közepes, akkor már tulajdonképpen rossz. A kritika vagy a kritikus közönség pedig a rossz, a dilettáns humor alapján ítéli meg ezt a műfajt és nem a jó művek szerint.

Újszerű követelmények

A technika fejlődése a humoros műformákra is visszahatott. A folyóirat-terjedelem még megengedte az *életképet*. Aztán a napilapok divatja kialakította a frapáns krockit, majd egy időben a vicclapokban a rajz dominált a szöveg rovására. A humoros, szatirikus irodalom mégis homogén maradt: a komikus hatást elsősorban az *írott* szöveg foglalta magában. A kabaré, szűk közönség számára és kevés humoristát foglalkoztatva működött.

A rádió új helyzetet teremtett. Megszüntette a hallgató és az előadóművész közvetlen kapcsolatát, pusztán auditív eszközökkel kellett a hallgatóhoz továbbítani a komikus szöveget. A humoros mű szerkezetét módosítani kellett, a poének kapcsolódását át kellett alakítani, sőt a komikus kelléktárat is meg kellett változtatni.

A televízió bevonta a képet is, de a néző és a művész közötti közvetlen kapcsol-

latot nem teremtette meg. (Ezt csak alig pótolja a stúdió előadás, szűkkörű meghívott nézőközönség előtt.) A század eleji kabaré a nézők, az asztalok között zajlott, a dialógus színész és színész, néző és színész között folyt. A mai kabaré viszont fölkerült a színpadra, humorista és néző közé választó árok került. A televízió is újabb humoros anyagot kíván. A szűk képernyő, a technikai adottságok nem teszik lehetővé a film-vívmányok, vagy a szín kiaknázását, a színpadszerűség viszont kevésnek bizonyul.

A régi humoristának csak arra kellett ügyelnie, hogy az írott szövegben jól helyezze el poénjait. Vagy a közvetlen hatást kiváltó színészre és a tömeghatásra bízhatta a nevetetést. (Az ember nagy tömegben könnyebben nevet, mint egyedül – régi igazság.)

De a technikai fejlődésnek van egy másik, alig megoldható buktatója is a humorista számára. A régi kabarészerző, vicclapíró rétegek izlését szolgálta ki, néhány száz, vagy néhány ezer embert kellett szórakoztatnia. Ma egyszerre milliókat kell *ugyanazzal* a viccel nevetésre késztetnie.

Ez is előidézi, hogy alig van humoros mű, ami közmegelegedést válthatna ki.

Szürke vagy változatos a mai humor?

Nézők és kritikusok közt is akad, aki szerint a mai humor szürke, epigon a régihez viszonyítva. Ennek oka egyesek szerint, hogy a humor fórumainak rendszere is megváltozott. Nincs versengés, rivalizálás vicclapok, izlések, irányzatok között. Az a kényszer, hogy a humorista ellentétes technikai feladatokat kénytelen megoldani, amikor írott szöveggel, rádió-hanggal, televíziós képpel dolgozik, lassan eltompítja a különféle specifikus jegyek iránti érzékenységet, az írott szövegből sem „hozza ki” mindazt, amit lehetne, anyagát akarva akaratlan alkalmassá teszi olvasásra és hallásra is, de ezzel megfosztja művét bizonyos forma- és ötlet-gazdagságtól.

Kialakult a pódium-humor, amely nemcsak a pódiumot, hanem a sajtót, sőt a színpadot és a filmvásznat is elöntötte.

A kép mégsem ilyen tragikus, egyértelmű.

Irányzatok, típusok, egyéniségek a pódiumon

Közhely volt, hogy az elmúlt ötven esztendő humorát Karinthy hatása jellemezte. De még Karinthy „egyeduralma” idején sem beszélhetünk egységes komikus formanyelvről, szemléletről.

Karinthy humora mellett virágzott a hagyományos anekdotizmus, annak is több típusa, elszíruposodott és klasszikus változata, s az irodalmi szatíra és humor különféle irányzatai. Ma sincs másként.

A kabarének, a pódium-humornak például három főbb típusát említhetjük meg. A klasszikus hagyományt klasszikus szinten Kellér Dezső képviseli. Az előadásmód külsődleges és hatásos jegyei mellett, elsősorban gondos szerkesztés, az ötletek raffinnált előkészítése, s a változatos komikus hatást keltő ötletek, eszközök jellemzik. Szellemességének ökonomikus fölhasználása, logikus gondolatfölépítés határozza meg munkásságát. Az ettől teljes elütő típust Róna Tibor képviseli. Az aktualitás frappáns, nyers tálalásával kelt hatást, nem bonyolult szellemességgel, hanem meghökken-tően, váratlanul és jól időzített szókimondással. Nagyon érzi és jól kihasználja a kabaré-műfaj lehetőségeit. Kifejezetten a színpad számára ír. A harmadik irányzat éppencsak bontakozgat itt-ott. De érlelődik. Ez a modern, szürrealista humor típusa. Az Egyetemi színpad – eredetileg amatőr vállalkozása kétségtelenül hozott valami újat a magyar kabaré történetébe, például Sándor György Nagymama ciklusa révén. Azért a kabaréban, mert Sándor György szövege igazában csak előadásmódja által érvényesül, a szöveg meghökkenítő, groteszk hatásait a színészi játék bontja ki maradéktalanul.

Gádor fanyar, maró, kesernyés, humortalan humora is a mához tartozik még, halála után néhány évvel is, és Darvas Szilárd sziporkázó, szójátékos, csillogó ötletek-

re épített pesti viccelődése is – mert mind a ketten ma is eleven stílust képviseltek – e stílusokban a legjobban.

És végül említhetjük – negatív példaként – az egyfajta konferanszié, vagy kabaré típust, amit a műsoriroda, a pendlizés alakított ki. Ezt igénytelenség, ötlettelenség, operett-szirup, giccs jellemzi.

A rádió és televízió pódiumai nem alakíthatnak ki homogén stílust, a különféle stílusirányzatok, ízlések néha egy műsoron belül is keverednek és ez aligha elkerülhető.

Az írott humor irányzatai, törekvései

Nincs következetes, állandó ízlésük a sajtóorgánumoknak se. A *Magyar Nemzet*-ben Stella Adorjántól Fehér Kláráig a legkülönbözőbb hangszínek, szemléletek szöhoznak. Hagyományos humorizálás, publicisztikus szatíra és krock. Az *Esti Hírlap* jellege miatt is a bulvár-humor pártfogója, de a legpestibb újságban jól megőrizte alföldi „őzös” humorát Kisjő. A *Kortársban* régen hallott, szokatlan paszkvilus hangot ütött meg Benjámin László, a többi irodalmi lap máig sem tudta kialakítani a profilja megkívánta humoros hangvétel típusát, vagy típusait. De biztató kísérletek itt is ott is akadtak. A *Népszabadságon* belül három irányzat is megél egyszerre. Tabi László a magyar karcolatírás, az intellektuális ironia legjobb hagyományainak friss művelője. A köznapi élet apró jelenségeit forgatja, csavargatja logikai gépezetén, amíg valami közérdekű hibára, téveszmére következtet belőle. Máté György kevés komikus eszközzel és ötlettel, kevés komikus túlzással, de annál több nyers szókimondással él. Talán a legélesebb, legszenvédélyesebb szatirikusaink egyike, írásai afféle modern életképbe hajlanak. Komlós János azt a típust képviseli, aki a szatíra és humor hangulatait, színeit váltogatja, összefolyatja, kaleidoszkóp-szerűen vibráltatja.

Minden kor szatirikusa, humoristája keresi a „bűnöst”. S végül is ez határozza meg humora, szatírája jellegét. Volt idő, amikor az „ellenség kezében”, aztán a „középkader-ben”, majd a „főosztályvezetőben” fedezték föl a humoristák a bajok forrását. Újabban „saját magukban”. S ez meghatározza a humor és a szatíra jellegét is. És Komlós szatíráját is. Mivel *mi* vagyunk a hibások – olyan élesen szatírizálhatunk, amilyen élesen csak tudunk. Nem vádolhatnak bennünket részrehajlással, rosszdulattal, ellenséges gyűlölködéssel. De mivel *mi* vagyunk a hibások, senki sem kívánhatja tőlünk, hogy magunkat „megsemmisítsük” könyörtelenül és következetesen, ahogyan azt a klasszikus szatíráról tanultuk. A legélesebb szatíra, ironia is gyöngéd humorrá szelidül tehát. Élesen elítél és joviálisan megbocsájt egyszerre. A „vannak még hibák” bíráló-megbocsájtó kettős attitűdjének ez most a modern változata. Nevezhetnénk talán joviális szatírának is. Ez a humorista-típus nevet, bosszankodik, méltatlankodik, haragszik, de láthatóan jól érzi magát ebben a közegben, olyannyira, hogy a *mi* névmással magára vállalja a mások felelősségét is.

Komlós szerint tehát *mi* vagyunk a rosszak. Mikes György szerint viszont *ők*: bámbuxék, liptáék. A fiatalabb generáció egyik legeredetibb tehetsége ugyancsak nemes hagyományt követ. Sajátos, külön világot teremt különbejáratú utcákkal és külön szereplőkkel. Az *ő* világa azonban a *mi* világunk szimbolikus szatírája, s néha közvetlenebbül gúnyol, mintha nyersen, jelképek nélkül karikírozna. De Mikes sem áll egyedül ezzel a szemléletmóddal, a karikírozásnak ez a fajtája ma sem ritka. Látszmódjának eredetisége, lényegét látó ironizálása azonban az idősebb humoristákkal teszi egyenrangúvá.

Eredeti, egyéni hangot képvisel Feleky László, aki a huszadik század ismeretkörét, élményanyagát alkalmazza változatosan humoreszkjeiben. Hagyományos szemléletet, formákat őriz, de komikus képeiben, ötleteiben, hasonlataiban modern – a természettudományos elemek, motívumok fölhasználásával.

S végül, a teljesség igénye nélkül kell csak megemlítenünk, hogy néhány idősebb humorista a két világháború közt kialakult városi, polgári humor igényesebb típusát képviseli ma is, s ezzel is színezi az összképet.

Sokkal bonyolultabb, összetettebb probléma, mint a művészet egyéb területein. Egy ikon-stílusban megfestett kép ma, ha a művész nem lényegíti át a hagyományos formavilágot, legfőljebb utáncolat, vásári portéka. Egy ma született klasszicizáló szobor, vagy kubista festmény, bármennyire is tökéletes stílusában – anakronisztikus jelenség. A komikus eszközök, látásmód korszerűségének viszont egyetlen kritériuma van: tud-e nevetést kelteni, s milyen erővel? Végő soron nem attól függ egy komikus stílusirányzat értéke, hogy anekdotikus vagy szürrealista, hanem attól, hogy írója milyen szinten műveli. Az eredetiséget, az újszerűséget ez a szintmagasság jelzi.

De ennek ellenére is beszélhetünk hagyományos és újszerű komikus eszközökről, módszerekről. A „komoly” irodalomból vegyünk példát. Bessenyei György annak idején új, modern komikus formakincset hozott irodalmunkba, de azért a konzervatív és parlagi Kolumbánt is sokan olvasták, Gvadányiról nem is szólva. Karinthy ugyan-csak forradalmasította a magyar komikus irodalmat, Mikszáth, vagy Jókai anekdotizmusát azonban ez nem tette elavulttá, élvezhetetlenné. Sőt ennek az anekdotizmusnak a folytatói jól megélték Karinthyék mellett is.

A korszerűtlenség, az elavultság nem ütközik ki azokon a hagyományos izlésben fogant komikus műveken, amelyek magas mesterségbeli szinten állnak és tartalmilag frissek. De a második vonalon már igen. És ez az oka annak, hogy a humoreszkek, a tréfák nem kis részét a lapokban vagy pódiumokon is fáradtnak, erőltetetteknek érezzük. Az epigonizmus a humorban talán még súlyosabb teherterhelé válik mint egyebütt. Régi szabály, hogy egy szellemes mondást, tréfát még a tréfacsináló sem ismételt el.

A komikus, a humoros, a szatirikus hatás éltető eleme a meglepetés, az újszerűség, a meghökkentés. Ez pszichikai törvény. Ez a sajátosság arra kellene, hogy sarkallja a humoristákat, hogy új kifejezési formákat, új eszközöket keressenek. Ennek az újat keresésnek viszont aránylag nem sok jelét tapasztalhatjuk. Inkább a *bevált* patentek a kedveltek. Ennek az oka lehet az is, hogy a szórakozni vágyó közönség egyre szélesedik, – s mindig vannak hálás rétegek, akiknek a régi vicc is új, Karinthy majdnem ugyanannak az olvasórétnek írt a ferencjózsefi időkben, mint a harmincas években. Neki tehát mindig újítani kellett. A rádió, a televízió, az olvasás terjedése következtében ma azonban friss, hálás rétegek toborzódnak szinte évről évre. A televízió-előfizetők gyors emelkedését figyelembe véve, némi túlzással elmondhatjuk, hogy két-három év előtti vicceket nyugodtan elő lehetne ismét adni, a televízió nézők kisebb táborá bosszankodna a már látott tréfán, a többség számára új lenne a régi humor.

Van azonban más oka is az elkényelmesedésnek. A konzervativizmusra való hajlam a humorra, szatírára is hat. Különös módon az operett-izlés, a giccs, a szirup mindig elfogadhatóbb volt nálunk, mint a modern törekvések. Furcsa, hogy a világ legjobb operettszerzői magyarok. Ostobaság lenne azonban l'art pour l'art az operett ellen hadakozni. Ha az operett-szellem az operettben nyilatkozik csak meg, lelke rajta, senki sem kötelezhet, hogy operettet nézzünk, vagy ne nézzünk. Ki-ki ízlése szerint. Az azonban már több mint zavaró, ha ez az operett-izlés másutt is megnyilatkozik. Ha Kálmán Imre inkább elfogadható, mint a *modern* Bartók. Ha az ellenpárosítás már így alakul. És ha modernizálunk, behozzuk a nyugati muzikalt, ami mégiscsak az operett modern változata – laikus szemmel és füllel –, de a modern színházi törekvéseket nem! A képzőművészetben inkább a szirupos giccs, a biztos szemetet, mint a modern kísérleteket, a kétséges jót vagy a kétséges rosszat.

És a humorban: inkább a hagyományos polgári patenteket, ami néha színvonalas, néha izetlen humorizálás, mint a mellbevágó frappánsat, a groteszket, vagy az abszurd humort.

A konzervatív és modern forma és izlés probléma tehát nemcsak a könnyű humoré. A közönség ízlésének átformálása azonban a legkönnyebben a humor vonalán indulhat meg. Szatirikus rajzfilmjeink rövid idő alatt világhírnevet vívtak ki. Ránk jellemző, hogy a direkt exportra készített rajzfilmek modernebb szelleműek, mint a

hazai használatra gyártottak. De amikor itthon is bemutatásra kerültek, a vártnál nagyobb közönségsikert arattak. Pedig a magyar mozilátogatók vizuális kultúrája általában konzervatív – operett-izléssel fertőzött. Csak a heppienddel és kettőssel végződő mű nyeri meg tetszését. Az újszerű, a modern, a korszerű, komikus eszközökkel könnyebben elfogadható.

Modern szabású uniformist?

A humoros irodalomban se önmagáért a kísérletezésért, a szürrealista vagy abszurd komikus eszközökért van szükség az újításra, hanem a nevetető hatás fokozásáért, a szatirikus, leleplező eszközök gazdagításáért. Végző soron a társadalmi, a közösségi érdekű mondanivaló minél hatásosabb kifejtéséért. A Ludas Matyinak van egy népszerű rovata, amelynek jelmondata: Az újszülöttnak minden vicc új. De ha megelégszünk a régi patenetekkel, egyszer bekövetkezhet az az áldatlan állapot, hogy csak az újszülötteket fogja szórakoztatni a humoros irodalom, – hogy ezt az abszurd és kihívó rossz viccet megkockáztassuk.

A modernség követelménye semmiképpen sem jelentheti azt, hogy minden, ami „hagyományos”, elvetendő. Számomra például Kellér nem tud annyira hagyományos lenni, hogy ne hasson teljesen eredetinek, újszerűnek.

A korszerűsítés igénye a színvonalatlan, epigon irodalommal szemben lép föl, ami már nem hagyomány, hanem egyhangúság, utánzás. Mert nem a komikus eszköztár modernné uniformálása a cél, hanem a meglévő bővítése. A helyes korszerűsítés ezt jelenti. Nem a szürrealista, az abszurd, a groteszk egyeduralmát, hanem a komikus izlés, formanyelv több irányú változatosabbá tételét, gazdagítását. Az operettizléstől való menekülésnek ez az egyetlen járható útja.

BAJOMI LAZÁR ENDRE

A francia argot

Az utóbbi időben sokat vitatkozunk az ifjúság nyelvéről, a jassznyelv betöréséről az irodalomba, különösen Kolozsvári Grandpierre Emil írásai nyomán, aki nemcsak gyakorlati művelője a „frankó klafa” nyelvnek, hanem érdekes elméleti írásokkal is lándzsát tört a magyar argó alkalmazása mellett. Már régebben felvetődött a probléma a műfordítás területén is, hiszen Nyugaton és Keleten egyaránt egyre több olyan szépirodalmi alkotás születik, amely bőven merít a különféle slangekből.

Érdemes hát megnézni, hogyan áll ez a kérdés az argó hazájában.

No de, mi is az az *argot*? Eredetileg nem rétegnyelvet jelentett, hanem a zsványok és tekergők birodalmát. Maga a szó származása nem teljesen tisztázódott. Rengeteg nevetséges és megdőlt elképzelés született körülötte: volt, aki egy Ragot nevű hírhedt senkiházi nevéből származtatta. A legelfogadhatóbb feltevés a Dauzat-é, aki szerint a szó nem más, mint a provençal argaut („rongy”), azaz az Argot birodalma = a rongyosok, koldusok birodalma.

Persze nem az etimológia a fontos, hanem az a szerep, amelyet az argot a nemzeti nyelv fejlődésében és a francia irodalomban játszik.

A legrégebbi nyelvelmékek a XV. századig nyúlnak vissza. Az első szószeret 1455-ből való és a hírhedt *Coquillard* álzarándok banda perének egyik irata. Ezek a „kagy-

lósok" a százéves háború végén elzüllött obsitosokból verbuválódtak. Villon volt legillusztrisabb disztagjuk, ő egész balladákat szerzett ilyen hadova nyelven (*jobelin*, vagyis a *jobok* – szájtátiak – megtevesztésére szolgáló nyelv). A második dokumentum 1596-ból, Lyonból származik, a „vándorárusok, koldusok és cigányok Hősi Életéről” szól. 1628-ból való a *Jargon de l'argot réformé* címen ismeretes iromány, amely részletes leírását adja az Argot-világnak. Ez a dokumentum már jelentős irodalmi befolyással volt, mert a XVII. század második felében az ún. „burleszk” költők merítették belőle.

A következő században, különösen – a nálunk a film nyomán újabban szintén ismert – Cartouche nevű zsványvezér keréketörése után, valóságos jassz-sznobizmus lángolt fel, még maga XV. Lajos is szívesen élt az argóval Pompadour asszony legnagyobb megbotránkozására, akinek nem akarózott emlékeznie, hogy valaha csak Hal Jankának hívták... Ekkor szerzette az említett Ragot *A romlottság bűnhődése* című költeményét Cartouche dicsőségére, melyben az antik poéták mintájára énekelte meg ezt a „vitéz hőst”.

A költeményhez francia-argot szöszedetet csatolt, amelyben előfordul néhány mindmáig élő argó-szó, pl.: *jaspiner* = „beszélni”.

Ugyanebben az időben egy Vadé nevű poéta divatba hozta a halas kofák izeszamatatos *poissard* („bárdolatlan”) nyelvezetét. Fő műve a *Törött Pipa*, mely szerint a nagycsarnoki kofák és a trógerék védőszentje nem más, mint Saint-Cartouche.

1800-ban megjelent egy különös argot-dokumentum: az orgéres-i zsványok bandájának leírása, melyet ismét egy bírósági írnoknak köszönhet az utókor. A szavak közt vannak cigány és német eredetűek, és már itt is feltűnik az argot pompás metafora-teremtő ereje: a zsványok magukat *bijoutiers du clair de lune*-nek nevezték, azaz „holdfénykészítőknek”.

A romantikusok szívesen merítettek az argot-ból. Fő lelőhelyük a Vidocq-féle emlékiratok voltak, amelyeket ez a bandavezérből detektívfelügyelővé lett kalandor adott ki *A tolvajok* címmel. Innen merített Sue a *Párizs rejtelmei*hez, Hugo *A nyomorultakhoz*, és természetesen maga Balzac is, aki Vautrin néven szerepelteti Vidocqot.

Hugo egész fejezetet szentel *A nyomorultak*-ban az argónak, ennek a szörnyűséges nyelvnek, mely „varangyosbéka módján jön-megy, ugrál, mászik, köpköd, és förtelmesen ficáncol”.*

A fejezet, amely szerint „az argó a fegyencsé vált ige”, igazán hugóian lendületes, de nyelvészeti nem megbízható. Etimológiai fejtegetései kiagyaltak. Például az *il lansquine* („esik az eső”) kifejezést a német landsknechtek (labancok) dárdáiból származtatja, s „az eső, hosszú ferde vonalairól” beszél, holott a kifejezés egyszerűen a régi *ance* („víz”) szóból jön.

A XIX. század végén ismét divatba jött az argot. Néhányan, mint például Richepin, Villon példáját követve egész költeményeket írtak jassznyelven (*A koldusok éneke*). Sok az argó-elem André Gill, s főleg Aristide Bruant sanzonjaiban, továbbá Jehan Rictus verseiben, akinek „nagyon keserű, nagyon sós könnyeinek fekete patakjával” Ady szerette volna „megnedvesíteni a magyar lelkeket”. Később a naturalista írók mind többet merítettek a népnyelvbe beszívódott argóból: Zola, Huysmans, Jean Lorrain. A XX. században azután Apollinaire és Cendrars verseiben találunk argót, de főleg a prózaíróknál, elsősorban Carco regényeiben, bár már Barhussé bőven élt az első világháború bakaargójával *A tűz*-ben.

Az argot természetesen leginkább a detektívregényekben érzi otthon magát, s legnagyobb elterjedését a *Série Noire* című sorozatnak, illetve e sorozat szerkesztőjének (Marcel Duhamel) és a fordítóknak köszönheti, akik Peter Cheney, James Hadley Chase és mások „rendőri regényeit” argóval bőven megtűzdelve adják ki, hogy a sok hullát a jassznyelv akasztófavirágaival díszítsék... Vannak a műfajnak francia meseteri is: Albert Simonin, a volt gépkocsivezető, aki mellesleg az egyik legjobb argószakértő és Auguste Lebreton, a javítóintézetben felnőtt csőlakó, akinek *Du Rififi chez les hommes* („Vagánybunyó”) című regényét a világhír szárnyára.

* Lányi Viktor fordítása.

Vannak olyan művek, amelyekben az argot már nem is csak környezet- vagy hangulatfestő elem, hanem mindent betöltő teljesség. Az első, tetőtől-talpig argóban írt könyv 1950-ben jelent meg Géo Sandry és Jeon klob tollából *P'tit Pote* („Kis pasas” vagy egyszerűen „Ürge”) címmel. De Georges Arnaud, *A félelem bére* világhírű szerzője, aki 18 hónapot töltött ártatlanul börtönben apagyilkosság vádjával, már korábban írt egy *Schtiliben* 41 című verskötetet, amelyben Villon példája nyomán minden költemény argóban íródott.

Ma csaknem minden modern regény merít az argóból is, hiszen ma már nem lehet egy munkást vagy diákot argó nélkül beszéltetni, illetve – s itt bonyolódik a kérdés – azon a bizonyos népi, vagy munkás, vagy diáknyelven, amelybe rengeteg elem felszívódott az eredeti argot-ból. A jassznyelv csak egy alrétege ennek a széles rétegnyelvnek. Minden osztálynak, minden foglalkozásnak, mi több, minden családnak vagy szerelmespárnak, megvan a maga különös nyelve, illetve szókincse. Maga az igazi jassznyelv „fedőnyelv”, védekező szerszám, az avatatlanok megtévesztésének eszköze. Ez az oka az argó gyors változásának, bár a szavak nem mindig tűnnek el végleg, hanem a századok során ismét felbukkannak: hiba lenne azonban ezt a titokmozzanatot eltúlozni, hiszen a jassznyelvet magukon az érdekelteken kívül a legjobban éppen a rendőrök ismerik. Igaza van tehát Dauzat-nak: az argot a zárt csoportok egyik összeforrasztó eleme (*élément de cohésion*). Az argó egyáltalán nem műnyelv, hanem természetesen kifejlődő csoportnyelv. Van bűnöző nyelv, diáknyelv, szénésznyelv. Galtier-Boissière nagyon érdekes, 1952-es, képes argó-szótára külön mellékletben közli például a nyomdász-, a színházi, a film-, a rádió-, a taxisofőr-, a rendőr-, sőt – urambocsá! – a papargót is! (Egyetlen példa az utóbbiból: a francia pap a breviáriumot *ma femme*-nak „feleségem”-nek becézi...)

Az argó kialakulását a tudomány teljesen „felgöngyölitette”, megállapította a különféle módszereket és eljárásokat (a köznyelvi szó más értelemben való használata, eltorzítása, kölcsönszavak idegen nyelvekből, halandzsza-elemek stb.). Irodalmi szempontból a legérdekesebb az argó képteremtő képessége.

Már Hugo beszélt ezekről a „metafora-rongyokról” és megállapította, hogy „nincs képletesebb nyelvjárás az argónál”. Galtier-Boissière szerint „az argotikus nyelvvezet lényegében a metaforára és az allegóriára épül”. S ez természetesen nemcsak a francia argóra érvényes. Elég egyetlen példát idéznem (Karinthy Ferenc nyomán): „Ügy megjedtem, a vese megállt a velőmben”. A francia vagányhumor például a háziurat *álmokereskedő*-nek, a koporsót *fenyő-frakk*-nak mondja, a híres Morgue-ot, vagyis a hullaházat pedig *A kinyírtak Múzeumá*-nak. Az egyik legszebb metafora a vagánynyelvben ezer változatban szereplő vesztőhely, bitófa, illetve nyaktiló jelölése: *Abbaye de Monte-à-Regret*, vagyis körülbelül „Apátság, ahová nem szívesen megyünk fel”; mint sokszor az argóban, e kifejezés mögött is egy szójáték húzódik meg, valaha ugyanis az a kőköcka, melyen a bitó emelkedett *montjoye* („Örömhegy”) volt. A híres sólyomhegyi, több emeletes akasztófa, a régi versekben annyit szereplő *gibet de Monttaucon*, a későbbi Combat téren (ma Sztálingrád tér, a XIX. kerületben) emelkedett. Később számtalan szó illette a guillotine-t. Hívták többek közt *taucheuse*-nek, vagyis „kaszáló”-nak; majd *Veuve*-nek („özvegyasszony”); a kivégzésről azt mondták *mettre la tête à la fenêtre* vagyis „kinézni az ablakon” (célzás a nyaktiló nyílására, ahova a páciens a fejét teszi); *éternuer dans le son* „korpába tüsszenteni” (ti. a levágott fej korpás kosárba hullott); *jouer à la boule*, tehát „tekézni” stb. Mint minden vagánynyelv, a francia argó is rendkívül gazdag annak a nőfajtának a jelölésében, melyet ma finoman a görög *péripatéticienne* vagy *respectueuse* (Sartre híres darabja nyomán) névvel illetnek, vagy *grue*-nek titulálnak („daru” – mert a garniszálló kapujában általában féllábon állnak, a másik lábukkal a falhoz támaszkodva). Aki az elővárosok mezőségein toborzza „palijait”, azt *herbière* („fűves”) hívták: aki egyszerűen utcalány volt, azt *rutière*-nek. Az egyik legbeszédesebb ilyen kép talán az agyalágyultakra vonatkozik: *cervelle qui fait la sieste* („szundikál az agyveleje”); a metrót az ötvenes években népiesen *chambre à gaz*-nak („gázkamra”) nevezték.

A szavakra térve, csak egy-kettőt idézek. Természetesen Párizsnak is van argó-neve: a legelterjedtebb *Paname* (ezt a sanzonokból talán sokan ismerik nálunk is), aztán *Pantruchard*. Párizs leghíresebb helyeinek is van argó-neve: *La Bastoche* = a Bastille; *Ménilmuche* = Ménilmontant (ezt többek közt Chevalier dalaiból ismerhetjük); *Montparno* = Montparnasse.

Tekintve, hogy az argó bőven merít a jövevényszavakból (bár, ami a franciát illeti, sokkal franciább, mint amennyire magyar, illetve nem magyar a magyar), innen van, hogy sok szó többé-kevésbé azonos az argot-ban, a *rotwelsch*-ben (német jassznyelv), a *turbescóban* (olasz), a *germaniában* (spanyol), a *cantben*, ill. a *slangban* (angol-amerikai), a *calaóban* (portugál), stb. Például a régi francia *pier* („inni”), amely Dauzat szerint homályos eredetű (ha nem tévedek, a cigány nyelvből jön) sok argóban előfordul. A franciában a XIII. század óta megvan (egyések szerint azt jelenti „iszik, mint a szarka” – szarka, ti. *pie*). Már Rabelais is ír a *piot* italról, Villon Nagy testamentumában pedig *pion*-ként szerepel, később *picton*, *pitancher* lett, a bor pedig *pive*, illetve *pivois* (A germániában *pio* = „bor”, a *calaóban* = *piar*, cigányul *pijár*; itt jegyzem meg, hogy nem messze van innen az orosz *pity* = inni és *pivó* = sör sem!)

Annak ellenére, hogy a francia argó franciább, mint a magyar jassznyelv, sok jövevényszót kebelezett be, részben a francia birodalmi terjeszkedés révén, hiszen a tengerészek, gyarmati katonák az egész világot bejárták. Nagyon sok az arab elem (pl. *toubib* = „orvos”), de van német (*aller au schlof* = „aludni”), és vannak görög eredetűek (még a kereszteshadjáratok idejéből!), továbbá olasz, spanyol, angol stb. származású szavak is.

Nagy szerepet játszik a francia argot-ban a képző, melyet a szó végére ragasztanak) – *aille*, pl. *icicaille* = „itt”; – *anche* vagy – *ance*, pl. *Préféctance* = Főkapitányság, és még van egy sereg ilyen képző).

Egy másik nagyon jelentős argó-módszer az anagramma. Például az, hogy az 1 hangot teszük az első mássalhangzó helyére, melyet azután a szó végére csapnak (pl. *lacarme*-é, *vacarme* – „zajongás” – helyett). Még elterjedtebb az ún. *javanais*, ami abból áll, hogy a rendes szavak minden egyes szótagja közé egy új szótagot (*va*) illesztjenek. Ennek a nyelvezetnek, amelynek a magyarban is megvan az analógiája (pl. *töpulban emice* = „te”; sőt van két „javanais” is: „tuvudsz ivigy beveszévélnivi?” és „turquodorgod mirgit forqargadtárgál?” – tudod mit fogadtál?), olyan nagy volt a sikere, hogy a XIX. században Victor Noir újságíró lapot is alapított LA GAZETTE DE JAVA címmel. *Jean est un charmant homme* („Jean kedves ember”), ezen a nyelvezeten így hangzik: *JeVAn est VA un VA charVAmant VA homme VA*. Ez – látszólag – elnyújtja a beszélő mondókáját, de a franciák szédületes gyorsaságra tettek szert benne, úgyhogy az ilyen nyelven is majdnem olyan sebesen pereg a nyelvük, mint egyébként.

Nehéz megvonni a határt a tulajdonképpeni vagánynyelv és a népnyelv között. Az argot-ból állandóan átszivárognak a szavak a népnyelvbe, különösen a XIX. század óta. Ennek szociológiai magyarázata az általános hadkötelezettség, meg a kötelező iskoláztatás. Egyébként a XIX. században kezdődött el az az irodalmi folyamat, amely még ma is tart és részben ellensúlyozza a francia nyelv elvontságát és helyesírási maradiságát. Az argot frissítő erejével igyekeznek új vért, új színt adni a megmerevedett szövegeknek. Az argot állandó lázadást jelent a kivénhedt akadémizmus ellen. Már Montaigne azt írta, hogy szívesebben veszi, ha a fia a „tavernákban tanul beszélni, mint a beszédiskolában”. Balzac a maga részéről így nyilatkozott: „... nincsen erőteljesebb, színesebb nyelv, mint az argó”. Hugo pedig, aki *A nyomorultak*-ban merészen alkalmazta a vagánynyelvet, így írt: „Irodalmi Józsuáink hiába kiáltják a nyelvnek, hogy álljon meg: sem a nyelv, sem a nap nem áll meg soha többé. Vagy ha megáll, meghal.”

Az Argonauták „betörése“

Jegyzetek József Attila egyik töredékes tanulmányáról

A Szép Szó 1937. július–augusztusi számában József Attila *Ütem és fogalom* címmel rövid tanulmányt jelentetett meg. Csokonai egyik verséről, az *Egy tulipánhoz* címűről ír benne. Bevezetésében idézi a közismert verset:

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt,
Te vagy orvosa sebemnek,
Gyönyörű kis tulipánt.

Szemeid szép ragyogása
Lobogó hajnali tűz,
Ajkaid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal
Szeretőd amire kért,
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek csókjaidért.

Hányféle ritmizálási lehetősége van a versnek? – teszi fel a kérdést József Attila. Aki a hangsúlyos ütemezés mellett dönt, hamar hajlandó megvádolni Csokonait, hogy rossz helyre tette az ütemhatárt, hiszen ritkán esik egybe az értelmi egység a cezúrával. A másik variáció szerint a költemény ritmusa Gábor Ignác akkortájt divatba jött dallamolvasó elvéhez közelítene. A két megközelítési mód közül – egyik sem helyes. Mert a költeményben – folytatja elemzését József Attila – világosan érvényesülnek az időmértékes verslábak: egy ütemen belül két rövid és két hosszú egységgel:

○	○	-	-	/	○	○	-	-
○	○	-	-	/	○	○	-	-
○	○	-	-	/	○	○	-	-
○	○	-	-	/	○	○	-	-

„Időmértékben írt verseim elé – írja tanulmányának befejezésül – a jövőben oda jegyzem az olvasás jeleit.” – A tanulmány után a „folytatom” jelzés szerepel. A költő sorsának tragikus alakulása miatt azonban erre a folytatásra már nem kerülhetett sor. Annál érdekesebb a kérdés: mit írt volna kiegészítésül József Attila.

Egyik töredékes jegyzetében mintegy kiegészíti ezeket a gondolatokat a költő. (ÖM. 3, 455. s. köv.) Ebben a versek ritmizálási lehetőségeiről szól általában. A magyar verseket – írja – rendszerint vagy csak az időmérték, vagy csak a hangsúly figyelembevételével olvassák, holott a vers igazi dallamát gyakran a kettő egybejárása adja. – Lehetséges, hogy e töredék egyik vázlata annak a nagyközönség számára készülő verstani munkának, melyről Fejtő Ferenc tudósított a Szép Szó 1938. évi első számában. „Szó volt arról – írja Fejtő –, hogy a nagyközönség és a költőinások számára modern verstant írjon, s már megállapodást is kötött – két éve ennek – egy kisebb kiadóval, s igen nagy becsvággyal kezdett munkához, amikor a kiadó hirtelen megszüntette működését és a munka abbamaradt.” – Van azonban egy másik lehetőség is a tanulmány folytatásával kapcsolatban. Ezt a vélekedést támasztja alá az a tény, hogy az *Ütem és fogalom* című tanulmányt József Attila eredetileg nem a Szép Szónak szánta, hanem egy akkor meginduló ifjú folyóiratvállalkozás, az *Argonauták* számára. A lapban József Attilától ugyan nem jelent meg írás (ebben Igno-

tusnak is szerepe volt), de a tervezetben (ebből egyetlen hozzáférhető példány maradt) az ő neve is szerepel. (Hogy éppen ezt az írást szánta az Argonautáknak, arról Trencsényi-Waldapfel Imre, a folyóirat egyik szerkesztője tudósított.)

*

Az Argonauták részben a *Horatius noster* című 1935-ben megjelent, nagy visszhangot keltő gyűjtemény támasztotta antik érdeklődés hatására szerveződött, részben pedig azok csatlakoztak hozzá (elsősorban az akkor még fiataloknak számító költők közül), akik költészetükben addig is az antik minták sokszor öntudatlan követésével, a bukolikus líra képeivel kerestek választ a környező világ elembertelenedésére. A folyóirat köré tömörültek azok a fiatal filológusok is, akik Kerényi Károlynak azt az útját akarták beteljesíteni, amely a humanizmus-kutatás és a múlt kritikus szemléletének megújítását eredményezte volna. (Nem véletlen, hogy éppen ez a harmincas évek elején kezdeményezett újszerű tudományszemlélet terelte Thomas Mann figyelmét is Kerényi Károlyra, s ebből indult kettejük nemzetközi érdeklődést keltő levélváltása.) Kerényi Károly és a Sziget körül kitartó filológusok ekkor már a valósággal szembeforduló, mélylélektani forrásokból eredő mítosz-magyarazatot folytattak. A fiatalabb tudósнемzedék azonban emlékezett arra a Kerényire is, aki 1930-ban a Filológiai Társaságban elmondott beszédében szinte példátlan bátorsággal hivatkozott a száműzetésbe kényszerített Balázs Béla *Unmögliche Menschen* című regényének egyik gondolatára.

Az Argonauták az alakuló polgári egységfront egyik legjelentősebb kísérlete lett. A horatiusi sziget és a boldog aranykor látomását akarta megvalósítani, abban a korszerű szellemben, melynek alapját a lap első számában a korán elhunyt kitéző folklorista, Honti János fejtette ki: „A horatiusi sziget örök boldogságot, örök aranykort ígér. De mégis – vátesz hirdeti – kemény, nagy elhatározást követelő szavakkal. Ünnepeles nagy esküt is követel, hűségesküt a szigeti gondolatnak, amelynek vonakodást kell leküzdenie, ártalmatlanná tennie. A boldogok szigetének ez a koncepciója a maga profétai élményének hatalmas aktivitásában valóban nem menekülés, hanem alkotó, hódító program, amely nem a visszavonulás pontja, hanem a betörése.” (Érdemes megemlíteni, hogy Honti János – mint erről a róla mondott emlékbeszédben Trencsényi-Waldapfel Imre tudósított – azoknak a fiatal folkloristáknak volt egyike, akik a maguk szakterületén elsőknek használták fel a szovjet néprajzkutatás eredményeit, sőt, Honti hivatkozott is szovjet tanulmányra egyik írásában. Ez akkoriban nagy merészségnek, igaz tudós bátorságnak számított.)

Ez a határozott, céltudatos program, a „betörésnek” ez a gondolata újszerű és merész volt akkoriban, hiszen világosan német- és elsősorban fasisztaellenes éle volt. Trencsényi-Waldapfel Imre Prohászka Lajos nagy port felvert karakterológiai művét ismertette (*A vándor és a bujdosó*) többé-kevésbé nyíltan szolt erről. „A XVI. században – írja –, amikor a török veszedelem már a magyarság politikai hatalmának teljes megsemmisítésével fenyegetett, a magyar humanistákban egészen világos öntudattal fogalmazódott meg irodalmi törekvéseik nemzetmentő, a magyarságot a történelembe átmentő jelentősége. Sorsunk az lesz, mint a görögöké volt, hangzik fel 1598-ban Baranyai Decsi János ajkán a komor jóslat, legalább a magyar nyelvet, történelmet és litteratúránkat adjuk át mi is megszentelten a halhatatlanságnak...” Az 1598-ban keletkezett, s a nemzethalál látomásával vívódó jóslat talán sosem volt aktuálisabb, mint a második világháborút megelőző utolsó években...

A látszat fenntartására ügyeltek a szerkesztők. Az Argonauták gyakran az antikvitás újraélesztése műhelyének látszott. Már csak azért is, mert igen sok műfordítás és humanista tárgyú tanulmány szerepelt a lapban. Ám ezeknek is sajátos mondánivalójuk, és már kiválasztásukkal is meghatározott funkciójuk volt. Radnóti Miklós éppen Tibullusnak a háborút elátkozó hatalmas költeményét fordította le, Vas István pedig Vergilius első eclogáját, amelyben a költő mesterien állította szembe korának és a polgárháborúnak ezernyi pusztítását az egyszerűek idillikus békességével. Az otthonából elűzött vergiliusi pásztor, az ecloga mondanivalóját megszólaltató „főszereplő”, voltaképpen az otthonát elhagyni kényszerülő magyar költő mása. A költő

is, akár az ecloga pásztora esengve várja a hívó baráti szót, vágyva vágyik az otthon melegére:

Még csak az este maradj velem, itt nálam lepihenhetsz,
Zöld levelekből, nézd, im itt van az ágy, itt van az alma,
Van puha gesztenye itt, van sajtom is elegendő,
Nézd a közelben hogy gomolyog föl a füst a tanyákról,
És a tanyákra a hegyekből szállnak alá nagyobb árnyak.

(Vas István fordítása)

Anélkül, hogy e fordításoknak a magyar műfordítás történetében betöltött igen jelentős szerepéről szólnánk (utalt erre Vas István *A fordító naplója* című vitairatában) inkább arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az Argonautákban éppen ezek a fordítások sugallták a háborúellenesség gondolatát. (Kardos László és Keszi Imre párhuzamosan közölt Goethe fordítása, *A bűvészinas*, első pillanatban talán csak az összehasonlítás lehetőségében kibomló műhely-jellegre utal, ám akkor, a háború küszöbén a szellemeiket és a pusztulást szabadon engedő bűvészinas figurája is félelmetesen időszerű volt.)

Nem véletlen, hogy itt, az Argonauták műhelyében született meg egy hatalmas költői béke-anthológia terve (erről Trecsényi-Waldapfel Imre szól Radnóti eclogáit elemző tanulmányában). Az anthológia már nem jelenhetett meg, de egyik előtanulmányául kiadták a *Pásztori magyar Vergilius* című gyűjteményt, melynek bevezetője Vergilius költészetének békevágyát elemezte. (Ebben a kötetben fordította le a IX. eclogát Radnóti Miklós, s ezt a fordítást, mint a róla szóló tanulmány mondja „saját költészetének elidegeníthetetlen darabjává asszimilálta”. Tehette ezt elsősorban azért, mert a költészetet mindvégig át meg átszövő bukolikus motívum-készletet ez a fordítás szabadította fel és terelte kései nagy műfaja, az ecloga felé. Radnóti már első kötetében gyakran élt antik motívumokkal. Az egyik legismertebb példa:

A Pásztor is lassan lejön a hegyről,
karámba zárva fehérén torlódik
a nyáj és napfürdött szüzek is a
dombról ringó csipőkkel lefele jönnek
jószagúan s álmatagon, mint minden
összel, ha hálnak fekete ég alatt a
fák; naptestű szüzek, pásztorok és nyájak
jönnek le lassan a falu felé.

(Hasonló példákat az akkor induló harmadik nemzedék mindegyik költőjétől bőven idézhetnénk. Ám ennek a nemzedéknek antikos érdeklődése, illetőleg ennek társadalmi gyökereinek elemzése már más tákra vezetne...)

*

Az Argonauták célkitűzésének, az irodalom állandóan változó és megújuló folyamatában elfoglalt helyzetének rövid elemzése új szempontokkal bővítheti József Attila *Ütem és fogalom* című tanulmányának eddig ismert adatait és körülményeit. Az itt-ott polemikus éllel megírt tanulmány helyes következtetésein túlmutat módszere, amivel finoman elemzi a vers lüktetésének és belső ihletének összefüggéseit, a tartalom és forma összefonódásának korai felismerésére is példát adva benne. Ám – és a mi szempontunkból épp ez elgondolkasztó – hiányzik a tanulmányból a Csokonai-vers világirodalmi előzményeinek ismertetése. Mert aligha tételezhetjük fel, hogy a klaszszikus metrumot néhol mesteri tökéletességgel kezelő József Attila ne ismerte volna a *ionicus a minore* elnevezésű verslábát, mely Anakreonnál is igen gyakori; s egy ilyen anakreoni verset éppen Radnóti fordított le magyarra:

A halánték deres immár, a haj őszi koponyámon,
fiatalságom elillant, feketéllnek fogaim már,
oda van múltam, az édes, rövid és csúf, ami jön még.
Remegek már a haláltól, hisz a Hádészban a szöglet,
ami vár rám, hideg és szűk, a lejárati is ijesztő,
s aki egyszer lemegy, az már soha fel nem jön a fényre...

De Horatiusnál is tovább él ez a forma, s azt sincs okunk feltételezni, hogy József Attila nem ismerte volna a *Neubólé*-hoz címzett ódát:

Szomorú sors a leányé, szerelemnek sem adózni,
boritáltól se vidúlni, s az erénycsősz rokonoknak szapulásán
riadozni

(És az is valószínűtlen, hogy a verstannal foglalkozó költő nem nézett volna utána e forma magyar előzményeinek, például Földi Jánosnál.)

József Attila minden bizonnyal folytatni akarta tanulmányát, de nem valószínű, hogy kizárólag verstani szempontok alapján – mint erről Fejtő tudósít. (Az ő feltételezésének az is ellentmond, hogy József Attila a tanulmány megjelenése előtt két évvel kezdett volna neki ilyen jellegű tanulmányainak, holott az Argonauták egyenes felkérésére, 1937-ben, ígérte az *Ütem és fogalom* című írást. Maga a cím azt valószínűsíti, hogy általában a vers külső és belső meghatározóit vizsgálta volna a továbbiakban, most már nyilván világirodalmi távlatokba állítva. Talán éppen az itt elmondott előzmények nyomán mutatta volna ki, hogy a versben az ütem mindig a fogalomhoz idomul. S amint ez a töredék is sejteti, a tartalom és forma összefüggésének és viszonyának egyik első elemzési kísérletével állunk szemben. A várt folytatásra azonban pontot tett a halál...

TAXNER ERNŐ

Színházi levél Budapestről

Vége felé közeledik a színházi idény, s az előadások szorgalmasabb látogatói kétségtelenül nagyobb meglepődöttséggel búcsúzhatnak tőle, mint a korábbi években bármikor. A budapesti színházak mintha egyszerre akarták volna pótolni a mulasztottakat, idén egy sor világsiker bemutatására vállalkoztak. A Jelenkor folyamatosan igyekezett a bemutatókról tájékoztatni olvasóit, s ezúttal is ez a legfőbb célom; mielőtt azonban beszámolóm érdemi részére rátérnék, a Jelenkor olvasóinak elnézését kell kérnem, hogy áprilisi „színházi levelemben” egy csúnya hiba csúszott: felületes tájékozódás alapján a protestáns Rolf Hochhuthot meggyőződéses katolikusként neveztem; összetévesztvén művének keresztény szellemét, e fogalom egy szűkebb, sajátosabb értelmezésével.

A Fővárosi Operett Színház remek előadásban mutatta be a világsikerek sorában előkelő helyet elfoglaló, sokat emlegetett „musicalt”, a *My Fair Lady*-t. Az együttes, élén –, hogy csak az általam látottakat említsem, – Lehoczky Zsuzsával, Rátonyi Róberttel, jeles operett színészekből áll, akik nagy kedvvel és színporkázó ötletességgel vitték színre G. B. Shaw Pygmalionjának amerikaizált változatát. Mondom: a színészekről, a rendezőről, valamint a szellemes színpadkép tervezőjéről, csak elismeréssel

lehet szólni; maga a darab azonban egyáltalában nem győzött meg arról, hogy a „musical” művészi színvonala magasabb az operetténél. A különbség csupán annyi, hogy az „édes bécsikeringő” helyett hasonlóan édeskés jazzritmusokat hall a néző. (Ha ugyan nem teszi tönkre még ezt az élvezetét is a színház elképesztően rossz akusztikája! Igaz, meglehetősen rossz helyen ültem, de az volt a benyomásom, hogy a színpadon látható művészek hangját gépzene helyettesíti, annyira elvált egymástól a játék és a hang a rossz erősítő berendezések miatt!) Most, amikor az előadás élményét írás közben földézem, a legszívesebben Ambrus Zoltán fanyar Pygmalion kritikáját másolnám ide. Ambrus a mű magyarországi bemutatójáról szóló írásában elismeri ugyan Shaw ragyogó szellemességét, de a történetet bántóan erőszakoltnak tartja, és nem veszi észre azt, amit a vígjáték marxista kritikusai a legtöbbször becsülnék: a társadalmi szatíráját. Nos, ez az ellenzékiség az amerikai változathoz szinte teljesen hiányzik és a happy endingesített befejezés művésziileg fűlsértően hamis. Hogy a darabnak mégis nagy sikere van, és e sorok írója is bevallja, hogy kellemesen szórakozott az előadáson (a hang okozta bosszúságot leszámítva), annak elsődleges oka a fülbemászó zene, a remek táncok, a sok móka, és a magával ragadó játék. Nincs helyünk részletesen méltatni Lehoczky Zsuzsák figyelemre méltó színészi teljesítményét, vagy Seregi László rendezésének ötletességét. Schaffer Judit jelmezeiről azonban külön kell megemlékezni. A szemképráztató ruhák fontos tartozékai minden operett-előadásnak, a lóversenyjelenet festői képe azonban jóval több ruhatervezői bravúrnál. A kép finoman megkomponált vonal- és színharmóniájában érzékelteti tudja az angol arisztokrácia túlzásoktól irtózó, kiérlelt jóízűségét, és ráérős gazdagságát; noha mindössze három szint – fehér, fekete, és szürkét – használ, egyazon divat szabályai szerint készült, csak lényegtelen apróságokban eltérő, de mégis minden darabjában egyedi férfi és női öltönyeiben.

A Nagymező utca túlsó oldalán, a Nemzeti Színház *Dundó Maroje* előadásán, Marin Drzsics XVI. században élt dalmát szerző vígjátéka olyan friss szellemet varázsol a színpadra, hogy a néző komolyan reménykedni kezd e patinás intézmény megifjodásában. Maga a komédia, – szintén világsiker, – nem irodalmi remekmű ugyan, de eredeti ötletekben gazdag, vérbő alkotás. Szerepel benne egy öreg zsugori, egy könnyelmű ifjú – a fia, egy esetlenül álmódó szerelmes, egy kurtizán –, akiről végül is kiderül, hogy gazdag, német, nemes lánya –, egy elhagyott, szerelmesét kereső, férfi áruhát viselő menyasszony; nemegeth néhányszor, ötletes, vigkedélyű szolgál, – azaz szinte mindenki a polgári szalonvígjáték előtti komédia kelléktárából. Szerepcseréket, megtévesztéseket, felsüléseket, becsapásokat és becsapásokat látunk a színpadon, sok-sok szerelemmel, és még több mókával, zenével, dallal, tánccal. A híres vendégrendező, Boján Stupica legfőbb érdeme, hogy az előadás gondosan kidolgozott keretei között szabadjára engedte színészeit. Major Tamás húsz évét fiatalodik ezen az estén, a játékmester szerepét alakító Agárdi Gáborról a nézők feltételezték, hogy most végezte el a főiskolát, és még talán nálánál is kamaszosabb kedvvel játszik kitűnő partnernője: Berek Kati. És ki gondolta volna, hogy ennyi jó színésze van a Nemzetinek: szinte teljesen ismeretlen nevű fiatalok úgy mozognak a színpadon, hogy arról csak első fokban beszélhetünk! Szersén Gyula, Verebely Iván, Pathó István, Balogh Zsuzsa egyaránt korszerűen fölkészült, jó mozgás-kultúrájú, kellemes hangú, és – úgy tűnik – tudatos színészek, remek komédiás vénával. Nagy kár lenne értük, ha annyi más tehetséges fiatal színész után ők is elsüllyednének a süllyesztőben! Ennek az előadásnak sodrása, lendülete van, és szeretném remélni, hogy ez nemcsak a fiatalokat bátran előtérbe állító vendégrendező érdeme, hanem egy fontos és végre eredményes állomása a Nemzeti Színház korszerűsödésének.

Az előbbihez szinte semmilyen vonatkozásban nem hasonlítható a Madách Színház Turgenyev bemutatója. Amikor az *Egy hónap talun* című Turgenyev dráma jelentős londoni sikeréről olvastam, majd ámulva élveztem a regényeiről híres kitűnő orosz író színművének remek szerkezetét a budapesti előadáson, nagyon elszégyeltem magam, hogy mit sem tudok a szerző színpadi munkásságáról. Sajnos tudatlanságom az egyetlen magyar nyelvű Turgenyev kis-monográfia sem segített, Csehov szín-

padi forradalmának e nagy elődjéről ugyanis Zöldhelyi Zsuzsa tanulmánya sem beszél.

Halász Gábor is csak a regényíróval foglalkozik Turgenyev tanulmányában (Válogatott írásai, Magvető 1959, 691–697. l.), megállapításai azonban jórészt a színműíróra is érvényesek. Tolsztoj időtlennek tűnik, Dosztojevszkij kortársnak, Turgenyevet viszont „látjuk és érezzük a maga pontos helyén az időben: – a visszavonhatatlanul elveszett múlt, a nosztalgiásan felidézett tizenkilencedik század, az emlékké fakult polgári hőskor...” jellegzetes krónikása ő, mondja róla Halász Gábor, majd így folytatja jellemzését: „az ő forradalma a szerelem, élményeinek és műveinek ez a középpontja”; álmodozó volt és nem forradalmár. Az Egy hónap falun is szerelmi történet, de egy olyan szerelmi történet, mely egyúttal egy életforma tökéletes csődjét, elviselhetetlenségét is bizonyítja. A történet egy orosz nemesi udvarházban játszódik, a XIX. század füledt és unalmas közepén. Egy békés családi háromszög – férj, feleség, imádó – harmonikus életét megbontja egy váratlan érzés: az asszony beleszeret fia – nálánál sokkal fiatalabb – nevelőjébe. A vággyal és szégyennel vívódó asszony érzelmei mozgatják a cselekményt; az úrnőé, akinek belső küzdelmét az is nehezíti, hogy neveltánya, aki korban is jobban illik a nevelőhöz, szintén beleszeret a fiatalcemberbe. Az asszony szeretne föllázadni üres élete ellen, de a lázadás kirobbantásához nincs elég ereje; sorsa tehát az életreszóló kudarc; és ezt csak még megrendítőbbé teszi a fiatal lány sorsa, aki alulmaradván a fiú szerelméért folytatott vetélkedésben, elkeseredésében ugyanolyan érzéstelen érdekházasságot köt, mint mostohaanyja hajdanán; vagyis ugyanarra az életre ítéli magát, melyben az asszony fuldoklik. Kítűnően megszerkesztett jelenetek, gazdagon árnyalt jellemek építik föl a drámát, melyet Pártos Géza finoman kidolgozva állított színpadra, és amely néhány igen emlékezetes színészi teljesítményre is alkalmat adott. Domján Edit, Mensáros László, a főiskolás Huszti Péter és különösen Tolnay Klári felejthetetlen játéka teszi emlékezetessé az előadást.

Kerényi Grácia, a lengyel irodalom lelkes papnője néhány évvel ezelőtt egy furcsa hangulatú, erős tehetségű fiatal lengyel íróra hívta föl a figyelmet, akit akkoriban kapott szárnyra a világhír, mégpedig éppen színházi sikerei nyomán. Nem éppen dicsősége színházkultúránknak, hogy Slavomir Mrożek világhíre – és ebben a jelzőben együtt egy csipetnyi túlzás sincs, – előbb jutott el hozzánk, mint hogy magukat műveket színpadon láthattuk, sőt a Thália Színház bemutatóját már két vékony kis kötet is megelőzte – A zsiráf, és a Multság, Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár sorozat é. n. (vajon miért?). Meg kell azonban jegyeznem, hogy a „nagy színházaknál” vállalkozóbb szellemű Egyetemi Színpad már korábban bemutatta a *Károly* című színművet, melyet most a Thália a *Bűbajos éj*, és a *Nyílt tengeren* címűekkel együtt tűzött műsorra; de Mrożek műveinek magyarországi történetéhez tartozik az is, hogy ugyanezt a három színművet tavaly eljátszotta már a kaposvári színtársulat; míg a Báb-színház a Striptease előadását vállalta; sőt szerencsésebb budapestiek a krakkói Maszk Színház tavalyi vendégjátékán a Piotr Ohey mártíromságát is láthatták. Mrożek tehát nem teljesen ismeretlen hazánkban; a bemutatóra mégis csak az ingyencék kis csoportja gyűlt össze, – valószínűleg azért, mert a mi közönségünk vaktában nem fogad el semmi újat, – ami nem valamelyik ún. „nagy irodalomból” jön.

Mrożek művészete abba az iskolába tartozik, melyet leginkább Dürrenmatt és Ionesco nevével érzékeltethetünk, sőt talán az utóbbi éppen a legközelebbi rokona, ha pusztán művészi eszközökre gondolunk. Hangsúlyoznom kell ezt, mert Slavomir Mrożek ahhoz a szocialista országokban most kibontakozó új művész-nemzedékhez tartozik, akiknek szellemi arculata már a társadalmi berendezkedés megváltozása után alakult ki, és az első világszínvonalú drámaíró közülük, akinek a legkorszerűbb színpadi formát sikerült igényes mondanivalók kifejezésére fölhasználnia.

Van napjainknak egy fontos, de kevésbé ismert tudományága: a matematikai logika, amelyen az új technikai forradalom, az automatizálás elvi alapjai nyugszhatnak. Mrożek mintha ennek a tudománynak lenne a szakembere olyan finom logikával, és olyan „száraz” matematikai pontossággal építi föl műveit. Kiindulási pontja rendszertint abszurd, és az eredmény, ahová hősei eljutnak, illetve a folyamat végpontja,

ahová a helyzet logikája kényszeríti őket, szintén abszurd, de vajon nem az emberiség történetének legabszurdabb gondolata az, hogy Beethoven és Goethe országában egy Adolf Hitler olyan hatalomra tehesen szert, melynek örültségei emberek millióinak életébe kerülnek? Ez a történelmi abszurdum, az erőszakrendszerek belső logikája, és ennek vetületében a kispolgár jellemének eltorzulása izgatja elsősorban Mrožeket. A Tháliában bemutatott első egyfelvonásos, a Károly egy szemorvosról szól, aki őszintén hisz a műveltségben, a tudományban, a humanizmusban, vagyis mindabban, amit a hozzá látogató öregember és unokája nevetséges frázisnak tartanak. De csak egy puska kell a szenilis vénség reszkető kezébe ahhoz, hogy a doktor látogatói értelmetlen vérengzési mániájának alázatos kiszolgálója legyen. Hasonló lélektani folyamatot láthatunk a Nyílt tengeren című történetben is, melyben a demokrácia és humanizmus üressé vált jelszavai csődöt mondanak a kispolgár érzélgős gyávasága miatt. A „kövér hajótörött” erőszakos föllépése azonnal maga mellé állítja a két másik hajótörött közül a kevésbé gyámoltalant, amikor elhatározzák, hogy éhségük csillapítására hármuk közül egyet meg kell enniük. A harmadik, a „kicsi hajótörött” nemcsak föllázadni nem mer reménytelen sorsa ellen, hanem még azt is elhitheti magával, hogy a többiekért áldozatot hoz, ami szép, nemes és érdemes; noha – amint kiderül, – még szükségtelen is, mivel a hajótöröttek élelme nem is fogyott el, egyszerűen a „kövér” megkívánta az emberhúst. A Bűbajos éj, mely az utolsó percben történt szerencsés sorrendcsere folytán az előadás záró darabja lett, ugyancsak kispolgárokról szól, akik annyira beleélték magukat a hivatalok szürke világában – jellemző mód nevük sincs, egyikük a „kartárs”, másikuk a „kedves kartárs”, – hogy már éjszakai álmaikat is szégyellik és letagadják.

A Thália előadása ezúttal nem érte el a korábbi bemutatók rendkívül magas színvonalát. A Károly felfogása alapvetően téves. Inke László egy szánalomra méltó, tragikus figurát formál a szemorvosból, a színpadi történet azonban nem hitelesíti ezt. Az eredeti darabban a szemorvos, miután „följelentette” ártatlan betegét a nagypapánál, ismét végigfekszik a diványon, és *ugyanúgy* olvas, mint a darab elején, vagyis elfogadja a kiszolgáló szerepét. Inke László ezzel szemben a szemorvos erkölcsi váltságát, feldúltságát érzékelteti, pedig Mrožek egy fikarcnyi sajnálatot sem érez iránta! A darab lényege, hogy az író nemcsak azokat tartja bűnösnek, nemcsak azokat gúnyolja ki, akik erőszakoskodnak, hanem azokat is, akik illúziók fogságában, gyengeségből, ostobaságból, gyávaságból kiszolgálói lesznek ennek a végülis nevetséges – erőszaknak. A rendező Léner Péter nem merte ezt a nevetségességet vállalni, nem merte az egész jelenet minden groteszkjét a maga teljességében kibontani; nem sikerült tehát a nevetségességgel való megdöbbenésnek azt a művészileg rendkívül izgalmas játékát megismételni, ami olyan különleges eseménnyé tette a Beckett bemutatót. Különös tekintettel arra, hogy a Thália Színház már túljutott egyszer ezen, ismét csak hangsúlyozni kell a tanulságot, hogy számos mai dráma a hitelesség igényével egyszerűen megjeleníthetetlen a hagyományos színjátszás keretei között.

A Nyílt tengeren előadása mentes ugyan az értelmezésbeli tévedésektől, de a groteszk torz éleinek kiemelése, a nevetségesség bátrabb fölhasználása ezt az egyfelvonásost is emlékezetesebbé tette volna. Nem véletlen, hogy a kis tragičko-komédia előadásának művészi csúcspontja a legmerészebbül groteszk lakáj-jelenet! Hogy ez az elégedetlenség nem indokolatlan, azt a Thália együttese még ezen az estén is bebizonyította, a Bűbajos éj remek előadásával; elsősorban is a két kitűnően komédiázó színész „kartárs”: Nagy Attila és Szabó Gyula jóvoltából.

A világsikerekről szóló beszámoló sorozatom itt véget ért, s most még két újabb magyar dráma bemutatójával kellene foglalkoznom. Sajnos egyikről sem lehet sok jót mondani: Galambos Lajos első színpadi kísérlete menthetetlenül rossz; egyetlen pozitívuma lehet csak, ha a szerző megtanulja kudarcából, mit nem szabad a színpadon csinálni, hogy mennyire elviselhetetlen a „világot jelentő deszkákon” a híg lére eresztett cselekmény és a terjengős szöveg. Müller Péter gyakorlottabb és ügyesebb színpadi szerző, *Szemenszedett igazság* című „bűnügyi komédiája” nem érdektelen alkotás, kísérlete a komikum és tragikum összeötvözésére – nálunk meglehető-

sen szokatlan – és rokonszenves próbálkozás. Müller bátran fölhasználja a modern dramaturgia által kínált lehetőségeket, igen sok szellemes ötlete van, érdekesek a figurái, jól bonyolódik a cselekmény, és őszintén szólva nem is egészen értem, műve miért ennyire sikertelen, miért puffannak szét rendre üresen a leghatásosabb ötletei is, miért tűnik a jelenetek többsége erőszakoltnak? Nem szívesen írom le, de csak egy magyarázatot találtam: alighanem az író művészi meggyőző erejének parányi, alig észrevehető többlete hiányzik az ötletdús szellemesség mögül.

Folyóiratunk jellege és terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden bemutatóról beszámoljunk, így sajnos egész évben mellőznöm kellett néhány igen figyelemreméltó előadást, köztük a Thália *Babel* bemutatóját, és a Madách *Téli rege* előadását is. Mindössze egy alkalommal kerülhetett szó az Egyetemi Színpad érdekes műsoráról, teljesen kimaradt az Irodalmi és a Budapesti Ifjúsági Színpad néhány közfelfűnést keltett bemutatója, és nem foglalkozhattam az öröndetesen szaporodó, s egyre színvonalasabb szavaló estékkel sem, amelyek közül pedig Mensáros Lászlóé az idei színházi évad egyik legkiemelkedőbb eseménye volt. A budapesti színházi körkép azonban semmiképpen sem volna teljes, ha legalább is eseményszerűen nem emliteném meg a Bábszínház két ragyogó felnőtt műsorát, *A fából faragott királyi* és a *Petruska*, valamint a főntebb már szóba ejtett Strip-tease előadást. Feltétlenül figyelni kell erre a roppant érdekes színházra, ahol egy jelentőségénél kevésbé értékelt művészi ág egyre több, és izgalmasabb kísérletet, sőt eredményt mutat föl.

Tagadhatatlanul mozgásba jött az elmúlt évben a budapesti színházi élet, sőt amint ezt a Veszprémi Petőfi Színház országos visszhangot kiváltott Madách bemutatója bizonyítja, nemcsak a fővárosi. A sok érdekes bemutató mellett örölnünk kell az amatőr színjátszás egyre bátrabb föllendülésének, és ezzel párhuzamosan a „nagy színházak” egyre következetesebb korszerűsége törekvésének. A színjátszás és rendezői művészet fejlődésének legnagyobb eredményeit kétségtelenül a Thália Színház mutatta föl az elmúlt idényben; de nem szabad elfelejtkezni a Madách majdnem egyenletesen magas színvonaláról, sőt a Nemzeti eredményeiről sem, mely különösen a Dundo Maroje előadásán figyelemre méltó. A Vígsház talán az egyetlen budapesti színház, ahol a fejlődés megállt, mert ez a társulat, mely néhány évvel ezelőtt még a modernizálási törekvések élén haladt, mostanában nem sok újat tud felmutatni.

Öröndetesen sok jó színészi teljesítményt láttunk az elmúlt évben, noha az átlag felkészültsége még korántsem kifogástalan. Sajnálatos, hogy az évad legkiemelkedőbb szerep-alakítói közül sem Tolnay Klári, sem Sinkovits Imre, sem Darvas Iván, sem Mensáros László, de a fiatal Domján Edit, vagy Halász Jutka sem lépik túl a hagyományos színjátszás kereteit. A felsoroltak remek színészek, a korszerű színháznak azonban még ennél is többre van szüksége. Változatlanul hiány van fegyvelmezett, és sokoldalúan képzett együttesekben, valamint az új színészi eszközöket tudatosan kereső nagy színészegységben. Míg azonban a mostani idény előtt talán egyedül Gábor Miklósnak sikerült áttörnie a hagyományos kereteket, az elmúlt évben néhány más színész ilyen sikerét is láthattuk; gondolok itt elsősorban a Godot és a Helytartó szereplői közül Keres Emilre és Nagy Attilára, valamint Psota Irénre, – különösen a Koldusoperában, meg a veszprémi Majcen Mária Puck alakítására.

„Két ezrelék“

*1965-ben elhelyezett képző- és iparművészeti alkotások a Dunántúlon**

Napilapokban is gyakran olvashatunk készülő vagy már elhelyezésre került újabb képzőművészeti alkotásokról. Ezt a tájékoztatást az olvasóközönség igényli és figyelemmel kíséri, s a közterületen felállított művek széleskörű érdeklődést és gyakran vitákat váltanak ki. Ez az érdeklődés egyre sürgetőbbé teszi a felszabadulás óta létrejött alkotások összefoglaló esztétikai felmérését.

Ennek az értékelésnek első lépése a művek pontos számbavétele. Ezt a munkát kívánjuk elindítani a Dunántúlon 1965-ben elhelyezett képzőművészeti alkotásokra vonatkozó adatközléssel. Az adatok ismertetésénél a Képző- és Iparművészeti Lektorátus dokumentációs anyagát felhasználva, kizárólag az elhelyezés évét és a topográfiai egyiséget vettük figyelembe.

Kormányzatunk még 1954-ben kiadott egyik rendelete az állami építkezések költségvetésének 2%-át képzőművészeti alkotások létrehozására zárolja. A rendelet szerint minden épülettel kapcsolatos műalkotás (szobor, dombormű, freskó, kerámia stb.) tervezése ebből a keretből fedezhető. Ez a keretösszeg, amely például az elmúlt évben 19 millió forint volt, egyrészt lehetővé teszi újonnan épült lakótelepeink, középületeink képzőművészeti alkotásokkal való díszítését, másrészt biztosítja alkotóművészeink folyamatos munkaellátottságát.

Ezeknek az új beruházási munkáknak művészek közötti elosztását, zsűrizését és tiszteletdíjuk megállapítását végzi többek között a Képző- és Iparművészeti Lektorátus. A felállítandó munkák igényét vagy a tervezőirodák, vagy a megyei, ill. városi tanácsok jelentik be, egymással összhangban. A Lektorátus többszöri helyszíni szemle után, szakbizottságok véleményezése alapján dönt az igények jogosságáról. A Lektorátus eddigi munkájának eredményeképpen, a korábban egymástól függetlenül, esetlegesen felmerült igények ma már összevontan, legtöbb esetben városfejlesztési tervek figyelembevételével jelentkeznek.

Az elmúlt évben összesen 45 mű került felállításra, illetve elhelyezésre a Dunántúlon; ebből 29 szobrászati alkotás (19 körplasztika, 1 emléktábla, 6 mellszobor, 2 politikai emlékmű, 1 dombormű), 3 lemezdomborítás, 2 secco, 2 mozaik, 1 pannó és 8 kerámia falikép.

A művek alkotói a legkülönbözőbb korosztályhoz tartozó, különböző stílusirányzatot képviselő művészek. A „Fiatal Képzőművészek Stúdiója”-nak tagjai éppúgy szerepelnek közöttük, mint kétszeres Kossuth-díjjal kitüntetett idősebb mestereink. A hagyományos, klasszicista törekvések, a naturalista szemlélet, az új formanyelvet kereső irányzatok egyaránt képviselve vannak ezekben a munkákban.

A felállításra kerülő művek különböző céllal létesült épületeket díszítenek: pARTHázak, iskolák, művelődési otthonok, szállodák és balatoni üdülők, vagy most épülő lakótelepek művészi színvonalának emelésére szolgálnak. Az építészeti környezet konstrukciója és funkciója elsődlegesen befolyásolja az épületet díszítő társzművészeti

* Művészettörténészeink számára szép feladat lenne e művészi alkotások részletes értékelése. Az 1965. évi dunántúli felmérést bevezető tanulmánynak szántuk, s a jövőben szívesen helyet adnánk lapunkban a korábbi évek kétezrelékes alkotásait megynként összegző ismertetéseknek, tanulmányoknak.

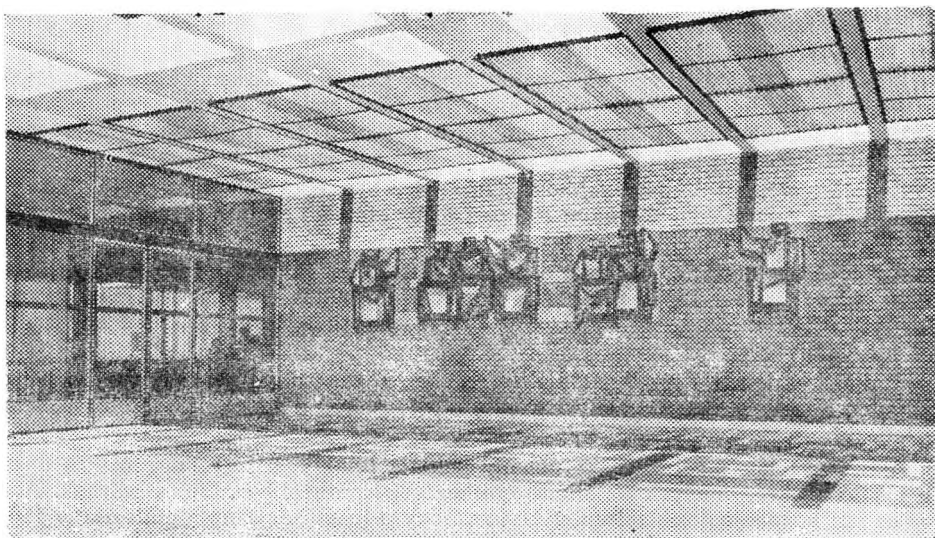
alkotást. Az adatok felsorolása előtt tehát vizsgáljuk meg néhány jellegzetes épület típussal kapcsolatos műalkotást.

Fiatalképzőművészek számára nagyszerű lehetőséget adott a zalaegerszegi 16 tantermes iskola előcsarnokát díszítendő, kb. 20 m²-es faldekoráció tervezését meghirdető pályázat. A pályázati részvételre a Lektorátus, a megyei tanáccsal egyetértésben – murális feladatnál első ízben –, a Fiatal Képzőművészek Stúdiója tagságát hívta meg. A pályázat I. díja a munka elnyerése volt, a további, díjazásra érdemes tervekre 15 000,- Ft-ot irányoztak elő. A pályázaton 31 művész, 39 tervvel szerepelt. A beérkezett művek sok egyéni ötlettel, változatos műfaji megoldásban, a helyi építészeti adottságok figyelembevételével készültek. A pályázatot *Rékassy Csaba* terve nyerte meg, négy pályaművet – a kiírt keretösszeg felemelésével, – 4–4000 Ft-tal díjaztak, hat további művész pedig 2–2000,- Ft anyagköltség térítésben részesült.

Rékassy Csaba 1962-ben szerezte diplomáját, a Képzőművészeti Főiskola festőszakosztályán, majd egy ideig alkalmazott grafikával foglalkozott. 1963-ban kapott először megbízást kerámia tervezésére. A balatonkenesei strandfürdő falát díszítő 10 m²-es festett kompozíciója szellemes stilizáltsággal ábrázolja a balatoni víziéleket.

Zalaegerszegi pályaterve szintén festett kerámia. A síkban megoldott, erősen grafikai elemekre felépülő kompozíció a gyermekrajzok szelleméhez hasonló felfogásban készült. Az egyszerű formákat követő gyermek- és állatfigurákat át- meg át- szövük a népi ornamentikából jól ismert növény- és virágmotívumok. Redukált színvilága is a grafikai formák funkcióját erősíti. Derűs, játékos hangvételével, tiszta szerkesztésével kiemelkedik a hasonló céllal készült művek közül.

A Balaton partján 1965-ben jelentős építészeti alkotások létesültek. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége Balatonszéplakon a Nemzetközi Újságíró Szövetség részére 120 férőhelyes, 60 szobás üdülőszállót, valamint a szállóhoz kapcsolódó nyílváros éttermet építtetett. Az „Ezüst part”-on épült kétemeletes szálló 1965 májusában került átadásra. Az építészeti elgondolásnak megfelelően, az ebédlő bejáratának hangsúlyozására, kerámia falikép készült. *Garányi József* a burkoló téglával borított fal felület központi síkjában hét figurás falképet helyezett el. A hét ülő női figura, erő-

*GARÁNYI JÓZSEF: Kerámia falikép
(Balatonszép, Üjságíró-üdülő)*

teljesen szigorú mértani rendben, az építészeti koncepció szellemében megfogalmazott, magas plasztikájú, a falsíkból kb. 7 cm-re kiálló, gazdag fény-árnyék hatást adó fekete kontúrokkal hangsúlyozott kompozíció. Az ülő figurák merev rendjét egy-egy, párbeszédet sejtető, hatásos kézmozdulat bontja meg. A fehér-fekete színek szigorát az alapszín és az összekötő foltok meleg és gazdag árnyalatú okker-sárgái oldják fel. Garányi Józsefnek ez a munkája egyik legszebb példája az architektúrával szervesen összefüggő s azzal harmoniát teremtő képzőművészeti alkotásnak.

Ugyanitt, az étterem bejárata előtt elhelyezett haraszi mészkőből faragott „Fekvő nő” szobor – *Sóváry János* műve – hagyományos formai megfogalmazásban, a pihenést, a statikus nyugalmat szimbolizálja.

Meghívásos pályázat előzte meg az újonnan épült pápai MSZMP székház falfestményeinek kivitelezését. Az öt meghívott festőművész feladata a székház előadótermének két falát díszítendő fresko vagy secco tervezése volt. A megyei pártbizottság kívánságának megfelelően a művészek a pápai munkásmozgalom történetének egyes eseményeit dolgozták fel pályaterveikben. Az eredeti elgondolástól eltérően, hogy t. i. a két falfelület festését egy művész oldja meg, a beérkezett pályamunkák alapján *Kurucz D. István* és *Szentiványi Lajos* festőművészek egy-egy terve került elfogadásra.

Kurucz D. István a feladat nehezebb részét vállalta. A rendelkezésére álló falfelület kettős ajtóval megbontott, így kompozícióját az ajtónyílás figyelembevételével kellett megoldania. A földtől kb. 60 cm magasságban kezdődő, az egész falfelületet beborító, sokfigurás falfestmény, témájában szerencsésen olvasztotta össze az 1919-es forradalom egyes helyi eseményeit, a Tanácsköztársaságot jelképező általános szimbólumokkal. A secco színmegoldása visszatartott, a szürkék és a barnák koloritján egy-egy élénkebb vörös és zöld szín villan fel.

Szentiványi Lajos seccója a terem szemközti falsíkján látható. Tematikájában a fehérterror munkásmozgalmi harcainak motívumai fonódnak össze a béke gondolatával. A mű legfőbb értéke az egyes csoportok ritmikus összefűzése és a derűs, kultúrált szinkompozíció.

Hegyí György mozaikja a székház I. emeleti előcsarnokát díszíti. A 15,5 m² felületű falburkolat felvonulók mozgalmas csoportját ábrázolja. Az olasz, vetroso üvegből kirakott mozaik kékesszürke háttéréből a vörösök és a kék-zöldek különböző valőrjeinek gazdagsága csillan elő.

Bensőséges hatásával szépen alkalmazkodik *Lessenyei Márta* kútfigurája a soproni Fenyves Szálló zárt belső udvarának hangulatához. A szobor szépségét nemcsak az ülő leányakt mozdulatának ritmusa, a hátvonal finom hajlata, a fej gyengéd tartása adja, hanem a benne kifejezésre jutó lírai érzelem gazdagsága is.

A szálloda homlokzatát *Ludmány Ottó* 1963-ban elkészült sgraffitója díszíti, a hallban és az étteremben *Csohány Kálmán* falikerámiai kerültek a múlt évben elhelyezésre.

A keszthelyi Festetics parkban a park rendezésekor állítottak fel portrékat. *Nagy István János* Kitaibel Pál mellszobrán a sokoldalú tudós egyéniségét ragadja meg. Alig jelzi a XVIII. század viseletét, a szobor megfogalmazásával mégis a kor hangulatát idézi fel.

Említést érdemel *Papachristos Andreasnak* ugyancsak Keszthelyen elhelyezett Goldmark Károly portréja, amely karakteres vonásaival a zeneköltő alkotó szellemét érzeteli.

A kétezrelékes megbízások e néhány példája felhívja a figyelmet azokra a gazdag lehetőségekre, amelyek az állami építkezések során művészeinkre várnak. A továbbiakban közzétett jegyzék feltűnteti azt is, hogy a lehetőséget az elmúlt esztendőben milyen arányban használták fel a dunántúli megyékben.

BARANYA MEGYE

Komló

Kucs Béla: „Fiatalok”, kétfigurás szoborkompozíció, bronz, 180 cm. A Kenderföldi Iskola épülete előtt.

Pécs

Kalló Viktor: „Bányász”, szobor, chrom-acél, 350 cm. A Mecseki Ércbányászati Vállalat székháza előtt.

László Péter: „Furulyázó fiú”, medence figura, alumínium, 260 cm. [fig. mér.] A Szénbányászati Tröszt pécs-meszesi legényszállója előtt.

László Péter: „Veress Endre emléktábla”, portré-dombormű, haraszi mészkö, portré: 6/4-es életnagyság, tábla: 60x100 cm. A Rét u. 39. sz. ház falán.

Mészáros Mihály: „Emberpár”, kétfigurás szoborkompozíció, haraszi mészkö, 190–220 cm. A TBC Szanatórium parkjában.

Simó József: „Kinizsi” dombormű, kétoldalas, matt felületű mázas kerámia, 2x4 m² A Jókai u.-i Általános Iskola főbejáratánál.

FEJÉR MEGYE

Agárd

Laborcz Ferenc: „Fürdőző gyermekek”, dombormű, haraszi mészkö, 140x200 cm. Parkban.

Balinka

R. Kiss Lenke: „Anya gyermekkel”, kútkompozíció, haraszi mészkö, anya fig. méret: 220 cm; A bányauzem irodaépülete előtti parkban.

Kápolnásnyék

Kampfl József: „Vörösmarty portré”, mellszobor, bolgár mészkö, másfélszeres életnagyság. Kultúrház.

KURUCZ D. ISTVÁN: *Secco*
(Pápa, MSZMP székház)

Székesfehérvár

Gádor Magda: „Ülő nő”, szobor, haraszi mészkő, 220 cm. (fig. méret) Az Ybl Miklós lakótelepen.

Ungvári Lajos: „Ybl Miklós portré”, mellszobor, haraszi mészkő, kétszeres életnagyság. Az Ybl Miklós lakótelepen.

GYŐR-SOPRON MEGYE

Kapuvár

Kamotsay István: „Hárfázó nő”, szobor, alumínium, 220 cm. (fig. méret). A művelődési otthon előtt.

Mosonmagyaróvár

Mészáros Mihály: „József Attila portré”, mellszobor, bronz, másfélszeres életnagyság. Lenin krt. 96.

Paál István: „Mackók”, szobor, haraszi mészkő, 160 cm. III. sz. új bölcsőde.

Simó József: Történelmi fgurákat ábrázoló falkép, plasztikus, mattmázás kerámia, 15 m² Mezőgazdasági Akadémia, kollégiumi társalgó.

Sopron

Csohány Kálmán: „Vadászjelenetek”, „Halak”, „Madarak”, falképek, festett, kerámia, 80 m². Fenyves Szálló, étterem, hall, recepció.

Lessenyei Márta: „Ülő nő”, kútfigura, alumínium, 220 cm. Fenyves Szálló, belső udvar.

KOMÁROM MEGYE

Almástüztő

Balázs István: „Álló nő”, szobor, bolgár mészkő, 220 cm. Timföldgyári lakótelep.

Bábolna

Konyorcsik János: „Ülő nő”, szobor, haraszi mészkő, 220 cm. (fig. méret). Állami gazdaság.

Esztergom

Kucs Béla: „Ülő lány”, medencével kombinált szobor, haraszi mészkő, 180 cm. (fig. méret). Felsőfokú Tanítóképző Intézet.

Komárom

Pándi Kiss János: „Integető”, szobor, bronzal patinázott alumínium, 240 cm. Ifjúsági Park.

Tata

Brehm Ferenc: „Fiatal lány”, medencével kombinált szobor, haraszi mészkő, 180 cm. Kosuth tér.

Tatabánya-Újváros

Gáti Gábor: „Csikó”, szobor, alumínium, 170 cm. A 60 fős óvoda előkertjében.

SCMOGY MEGYE

Balatonszéplak

Garányi József: Hétfigurás kompozíció, plasztikus, mázas kerámia, 7 m² A Magyar Újságírók Orsz. Szövetsége üdülőjében.

Sóváry János: „Fekvő nő” szobor, haraszi mészkő, 270 cm (fig. mér.) A Magyar Újságírók Orsz. Szövetsége üdülőjében.

Fonyód

Osváth Mária: „Ülő nő”, szobor, haraszi mészkő, 200 cm. [fig. mér.] 16 tantermes gimnázium.

Kaposvár

Csekovszky Árpád: „Az írás története”, falkép, csempébe karcolt, festett kerámia, 22 m² Megyei Könyvtár, előadóterem.

Illés Gyula: „Tudomány és művészet”, lemezdomborítás, vörösréz, 16 m²-es falfelületen, 3 m² szórt kompozíció. Megyei Könyvtár, I. em. lépcsőfeljáró.

VAS MEGYE

Szombathely

Kisfaludy Strobl Zsigmond: Lenin emlékmű, bronz, 300 cm. Március 15 tér.

VESZPRÉM MEGYE

Budacsöny

Kumposzt Éva: „Hableány”, falkép, plasztikus, mázas, kerámia, 18 m². Hableány Étterem.

Balatonalmádi

Majoros János: Gyümölcs, – hal-, madár-motívumok, plasztikus, mázas, kerámia, szórt kompozíció, 20 m². Pannónia Étterem.

Keszthely

Nagy István János: Kitaibel Pál portré, mellszobor, bronz, másfélszeres életnagyság. Festetics park.

Papachristos Andreas: Goldmark Károly portré, mellszobor, haraszi mészkő, másfélszeres életnagyság.

Fápa

Hegy György: „Felvonulók”, falmozaik, üveg, 15.5 m². MSZMP székház, I. emeleti előcsarnok.

Kurucz D. István: „Tanácsköztársaság” secco, 45 m². MSZMP székház, előadóterem.

Szentiványi Lajos: „Féherterror – Béke” secco, 48 m². MSZMP székház előadóterem.

Várpalota

Kovács Ferenc: Munkásmozgalmi emlékmű bronz, 350 cm. főtér.

Laborcz Ferenc: „Hiradás” lemezdomborítás, vörösréz, figura méret: 300 cm, teljes kompozíció: 4 m². Posta főhomlokzat.

Veszprém

Kántor Lajos: „Egyetemi hallgatók”, „Madarak”, 2 falkép, márványmozaik, 25–17 m². Vegyipari Egyetem, B. ép. I. és II. em.

Kovács Imre: „Felvonulók” lemezdomborítás, vörösréz, 5 m². MSZMP megyei párház, előadóterem.

Mikus Sándor: „Táncoló lány” szobor, bronz, 100 cm. Vegyipari Egyetem diákotthon társalgó.

ZALA MEGYE

Nagykanizsa

Gádor Magda: „Ülő leányka”, medence figura, haraszi mészkö, 180 cm. [fig. mér.] 12 tantermes gimnázium előkertje.

Szabó László: Gábor Áron portré, mellszobor, ruszkai márvány, másfélszeres életnagyság. Gábor Áron laktanya.

Zalaegerszeg

Rékassy Csaba: Gyermek-állatfigurák, falkép, festett kerámia, 19 m². 16 tantermes iskola előcsarnok.

Vecsési Sándor: „Bárányok között”, panno, farostra műanyag festékekkel. 28 m². „Arany Bárány” Szálló, bárhelyiség.

KOLBE MIHÁLY rajza

NAGY L. SÁNDOR: *A vadóc*

MARGÓCSY JÓZSEF: *Sinkó Ervin: Optimisták*

ANGYAL ENDRE: *Endre Károly: Versek*

VÁRÓCZI ZSUZSA: *Szakonyi Károly: Férfiak*

MITZKI ERVIN: *Békési Gyula: Hazatalálni*

SÓS ENDRE: *Írói arcképvázlatok és bibliográfiák*

A vadóc

(*Szovjet írók új elbeszélései*)

„Könyvtáraink polcaira alighanem ritkábban kerül szovjet könyv, mint tíz esztendővel ezelőtt – éjjeliszekrényünkre, aktatáskánkba viszont egyre gyakrabban” – állapította meg már 1962-ben Elbert János, a szovjet irodalom friss terméséből válogatott összeállításának előszavában. Emlékszem, milyen nagy várakozással lapoztuk akkor a vékony füzetet, a XXII. kongresszus utáni társadalmi megújulás első irodalmi követét. Emlékszünk a szovjet „új hullámot” követő szenvedélyes irodalmi és politikai vitákra is. Az új hajtásokat nemcsak éltető helyeslés fogadta, kijutott nekik a hűvös közönyből is. Szárba-szókkent mégis az új vetés, s megtalálta az utat a magyar olvasók tizezeihez.

Elbert János négy év előtti szerény kötetét az Európa Kiadó rendszeres válogatásai követték. Három formás kis könyv fekszik most az asztalomon: „*A visszhang titka*” (1963), „*A talizmán*” (1964) és „*A vadóc*” (1965). Fiatalos kötetek. Pedig életkor szerint a szerzők nagyobb fele nem tekinthető már éppen fiatalnak. V. Grosszman nemrég költözött el az élők sorából, G. Nyikolájeva, I. Grékova, Szolzsenyicin túl van már a delelőn, J. Bon-

dárev, V. Nyekraszov, J. Nagibin és V. Bogomolov legszebb fiatal éveit a háború falta fel és a „legfiatalabb” írónemzedékhez tartozó V. Akszjonov vagy J. Kazakov is elmúlt már harminc.

Azt, ami műveiket az életkori, a stílus-, sőt színvonalbeli eltérések mellett is összekapcsolja, talán úgy lehetne megfogalmazni: a politikai nézőpont fiatalossága, az írói valóságlátás újszerűsége.

Ez a kérlelhetetlenül őszinte ember- és életlátás ragadott meg bennünket már az első hullámverésnél, Jevtusenko, Voznyeszenszkij, Rozsgyesztvenszkij és Glagylin, Kazakov, Akszjonov jelentkezésekor. Ha a legutóbbi kötetet, *A vadóc*-ot egybevetjük az akkoriiban megjelent írásokkal, fel kell figyelnünk egy új tartalmi vonásra. Öt évvel ezelőtt író és közönség egyaránt megrészegítette a mámoros öröm, hogy végre ki lehet, sőt ki kellett mondani hosszú évek alatt visszafojtott keserű igazságokat.

Az elmúlt öt évben eredményesen folyt a személyi kultusz maradványainak felszámolása az élet minden területén. Megérett közben a felismerés: hogy olyan eredménnyel folyhassék a társadalmi megtisztulás, amint azt a párt célkitűzései megkövetelik, nem elég a mindig másra kacsintgató rámutogatás. Ehhez csak felelősebb önvizsgálat, kínzó vívódások árán lehet eljutni.

Nyilván nemcsak az öt évvel növekedett

életkor, hanem a megváltozott társadalmi atmoszféra is teszi, hogy a fiatal „leleplezők” hangja érettebbé, férfiasabbá vált. „Ideje már barátom, ideje...” idézi a puskinsi sort Akszonov legújabb kisregényének címe. „Igen, deelőre értem / be kell ismerni, – látom már. / Nos, ha így van, – váljunk el barátsággal / oh, könnyű ifjúság!” – mondja a vers szó szerinti fordításban. – Hogyan búcsúzzék a férfi ifjúságtól, hogy ne váljék hűtlenné hozzá? Hogyan kell „megkomolyodni”, hogy az ember ne váljék komformista kispolgárrá? Ezek a kérdések nemcsak Akszonov kisregényének hőseit foglalkoztatják, hanem magát az író is.

Talán tudatos szerkesztői törekvés eredménye, s akkor nem dicsérhető eléggé, hogy az Európa Kiadó legújabb válogatása ezt a férfikorba lépett, az élet mélyebb összefüggéseiben tőprengő Akszonovot idézi élénk – nem a másikat, a zajos és sokszor felületes sikerre törőt. A „vadóc” – szerényen, észrevétlenül teremtető falusi őstehetség. Soha nem mozdult ki falujából, csendesesen és magányosan dolgozott a nagyszerű találmányon, melynek titkát a természetből leste el. Gyermekkori barátja, az élete alkonyán hazalátogató kommunista funkcionárius sok földet bejárt, még a koncentrációs táborokat is. Most, mikor megfáradt testüket lassan visszaadni készülnek a jó rjazanyi anyaföldnek, mindketten mégis egyfajta kérdést fogalmaznak: – érdemes volt-e? A választ a kifogyhatatlan életerejű hazai föld adja meg. Kitárja előttük teljes őszi pompáját, rájuk mosolyog magabiztos és biztató mosolyával, mintha azt mondaná: – jól van öreg fiúk, ti megtettétek a magatokét. Így kell ezt valahogy csinálni! Ott áll a két öreg a falusi vadóc találmánya előtt. „Látod-e? Nem áll meg. – Hát mi ez? Örökmozgó, vagy micsoda?” Az élet is ilyen felfogás szerkezet: nem lehet megállítani, mindig újraszüli magát: a harcot, a küzdelmet, az alkotást. Ne kérdezze hát senki, hogy érdemes-e csinálni? Szerepel a novellában még egy, a járási vezetés bürokratizmusa következtében tönkretett kolhoz-veteményskert. De ez sem képes elcsúfítani az anyaföld szép arcát. A szinte csak jelzésszerűen említett tehetségtelen hivatalnokok legfeljebb ellenpontként szerepelnek az örökifjú vidék egészséges embereivel szemben.

G. Seleszt munkája a „Kolimai feljegyzések”, melynek legsikerültebb részletét, a „Kolimai aranyrögök” címűt nemrég

egy szovjet tv-filmben is láhattuk, – témájára nézve szintén kacérkodik a „lágér irodalom” divatjával. Annál inkább öröndetes, hogy a mű politikai mondanivalója, s ennek művészi megjelenítése határozottan átlépi a leegyszerűsítő, gyakran igaztalan korszakábrázolás korlátait. Az a lágér, melyről Seleszt ír, nem tágul össznépi falanszterré, nem válik hovatovább az egész szovjetország torzképévé. Közvetlenül érzékelhető benne az az erő, mely nem engedte rabbá tenni a népet saját országaiban. Ami Szolzsenyicin kisregényében, az „Iván Gyenyiszovics egy napja”-ban csak vegetatív tiltakozás, az itt határozott, szervezett tevékenység formájában jelenik meg: – a szovjet társadalom egészséges életereje, s nem utolsósorban a kommunistáknak a lenini elvekre támaszkodó tudatos harca eredményeként. Az éhező és tetves barakkokban pártsejtek dolgoznak. A talált nagy aranyrög nem lesz a zuhlott és korrupt táborvezetőség prédája, megmentik a fasisztákkal harcoló szovjet államnak. A kommunista foglyok megvédik a Lenin végrendeletének terjesztéséért elítélt diákokat a közönséges bűnözők garázdálkodásaitól és a közeli nagy fordulat tennivalóira készülve vigyáznak a legfontosabb elvtársak életére.

A becsületes emberi helytállás motívuma visszatér a békés élet problémáival foglalkozó novellákban is.

„Becsületes akarok lenni” – vallja V. Vojnovics azonos című novellájának főhőse, s tapasztalnia kell, mennyi nehézségbe ütközik az ilyen magatartás a pártkongresszusok után is. Mint az egyik építkezés vezetőjét főnöke (a „felső nyomás”-nak engedve) arra akarja rávenni, hogy a tervtúlteljesítés érdekében befejezetlenül, rossz minőségben adja át az épületeket. Ő nem teljesíti a lelkiismeretlen utasítást, így magára vonja a felsőbb-ség bosszúját. Testileg-lelkileg összeroppan, kórházba kerül. A kiválóan egyénített hős jól bonyolított története itt azonban indokolatlan happy-enddel végződik: barátja megmutatja neki a helyi lapot, melyben a róla írott cikk „A hétéves terv hősei”-rovatban szerepel.

A kötet második felét képező novellákban – bár rájuk is érvényes az első háromra jellemző riportszerű jelleg – érdemes odafigyelnünk a művészi megvalósítás érdekes egyéni karakterére. Értékrend szerint Ny. Csukovszkij művét, a „Virágba borult a szamóca”-t kell először említeni, melynek mély lírája még Akszonov írásának markáns

kifejező erejével is vetekszik: „Igor Korolev alhadnagyról azt rebesgetik, hogy fél a nőktől, s folyton csúfolták.” Míg nem egyszer egy csupa pajkos lányból álló egész osztagot bíztak rá, hogy vezesse azt az erdő közepén elrejtett repülőtérré. Ráadásul éppen kora nyáron, mikor köröskörül javában virágzik a szamóca. A váratlan német előretörés megakadályozta, hogy az ifjú tiszt végrehatja feladatát. Bebizonyíthatta viszont, hogy igazi férfi. Hőstettet hajtott végre a legcsinosabb lánnyal. Életük feláldozásával megmentették az osztagot a német tankok rohamától. „Liza kézen fogta Korolevet, és együtt futottak tovább, alámerülve a magas fűben, a sárga, fehér és kék virágokban, mint két üldözött madár, aki elcsalja a vadászt a fiókák fészekétől.”

Mint két nagyszerű ember – egy férfi és egy nő.

I. Grékova írása, a Nagyvilágból is ismert „A hölgyfodrász” témájában és stílusában racionalistább írás. Gondolatgazdagságával és hiteles életanyagával tűnik ki. J. Krælin munkája, az „Egy sebé sz naplója” is.

A műfordítások színvonaláról beszélni elmélyült összehasonlító elemzés nélkül felelőtlenség lenne. Egyszeri olvasásra úgy tűnik, hogy a nyelvi anyag néha indokolatlanul a riport síkján marad, nem emelkedik fel a novellák érzelmi-gondolati gazdagságáig. Akszjonov és Csukovszkij novellája különösen megérdemli, hogy önálló nagy irodalmi teljesítményként nyelvileg-stilisztikailag is gondosan elemezzük.

Befejezésül a lelkesedés felkiáltójelei mellé egy hiányjel kínálkozik a tartalomjegyzékbe. A szovjet próza „harmadik” és „negyedik” nemzedéke letisztult hangú műveihez jól illeszkedett volna az Akszjonovval együtt indult, de nála markánsabb, hitelesebb életanyagot felmutató két publicista-író: Alekszandr Remencsuk és Vil Lopatov egy-egy novellája. Érdemes lenne nekünk is felfedezni ezt a két tehetséget, s velük együtt a legfiatalabb nemzedék más képviselőit is.

A mai szovjet életéről való híradás így lehetne még frissebb, még érzékenyebb az új szellemi rezdülésekre. Valóban nem könyvtárba, – kézbe való.

NAGY L. SÁNDOR

Sinkó Ervin:

Optimisták

E folyóirat régebbi olvasói előtt nem ismeretlen ez a két kötetes „történelmi regény 1918/19-ből”. Majd tíz évvel ezelőtt a *Dundától* című folyóirat már hírt adott ennek a nagyszabású műnek a létezéséről, sőt kéziratának kalandos sorsáról is. Megjelent ugyanis néhány kezdő fejezet az *Egy regény regénye* című naplószerű epikus műből, amelyben Sinkó Ervin beszámol arról, hogy a magyar Tanácsköztársaság nagyszerű napjairól írt regény, az *Optimisták* milyen fogadtatásban részesült – még kéziratban a párizsi emigráció köreiből, a nagyobb francia kiadókól; milyen nagy erőfeszítéseket tett Károlyi Mihály és Romain Rolland a német vagy francia nyelvű kiadás érdekében, s hogyan csillant fel a remény arra, hogy a moszkvai idegennyelvű kiadó is megjelentesse ezt a forradalmi eposzt.

Az *Optimisták*, két vaskos kötetben, majdnem ezer oldalon, most Magyarországon is kaphatóvá vált, miután az újvidéki Fórum kiadó 1965-ben reprezentatív formában tette újra hozzáférhetővé az 1953–55-ben már megjelent művet. Időközben Novi Sadon kiadásra került az *Egy regény regénye* teljes kézírata – előbb horvátul, majd 1961-ben magyar nyelven is. Az *Optimisták* mostani kiadásának fűlszövege röviden utal is az *Egy regény regényében* leírt kalandos eseményekre, melyek a mű megírásától kezdve kavargtak a kézirat körül és késleltették annak teljes megjelenését. (Annak a szintén két kötetes „regény”-nek nemcsak az élményszerű izgalma számíthat az olvasó figyelmére, hanem az a közelből megfigyelt kultúrpolitikai kép is, amely a megerősödő személyi kultusz idején 1935–36-ban Moszkvában kialakult. De ragyogóak azok az írói portrék is, amelyeket például Kun Béláról vagy a sorsában hasonlóan tragikus végű Iszaak Babelről rajzol meg Sinkó Ervin. – Babelről egyébként külön tanulmányt is írt az *Epikurosz hervadt kertje* c. 1964-ben megjelent, Magyarországon is forgalomba került esszégyűjteményében.)

Van már a magyar irodalomban több jelentős mű, amelyik az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság mozgalmas napjait eleveníti fel. Lassanként már itt lenne az

ideje, hogy az irodalomtörténet is jobban számba vegye ennek a korszaknak művészi feldolgozását, bemutatását. Ennél a számvetésnél nyilván előkelő helyet fog kapni Sinkó Ervin *Optimisták* című regénye. Művészi értékei mellett az a hitelesség is igazsá és forróvá teszi az olvasó élményét, hogy tudja az íróról: Sinkó eléggé hosszú frontkatonai tapasztalat birtokában került 1918-ban a polgári forradalom budapesti munkástanácsának tagjai közé; a Tanácsköztársaság idején a Szovjetház parancsnoki tiszte várt rá, sőt Kecskemét városparancsnoka is volt egy időben. Mindez lehetővé tette számára azt, hogy eléggé közelről, alulról és felülről, de mindig belülről nézhesse a forradalom hétköznapijait: nagy sikereit és keserű elbukását is.

Több, mint félévtizedes bécsi emigráció után, 1926-ban, az apatini születésű, Szabadkán felszderült Sinkó visszatér Jugoszláviába. 1931-ben, tizenkét évi tisztulási és önmarcangolás után, egy jugoszláviai kis faluban kezd bele az *Optimisták* írásába, s majd 1934-ben (akkor már két éve mint a párizsi emigráció tagja, megértő és mai napig első munkatársa: felesége társaságában) Franciaországban fejezi be a hatalmas regényt. Voltak a műnek természetesen megfelelő irodalmi előzményei is a lírikusként induló, majd erőteljes epikusává váló (s ma mindinkább félelmetes vitakészséggel felvértezett esszéíróként ismert) Sinkó Ervin életművében. *Bori Imre*, az újviéki egyetem tanára, a *Híd*-ban részletesebben foglalkozik ezekkel az előzményekkel és összefüggésekkel (1965:7–8. szám), s ez a tanulmány olvasható a nagy irodalomtörténeti kézikönyv hatodik kötetében is. Itt most csak egy motívumot szeretnénk kiemelni, ami megmagyarázza az *Optimisták* alaphangját, s ezzel jellemzi Sinkó írói magatartását, eljárásait is.

Első jelentősebb epikai munkája 1927-ben jelent meg a Nyugatban: *Aegidius útra kelése* címmel. Írója szívesen emlékszik vissza arra, hogy annak idején, legjobb tudomása szerint, Móricz Zsigmond állott védelmére az írásnak a Nyugat szerkesztőségében, s így vált lehetővé, hogy az emigrációban élő, forradalmár kommunista szerző elbeszélése közlésre kerülhetett a nagynevű folyóiratban. (A kisregény 1963-ban, az azonos című kötetben, több novella kíséretében megjelent és a hazai könyvpiacra is közismertté vált.) *Aegidius*: dominikánus szerzetes a XVII. század első felének nagy németországi harcaiban. A he-

ves prédikátor nagyrészt egy jezsuita baráttal vitatkozva kísérel meg magának kialakítani az élet és a szolgálat értelmére vonatkozó tanítás igaz értelmét. Nemigen akkor járunk helyes úton, ha Sinkó és nemzedéke forradalmi magatartásának megoldásra váró ellentmondásait külön *Aegidius*, vagy külön a nagyrabecsült ellenfél, Frigyes páter személyének belső problémáihoz kötjük. Inkább hihető, hogy Sinkóban és forradalmár elvtársainak önmarcangoló vitáiban, – mint ahogy ezt az *Optimisták*-ban nyomon követhetjük – mind a két főszereplő magatartását, érvelését *egyszerre és együtt* benne érezzük. Az *Aegidius* befejezésében, afféle írói zárszóként ezt az aforizmaszerű megjegyzést találjuk: „Mert csak az találhat rá az igazságra, aki már nem a vigasztalást keresi.” Ebből a végső összegezésből visszafelé haladva érthetjük meg az *Optimisták* ábrázolási módjának sikerét is. A polgári forradalom, majd a Tanácsköztársaság nagy harcosai, akik a regényben előkerülnek (a szimpatizánsok és olykor opportunisták vagy anarchisták társaságában), azzal válnak ki a többiek közül, hogy akár egyszerű harcosok, akár vezetők: nem a kétségbeesés mindenmindegy magatartásától üldözötten kapnak bele az éppen kéznél levő, aktuális forradalomba; nem vigaszt keresnek a harcban valamilyen önfeledt mámor tombolásában. Ellenkezőleg: valóban az igazságot, a szabadságot keresik, amelyet érdemes követni és szolgálni, mert ez a mozgalom méltán töltheti be egész életüket. *Aegidius*, még egyedül, zászló nélkül és követő nélkül akart útján tovább menni, de az *Optimisták* szereplői már látták a zászlót és számíthattak követőkre, habár a zászló 1919 augusztusában le is hanyatlott és a követők egyrésze átmenetileg meg is riadt a kudarcok miatt.

Az *Optimisták* a forradalom mellé álló és a forradalmat önként és meggyőződéssel vállalt egyszerű kisemberek és fiatal, értelmiségiek regénye. Szereplésük mindenütt érinti a vezérek életét, munkáját, magatartását, s ábrázolásra kerülnek az elkövetett hibák, tévedések is. Ezért mondhatta Kun Béla „kegyetlenül igaz” könyvnek ezt a regényt. Károlyi Mihály és Kun Béla tévedhetetlenül felismerték magukat is a könyvben a többi vezetőkkel együtt: életközben, a nehézségek és a sikerek együttes ábrázolásában. Ahogy Sinkó írja másutt: „a regény az 1918/19-es magyar forradalom arculatát és az akkori forradalmár nemzedék krízisekkel teli, benső törté-

netét akarja érzékeltetni." Igaz örömről lehet, hogy a könyv elolvasása után elmondhatjuk: ezt a célját az író maradéktalanul elérte.

MARGÓCSY JÓZSEF

Endre Károly:

Versek

Ötvenkét év lírai termése van együtt ebben a majd háromszázhetven lapos kötetben, az 1913-ban írott *Káin a korszakokban* című költeménytől az 1965-ben keletkezett Michelangelo-ciklusig (*A téli bál*). A kötet bevezetésében Méliusz József, az ismert romániai magyar közíró adja meg az „illő tiszteletadást egy életműnek”, Magyarországon Hegedűs Géza üdvözölte igen lelkesen a könyv megjelenését, *Egy ismeretlen nagy kortárs* címmel írott kritikájában (Élet és Irodalom, 1966. 4).

A legszebb eddigi méltatás mégis már 1957-ben megszületett, ugyancsak Méliusz tollából: *Ime, a költő*. Tanulmánya egyben életrajz, pályakép, esztétikai és elvi méltatás. Rámutat Endre hosszú „hallgatásának” – 1922 és 1947 közt egyetlen kötete sem jelent meg! – titkára: „Költőnek lenni és a könyvelés és kereskedelmi jog tudományával szolgálni egy barbár és szellemellenes társadalmi réteget, szatócs kispolgárokat és mohó burzsoákat, ez ennek a forradalmárig nőtt lírikus léleknek a keserű sorsa a talpra álló kapitalizmusban”.

Igen, a két világháború közti évtizedek során Endre Károly is úgy élt „az Alföld csendjében”, mint a hozzá emberként és költőként is olyannyira hasonlós Gulyás Pál. Endre közgazdász volt Temesvárott, Gulyás ipariskolai tanár Debrecenben: nehéz foglalkozások egy sivár korszakban. Ráadásul Endre kettős száműzetésben élt. Szülővárosa és lakóhelye Romániához, anyanyelve és költészete a magyarsághoz kapcsolta, de sem a Hohenzollernek királysága, sem Horthyék ellenforradalmi rendszere nem jelenthetett számára otthont és igazi menedéket. Endre Károly baloldali költő: nem szólam-szerű frázisokban, hanem emberi és írói magatartásban. Az első világháború harctéri élményei állították a baloldalra, s *A júli he-*

gyek lábainál írott versében, 1918 májusában, már egy Internacionálé-reminiscencia is felcsendül: „Ti gyárak sápadt rabjai jertek”, vagy ilyen sorok: „Hátunk mögött a kapzsi módon gyűjtött kincsek, Hátunk mögött a szájkosár s a rabbilincsek”. 1919-ben pedig *Luxemburg Róza halálára* ír szép szonettet.

Érthető, hogy ilyen magatartású költő sem a királyi Romániával, sem a horthysta Magyarországgal nem tudott azonosulni. Ez is magyarázza negyed százados „hallgatását”. A nehéz években – hogy megint Méliusz megfogalmazását idézzük – „a norvégi fjordokon, olasz múzeumvárosokban és Görögországban az antik kultúra romjai közt keres vigaszt”, Endre sokat utazott: magyar költők közül talán a legtöbbet. Feleségével, aki nemcsak hűséges élettársa, hanem emberi támasza is volt, járta a világot, a Nordkaptól az arab Észak-Afrikáig. Mindezt a rengeteg élményt aztán kitűnően bele tudta illeszteni lírájába, mint emléket és mint inspirációt. A remek *Görzi elégiák*-ban, Endre költészetének egyik csúcspontjában például egységbe forrnak az első világháborús élmények az 1934. évi utazás emlékeivel, amidőn megint fölkereste az olasz-szlovén karszti tájakat. S ezen a táji, élményi háttérre bontja ki mélységesen humánus és szociális emberi mondanivalóját.

Még kétszer hadd idézzük röviden Méliuszt. Szerinte „a múlthoz való szerves hozzákapcsolódás, másfelől a természetes újszerűség, a kettőnek csodálatos harmóniája” jellemzi Endre líráját. Igaz, a jellemzést Bardócz Árpád egyik leveléből veszi át, de nyilván maga is azt vallja. Meglát azonkívül, nagyon szellemesen, „egyfajta stílusmodort” is Endre költészetében.

Azt is mondhatnók, hogy a temesvári lírikus *poeta doctus*. A magyar lírának azt a „gondolati” vonulatát képviseli ő, amely Komjáthy Jenőnél vagy Gulyás Pálnál tör fel a magasba. Mint már utaltunk rá, leginkább Gulyás Pállal rokonthatjuk.

Valószínű, hogy Endre ismerte a „debreceni poeta” verseit: nem vált azonban utánzójává, hanem hasonló helyzetben, hasonló életérzés kifejezéseként szólataltott meg rokonhangokat „az Alföld csendjében”.

Az „egyfajta stílusmodor” említése pedig már arra tapint rá, amit mi az endrekárolyi líra *manierizmusának* nevezhetnénk. Talán még pontosabban így fogalmazhatnók

meg tételünket: Endre lelki rokonai, szellemi ősei közt ott vannak az olasz XVI. század manierista művészei és a német XVII. század barokk költői. 1922 és 1924 közt írott hatalmas ciklusa, *Az ember a csillagok alatt*, a német barokk filozófus-poétájának, Andreas Gryphiusnak szonettjeit idézi: Endre 24. szonettje még alexandrin-formájában is Gryphiusra utal. A nagyszerű, tömör kifejezések, a sötét hangulatú kozmikus képek az északi barokk rokonitják Endrét, az életérzés és a részlet-motívumok viszont az olasz manierizmussal, Pontormo, Rosso, Beccafumi világával.

Idézzük a csodálatos 12. szonettet, a viharok, vágyak, az éj és a szörnyetegek motívumaival:

Nos jöjj az éjbe, üsd fel táborod
Szekérhadad között, mely csupa felleg.
Méhükben kénkö langy esővel háborog,
Míg mardosó savóval színök tellett:

Szíved, romokba lőtt sikátorod,
Tusáival elhozd, mit vinni kellett,
Viharmart vágyaid helyét, a kelyhet,
Honnan hullhattak volna záporok.

Fájdalmad úgyis jó, a felsüvöltő,
Haragod véle együtt jár, a dörgő,
Delejes csendje mit szól majd az éjnek?

Remegő csillagai ugye félnek,
Hogy fényük alatt szörnyetegek élnek,
Világsebével hogyha jó a költő!

Íme, a manierizmus világa, a *terribilità* (rettenetesség) és a *meraviglia* (csodálatosság)! Endre, a költő, ugyanabban a „problematis” légkörben él, mint az olasz XVI. század festői, s jelképes módon nála is elképzelhető „Pontormo létrája”, amelyet a toszkárai művész időnkint felhúzott, hogy senki se zavarhassa padláson-épült műtermében. Olyan manierista motívumok, mint az óra vagy a *labirintus* sem hiányzanak a temesvári költőnél. Ha összevetnők líráját azokkal a megállapításokkal, amelyeket az európai manierizmus ismert kutatói, a német Hocke, az osztrák Württemberg, az olasz Briganti, a magyar származású Hauser Arnold tettek a XVI. századról, és e kor továbbéléséről, akkor akár oldalakon át folytathatnók Endre „modern manierizmusának” elemzését.

Az, hogy van ilyen „modern manierizmus”, ma már elfogadott megállapítás. Hauser ugyan

– mint marxista felkészültségű tudós – utal arra, hogy egy stíluskorszak teljes és tökéletes visszatéréséről nem lehet beszélni. Elképzelhető viszont egyes elemek, eszmék, motívum-komplexusok továbbélése, sőt felújulása. Nagy monográfiájában (Der Manierismus. München 1964) Hauser Arnold ilyen értelemben mutat rá a XIX. és XX. század irodalmában, művészetében föllelhető sok manierista vonásra, Baudelairetől Kafkaig és a szürrealizmusig.

Azt hisszük, Endre poézise is beleillik ebbe a fejlődési sorba. Már csak azért is, mert rá is vonatkozik Hausernek a manieristákról tett fontos megállapítása: magatartása nem „valóság”, hanem „intellektuális”. Amit Endre *poeta doctus* voltáról mondtunk, jól alátámasztja ezt. Igaz, a kritikusok szeretnek Endre „klasszicizmusáról” beszélni: ez azonban megint olyan jelenség, amely a XVI. század művészeitől sem volt idegen. Szinte jelképes, hogy a verseskötet befejező-ciklusa, *A téli bál*, Michelangelo emlékét idézi, azét a mesterét, akiben ma a manierizmus legnagyobb alkotóját látjuk.

Nem maradhatnak el a „formális manierizmusok” sem, a Méliuszról említett „egyfajta stílusmodor”. Ezek a manierista, sőt részben már barokk stíuselemek azonban nem rontják az endrekárolyi líra esztétikai értékét. Ellenkezőleg: nélkülük elképzelhetetlen volna a maga teljességében ez a líra! 1917-ben írott *Most* című versében XVI. és XVII. századi költők szokása szerint anagrammával él: az ötstrófás költemény egyes sorainak kezdőbetűi ezt a mondatot adják: Monfalkonehoz megyünk. Anagrammát lelünk a *Monte Santo* című háborús versben is. Az ilyen „játékos” fogásoknak Endrénél se szeri, se száma, még pedig éppen a legkomolyabb helyzetekben! Így úzték a XVI. és XVII. század költői és festői a maguk „formális játékait” egy tragikus korban, s ezek a „játékok” elsősorban sajátmaguk biztatására szolgáltak. De ilyen összefüggésekben kellene említenünk Endre sajátos halál-mitológiáját is, vonzódását az antikvitásból vett különös, félelmetes, halállal terhes mítoszokhoz (a *Haláltánc* Charon-motívuma és sok más!).

Endre és a manierizmus affinitásáról – amely ugyanakkor a modern irányokhoz, az expresszionizmushoz és szürrealizmushoz is közelíti a temesvári költőt – hosszabb tanulmányt kellene írni. Most hadd utaljunk csak egyik jellemző vonására: nyelvi alkotókészségére és fantáziájára. Rokonszenves vonás End-

rénél, hogy újra irodalmi jogaiba iktatja a régies múltat, azt az igealakot, amely a XIX. század magyar irodalmában általános volt, amellyel Dante-fordításában még Babits is élt, amely azonban sajnálatos módon elveszett a mai költői nyelvben. Nos, Endrénél gyakoriak az ilyen alakok: *elvevéd, adék, megismo-rém, mondám, képzelém*, sőt még az 1965-ből való Michelangelo-ciklusból is: *vallatá*. Sajátos varázsa és bája van ezeknek a régies alakoknak: nem dicsérhetjük Endrét eléggé, hogy élni tud ezzel a varázssal!

Virtuóz nyelvi leleménnyel vallanak rímei is. Irodalomtörténeti tankönyveinkben évtizedek óta kísértő dogma, hogy a magyar nyelv legfőljebb háromszótagos rimeket tud elviselni. Endrénél viszont akad kitűnő négyszótagos rím is, például az *Iljúság, te mohó játék* című versben: *basamódra – masamódra*. Ez megingt nem az egyetlen példa!

Nem könnyű olvasmány Endre Károly lírája. Ellentétben Hegedüs Gézával, mi nem voltunk képesek arra, hogy „együltünkben” végigolvassuk ezt a 365 lapot. Olyan könyv ez, amelyet időnkint le kell tenni, az olvasottakon elmélkedni, esetleg visszatérni a fontosabb szövegekhez, s így tudatosítani Endre lírájának eszmei és formai gazdagságát, azt a gazdagságot, amely a manierizmus világától a XX. század irodalmi-művészeti áramlataiig ível.

ANGYAL ENDRE

Szakonyi Károly:

Férfiak

A Férfiak egyrészt összegezés, egyúttal azonban kiinduló pontja is az írói fejlődés újabb szakaszának. Szakonyi művészetét pályája kezdete óta önállóságra való törekvés jellemzi. A magyar próza uralkodó hagyománya, a mikszáthi anekdotizmus, és a drámább moriczai előadásmód kezdettől idegen tőle. Kritikusi felhívták már a figyelmet arra, hogy eleinte elsősorban Gelléri Andor Endre és Kosztolányi nyomdokain járt, majd a szürrealista vívmányok felhasználásával kísérletezett. Mihelyt azonban az útkereső tapogatózások után megtalálta saját költői világát,

félretette ezeket a meginduláshoz szükséges mankókat.

Szakonyi világának összetartó és mozgó ereje a nyugtalanság, az elégedetlenség önmagával és az emberekkel szemben. Nemzedékének társadalomszemléletét és világnézetét egymásnak ellentmondó, sőt egymást kizáró hatások alakították, ezek sokakban csömört, kiábrándultságot, pesszimizmust idéztek elő. Szakonyi – ha kortársaihoz hasonlóan átélte is ezeket a hangulatokat – művészete számára csak azt szűrte ki belőlük, ami a társadalom számára hasznosítható: a kiábrándultságból az erkölcsi tisztaság könyörtelen követelését, a pesszimizmusból az elégedetlenséget, a perspektívatlanságból azt a szorító köteleiséget, hogy tüzetesen végigvizsgálja a jövő felé vezető út nehézségeit. Ezeken a tájakon kell írói birodalmát keresnünk. Művészetével nem közgazdasági problémák megoldásában igyekszik segídezni – ezt nem is tartja a művész feladatának –, hanem a lélek mérnöke akar lenni, aki az emberben felépülő harmóniát tervezi meg. Ennek az egész életet betöltő munkának első fázisát, a helyzet felmérését, az adottságok számbavételét végzi el a Férfiakban.

A kötet központi témája a magány. Szakonyi képei elfakult igazságoknak kölcsönöznek új ragyogást: az élet bizonyos helyzeteivel, a születés és halál pillanatával az embernek egyedül kell szembenéznie, a legválságosabb kérdésekben az egyénre nehezedik a döntés felelőssége, s a művész sorsa is örök magány, és talán elérhetetlen célok felé sarkalló elégedetlenség. A novellákat összekapcsoló miniatűrökből a teljes élet körvonalai bontakoznak ki, de kompozíciós szerepükön túl jelentékenyen hozzájárulnak a kötet hangulatának megteremtéséhez is.

Szakonyi reálisan szemléli az embert, aki a valóság megismerése helyett illúziókban ringatja magát, külső hatásoktól várja élete tartalmasabbá válását, küzdelem helyett rezignáltan belenyugszik a változtathatatlanba, s eszébe sem jut, hogy saját maga az oka boldogtalanságának. Hőseit teljes passzivitás, vagy értelmetlen, anarchikus kitérési kísérletek jellemzik, saját tehetetlenségüknél fogva elkerülhetetlenül sodródnak a mind mélyebb boldogtalanságba és másokat is magukkal sodorhatnak a pusztulásba. Az író meleg emberi részvétellel, fájdalmas szeretettel éli át holtvágányra futott hőseinek tragédiáját, de biztos mérceje van az emberi magatartások megítélésé-

hez, s ezért soha nem azonosítja magát az álláspontjukkal.

„Ahogy múltak az évtizedek, egyre inkább csak azt tudtam, mi nem boldogít, s egyre kevésbé sejtettem, mi igen” – fogalmazza meg az író hősei közös életérzését. A kiútatlanság mindegyikükénél másképp nyilvánul meg, megoldás azonban egyikük számára sincs. Szakonyi legtöbbször nem az üttévesztés folyamatát ábrázolja, hanem a lezajlott belső dráma utáni helyzetben ragadja meg hőseit, a visszavonhatatlanul bekövetkezett tragédia utórezgéseit közvetíti, vagy a rég krónikussá vált reménytelenség elindító okát idézi fel. A mondanivaló szempontjából különösen jól használja ezt a szerkezeti megoldást a drámában, ahol a nyitvahagyott, de így is feloldhatatlanságot sugárzó befejezés alkotja a dráma keretét, kiindulót és végpontját. A drámát lezáró kérdések és a megbontott időrend egyaránt azt hangsúlyozzák, hogy a megbánás nem teheti meg nem történné a hibákat, Köves újrakezdési vágya nem támaszthatja fel Ráczot, és nem gyógyíthatja be Zsóka lelki törését.

Novellái jellegzetesen egyalakos kompozíciók. A főhős és a mellékszereplők között néha konfliktusnak látszó kapcsolat alakul ugyan ki, valójában azonban ez utóbbiak itt sem tevékeny tényezői az összeütközésnek, pusztán jelenlétükkel váltják ki a hős tudati válságát. A belső történésekben sokkal fontosabb szerepe van a természeti környezetnek. Az író tévedhetetlen biztonsággal és nagy művészettel választja meg azt a helyet és időt, amely megérleli hőseiben a tragikus felismerést. F.-ben (Még négyen jöttek) egy karácsony estén, a szeretet ünnepén ébred fel a félelem az egyén kiszolgáltatottsága miatt. A *Lent Rómában* hőseit éppen az örök város, a vágyak beteljesülésének ez a nagyszerűen eltalált jelképe döbbsenti rá arra, hogy „a vágyakozás az egyedüli állapot, amikor még minden jó”. Bárándi gyilkossága – részegsége és vallomása ellenére is – végsősoron érthetetlen lenne a táj idegekre nehezedő atmoszférája nélkül: „Ködbbe és csendbe takarózott a táj, a köd lassan szállt a víz fölött; a sás élein lefutottak a vízgyöngyök, a nádak megpuhultak a nedvességben. Este volt, ... egy színű, homályos volt az ég.” Szakonyi novelláiban tehát legtöbbször a helyszín, a táj, az időpont alkotja azt a helyzetet, a véletlent, amelyben a szükségszerű megmutatkozik. A drámában – a műfaj sajátosságainál fogva – a helyszín nem válik ennyire plasztikussá,

atmoszféra teremtő ereje gyenge, s ez gyakran csökkenti a drámai feszültséget.

Hősei cselekedeteit alig, vagy egyáltalán nem motiválja. Ez a jellemzés sajátos közvetettségéből fakad: főalakjait sohasem belülről közelíti meg, hanem hol a mellékszereplők, hol egy láthatatlan beszélgetőpartner nézőpontjából regisztrálja megnyilatkozásait. Az ábrázolásban ezért dominál a portré, a magatartás, a beszéd (igen gyakran monológ formájában). A novellák cselekményszegénységének egyik forrása az, hogy a jellem bemutatásában kevés fontosságot tulajdonít a cselekedeteknek. A szereplők gondolataiból is csak annyit enged sejtetni, amennyi a külső megnyilatkozásokban tükröződik. Alakjai ezáltal titokzatossá, többértelművé válnak, innen ered a novellák szimbolikus színezete. Megközelítésük, megértésük értelmi úton alig, inkább csak hangulati, érzelmi úton válik lehetségessé, együttérzés és egyet nem értés sajátosan vegyes hangulatát keltik az olvasóban. Az *Életem*, Zsóka motivációja jóval alaposabb, mint a novellaké, igen sokszor azonban csak jelzésszerű, néha pedig teljesen magára hagyja az olvasót a hősök belső folyamatainak követésében. A kellőképpen meg nem indokolt változások megingatják az alakok hitelét, a túlzott szubjektivitás következtében az általános rovására az egyedi uralkodik el. A mondanivalót tekintve ott van ennek a drámának a helye az alkotó művész felelősségét nagy erővel felvető alkotások között, a megformálás hiányosságai azonban csökkentik hatását.

Ábrázolóeszközei – különösen novelláiban – igen sok rokonságot mutatnak a film nyelvével. Logikai megfogalmazásában gyakran közhelyszerű, képei azonban erőteljesek. Fény és árnyék hatásokra épülő képsoraiban nagy a meglevenítő erő, a sok árnyalatú szürke képek hangulati skálája gazdag. Nyelve sokoldalúan árnyalt, előző írásaihoz képest egyszerűsödés, erőteljesebb tömörítő hajlam jellemzi. Egyre differenciáltabban használja fel a szavak hangulati értékét, zeneiségét.

A *Férfiak* néhány darabja *A szijártó*, *A halsütő*, a *Ködben a tavon* magában is méltó párja *A fogoly*-nak, az *Emberi üdvözlés*-nek; vetekszik ezekkel artistikus kidolgozásban, a hangulatok árnyaltságában, nyelvi gazdagságban. Hangsúlyozottabb azonban a tudat és érzésközpontúság, a társadalmi hatóerők közvetettebben, mintegy már az egyéni tudatból visszaverődve jelentkeznek. Egyéni megjelenési formája ez a minden művészeti ágba betörő líraiságnak. A kötet másik három novel-

lájában a monológ-szerű előadásmód a hangulati elemek visszaszorulását eredményezi, gondolatiságuk is egysíkúbb, élményerejükből ez sokat levon.

A kötet újszerűsége végsősoron nem az egyes írásokban, hanem a kötet egészében kereshető. Az egyes darabok jelentése csak egymáshoz és az egészhez viszonyítva válik világossá. Hagyományos elemek és saját lelemények, erények és gyengeségek olyan ötvö-zete ez a mű, amely már kiforrott, biztoskezü íróra vall. Többen utaltak arra, hogy Szakonyi novellái akár egy készülő regény előtanulmányának is tekinthetők. A Férfiaknak az előbbi gyűjteményekhez képest feltűnően tudatos megszerkesztése is egy nagyobb arányú, teljesebb igényű mű felé mutat. A kompozíció módja azt is sejteni engedi, hogy az író a szintézisnek is új, mind a hagyományos realista regénytől, mind a proust-i iránytól elkülönülő útját tapogatja, az egyedi és általános dialektikus egységét konkrét és jelképes elemek újszerű összekapcsolásában keresi.

VÁRÓCZI ZSUZSA

Békési Gyula:

Hazatalálni

1963-ban jelent meg első verse. Folyóiratunk mutatta be. A *Falu szélén* a szabolcsi Újfehértón töltött ifjúságának emlékeit idézte fel. „Szüleim szegényparasztok voltak – írja önvallomásában. – Nyolc gyermekkel megáldva megverve tengették életüket. Elsőszülött lévén: korán megismerkedtem a lélekölő, nehéz fizikai munkával. Már tizenhárom éves koromban mezőre jártam; segítettem apámnak... Emlékezetem szerint: tizenhétéves koromban írtam először verset.”

Most, első verseskötete megjelenésekor negyvenkét éves. A *Hazatalálni* hatvannégy verse szinte jelképezi a költő életútját, felvilantják életélményeit, a gyermekkortól, a háborús éveken keresztül, az új társadalom születésének örömteli köszöntéséig.

Békési Gyula jól ismeri a szabolcsi tanyavilágot. A *Sohasem felejtani* ciklusban ennek az életnek az emlékeit idézi fel. A harminc év távlatából megírt versekben azonban letisztulva rendeződnek már a régi képek. A sza-

bolcsi embereket állítja olvasói elé (*Tarlók, vadvizek népe*), akik „szalmán háltak, mert ágyuk sem volt”, és mentek, járták a megyét, az országot munka után, hogy fenntarthassák családjukat. A költő nem akar szabadulni emlékeitől, követeli önmagától, hogy azok tisztán villanjanak fel a múlt idők tükrében. Talán azért is, hogy a kötet egy későbbi ciklusában, amikor a mai Szabolcsba talál haza, még jobban felfigyeljen, a látszólagos mozdulatlanság mélyén rejlő nagy társadalmi változásokra.

Néhány verse a háborút idézi kötetében. A tömegmészárlásokat, amelyek ezekben az években teljesen megbénították; nem írt, nem olvasott – ahogyan ő mondja.

„Emberhullák és lódögök feküdtek
mindenfelé s kiégett harcokcsik.
Legéppuskázott ágak menekültek
velünk együtt. Futott a faszor is...
Fémcsillámos, tükröző volt az ég,
rengett a föld, a fegyverek ropogtak.”

1944

Így emlékezik vissza a szülőföldjén átvonuló frontra, melyben akkor nem lelhetett hazáját. Ezekben a napokban tűntek el mellőle gyermekkori pajtasai, akiket nem talált meg később sem, de akiket ma sem akar elfelejtani. Békési Gyula önmagát inti első sorban: nem szabad feledni! Sem a nehéz gyermekort, sem a háborút, sem azokat, akiket elhurcoltak, meggyilkoltak...

A múlt emlékeit felidéző versek, és a napjainkban szerzett új életélményeket egybegyűjtő ciklusok közé ékelődik a kötetben a *Naptár* című ciklus. Tucatnyi verse, amelyek mindegyike egy-egy hónap intim hangulatát idézik fel, szinte festői impressziókat közölnek, az évszakok változásai szerint.

A *Hazatalálni* és a *Traverzek alatt* című befejező ciklusokban már az érettebb költővel találkozunk, a versek tartalmában és stílusában, a formákban és kifejezőmódokban egyaránt. Ezekben a versekben a költő már több formai biztonságot árul el. Kifejező erővel ír újonnan szerzett élményeiről, belső érzéseiről, a szerelemtől is. Az élet valóságos ábrázolására törekvő, a munkáséletet tükröző néhány verse az átéltséget tanúsítja. Ezek a versek kötetének legszebbjei. Soraiiban köszönti szülőföldje gazdagodását, kultúrálódását, felemelkedését:

„Autóbusz jár a kőúton. A házak.
kiskertesebbek, szebbek.
Ruhásabbak a gyerekek s vidámak.
Falum – én így szeretlek.”

(Falum, világom)

Örömmel látja viszont apját, anyját, akiket
ma már nem nyomorít tovább a szegénység:

„Apámnak most az udvar a világ,
s a cseppnyi kert. Egyébre nincs is gondja...
Fő az ebéd a tűzhelyen rotyogva;
gőz pőfékel, csiklandó jószag árad.
Anyám kórót, venyigét tördel;
kezén zsíros lé csillog-ragyo.”

(Otthon)

Békési Gyula amatőr-költőnek tekinti önmagát. Már-már lemondott a nyilvánosságról, amikor, ha késve is, kevés számú publikált verse után mégis megjelenhetett ez az első kötete. A *Hazatalátni* azt sejteti, hogy van még mit mondania, elkötelezettsége a szocializmus eszméje mellett azt igéri: érdemes lesz a jövőben is figyelni rá.

MITZKI ERVIN

Írói arcképvázlatok és bibliográfiák

*Széljegyzetek a Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár sorozatához*

Elérkezett az ideje, hogy áttekintést adjunk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kétségtelenül hézaggpótló sorozatáról, az *Írói Arcképvázlatok* legutóbbi öt kötetéről. Ezek a többnyire elég jól megszerkesztett, elegáns és gazdagon illusztrált könyvek, amelyek iránt a vártnál nagyobb érdeklődés mutatkozik, nemcsak arcképvázlatokat nyújtanak a kutatóknak, tanulmányokat folytatónak és érdeklődőknek, hanem – amire a főcímük nem utal – gazdag és nélkülözhetetlen bibliográfiai anyagot is. Talán éppen ez a bibliográfiai adatgyűjtés, adatfeltárás és adatközlés adja az alábbiakban bemutatandó kötetek legfőbb értékét.

Az öt könyv közül kettő magyar írókról

(Illés Béla és Nagy Lajos), kettő *szovjet* írókról (Konsztantyin Fegyin és Mihail Solohov), egy pedig *németről* (Bertolt Brecht) szól.

*

Vasvári István, a költő és irodalomkutató, állította össze, Illés Bélához méltó gondnal, az irodalomtörténet iránt érzett felelősséggel a nemrég hetvenedik születésnapján túljutott, sajnos, immár két éve a Kútvölgyi úti kórház betegszobájában élő Illés Béla irodalmi munkásságának méltatását, felsorolását és kritikai körképét.

A bibliográfiai sorozat e karcsú kötetének finoman tipografizált lapjain felsorakoznak Illés Béla összes művei. Külön fejezet mutatja be, a különböző kiadású könyvek adatainak közlése után, Illés Béla publicisztikai munkásságát: társadalmi vonatkozású cikkeit, írókról és irodalomról szóló tanulmányait, könyvismertetéseit, könyvkritikáit, színikritikáit, színházi és filmkarcolatait, más témákat érintő karcolatait. Ez a rész anekdotákkal, vele foglalkozó riportokkal és öt megszólaltató interjúkkal fejeződik be.

Az életrajzi adatok gondos összeállítású felsorolása így kezdődik: 1895. március 22-én született Kassán... És így végződik: ...70. születésnapján a Népköztársaság Elnöki Tanácsa élete munkásságának elismeréséül a Munka Vörös Zászlórendjével tünteti ki.

Kár, hogy mindössze két adat található Illés Béla műveinek külföldi publikációiból. 1927-ben Lunacsarszkij méltatta az ő munkásságát az *Izvesztij*-ban. 1933-ban Vailant-Couturier rajzolt az íróról portrét a *l'Humanité*-ban.

Fényképek, rajzok tárják eléink a *Kárpáti rapszódia*, az *Ég a Tisza*, a *Vigszínházi csata*, a *Honfoglalás*, az *Anekdóták* könyve és más népszerű művek szerzője életútjának különböző állomásait. Látjuk őt 1930-ban, Kijevben, mint a Szovjet Hadsereg tiszteletbeli katonáját. Látjuk őt 1931-ben, a moszkvai írótanácskozáson, az ifjú Solohov szomszédságában. Látjuk Gorkij és Johannes R. Becher társaságában. Az egyik képen Katarjev köszönti Illés Bélát a betegágya mellett. A másikon a régi küzdőtársak egyike, dr. Münnich Ferenc üdvözlí... Akárki beszélgetett Illés Bélával, akárki látogatta meg régente az *Új Szó*, vagy az *Irodalmi Újság* szerkesztőségében, akárki nyit be a betegszobájába, egyértelmű az a megállapítás, hogy Illés Béla rengeteg élményt tud elmesélni, mert rengeteget élt, rengeteget látott és ren-

geteg emberrel beszélt. Ez a rengeteg élmény a műveibe is belekerült.

Ady Endre egyszer azt mondta róla (az első világháború idején): „Ez a fiatalember a jövő”... Hát ez az akkori fiatalember beváltotta a jóslatot. A bibliográfiában egész könyvtár jelzi az Illés Bélánál immár jelenné vált jövőt.

A másik magyar bibliográfiát, a *Nagy Lajosról* szólót, szintén Vasvári István állította össze. Nagy adósságot törleszt a mostani kötet. Amellyel bizony régóta tartoztunk a magyar irodalom „magányos farkasá”-nak, ahogy azok a régi esztéták nevezték, akik valahogy nem vették észre, hogy ezt a látszólag elég remete-életű író valójában milyen szoros kapcsolatok fűzték az élethez és az emberekhez.

Emlékezések, vallomások, értékelések sorakoznak fel a Nagy Lajossal foglalkozó munka első részében. Barátainak és tisztelőinek összegyűjtött emlékezései azt hirdetik, hogy Nagy Lajos könyörtelen igazmondással leplezte le a hazug, kispolgári életet, és természetes szövetségese volt irodalmi hőseinek, a kiszolgáltatottaknak és kizsákmányoltaknak. Érthető, hogy – mint Bölöni György megállapítja – Nagy Lajos nem lehetett elismert író az „úri” Magyarország idején és nem kaphatott helyet az „úri” irodalom képviselői között, hiszen realista szemlélettel szemébe mondta kortársainak az igazat. Tegyük hozzá Bölöni szavaihoz, hogy teljesen megértjük a levitézlett Magyarország hivatalos álláspontját Nagy Lajossal szemben, de sehogysem értjük, hogy ez a nagy írónk a népi demokrácia Magyarorszáგában sem tudja megkapni méltó és megillető helyét.

Talán felesleges volt az értékelő írások között olyanokat is közölni, amelyek visszautasítják a Nagy Lajos naturalizmusára vonatkozó régi „bírálatokat”. A naturalizmus emlegetése valamikor nem volt jogtalan. Tóth Árpád is arról írt, hogy Nagy Lajos „komor” írásaiban miképp alakult ki a naturalizmusnak líraisággal és a líraiságnak naturalizmussal találkozó „módszere”. Később Nagy Lajos többnyire túljutott alkotásaiban a naturalizmuson, és eljutott a magyar realizmus nagy mestereinek sorába.

Valószínű, hogy még lappanganak megsárgult újságcikkek lapjain kiadatlan elbeszélések, de a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kiadásában megjelent kötet arról tanúskodik, hogy máris sikerült megközelítő teljességgel bemutatni Nagy Lajos regényeit, elbeszéléseit, publicisztikai munkásságát. Nem illetheti ko-

moly szemrehányás a kötet összeállítóját és segítőit, hogy véletlenül kimaradt egy-egy írás. Valószínűleg nem volt teljes A Toll-nak az az évfolyama, amelyből a bibliográfia számára nem vették át Nagy Lajosnak *Pesti nyomor* című írását (A Toll 1929-es évfolyamának 5. száma).

A felderített és megfelelően csoportosított anyag lehetővé teszi, hogy a kötetet tanulmányozó és felhasználó irodalomtörténészek egyszer már megszüntessék Nagy Lajos régebbi, leegyszerűsített, sematikus értékelését.

*

Mihail Solohov életrajzát és műveinek bibliográfiáját Ecsedy Andorné és Gáliczky Éva állította össze. A könyv szakít a hagyományos megoldással, amely külön életrajzot és külön ismertetéseket tartalmaz. Elvileg igazat kell adnunk a szerzőknek: Solohov életútja és életműve oly szoros kapcsolatban áll egymással, hogy helyesnek látszott megkockáztatni a „formabontást” és egybeolvasztani a biográfiát a tartalmi ismertetésekkel, a tartalmi ismertetéseket a biográfiával. Persze, ebben a rendszerben nem lehetett elkerülni azt a nem éppen szerencsés megoldást, hogy többkötetes mű esetében az egyes kötetek tartalmi kivonatait a megjelenés événél tegyék közzé, az egész mű értékelése viszont mindig az utolsó kötet publikálásának dátumánál lsson napvilágot.

Sok érdekes és elgondolkoztató szempontot, néhány találó megállapítást olvastunk az ebben a formájában is hasznos alkotásban. Mégis az az érzésünk, hogy nem kell a következő kötetekben folytatni ezt a megoldási módot.

Konsztantyin Fegyin arcképvázlatát és bibliográfiáját is Ecsedy Andorné és Gáliczky Éva munkájának köszönhetjük. A bevezető hangoztatja, hogy – Solohov után – nem véletlenül választották Fegyint. Solohov művészetét a klasszikus orosz próza legjobb folytatásának tekinti az irodalomtörténeti értékelés, amely ugyanakkor hosszú ideig a huszadik század nyugati polgári irodalmának klasszikus hagyományait látta folytatódni Fegyin alkotásaiban. A világirodalom legnagyobb rendszerezői úgy vélték, hogy Fegyin bizonyos tekintetben Romain Rolland, Roger Martin du Gard és nem utolsósorban Thomas Mann örökségének korszerű továbbvivője. Ezeknek az elődöknek alapjáról jutott el – bonyolult fejlődési folyamatot át –

Fegyin önéletrajza, amely magyar nyelven most jelent meg először. Érdekes vallomások találunk benne a művészi alkotó munkáról általában és Fegyin különleges alkotó tevékenységéről. A kiváló író úgy képzelte sokáig, hogy a valóság irodalmi visszatükröződése és a „tisztá kitalálás”, amit az írói képzelet szüleményének is lehet nevezni, valahogy nem fér meg egymással és összeüt-közik. Szó sincs erről. A magasrendű realista művészetben sohasem kerülhet sor ilyen össze-ütközésre. A művészi kép igazságát éppen az dönti el, hogy a képzelet milyen mértékben harmonizál a valósággal és mennyire ad segítséget annak visszatükröződésére. Solohov vallomása szerint: nehezen tudta volna ezeket a problémákat megoldani, ha nem kap segítséget Gorkijtől. De nemcsak Gorkij támogatja az irodalomelmélet problémáinak megoldásában, hanem azok a beszélgetések odáig, hogy a szocialista-realista irodalom legkiválóbb képviselői sorába emelkedjék.

Külön értéket ad a könyvnek Konsztantyin is, amelyeket olyan írókkal folytatott, mint Romain Rolland, Martin Andersen Nexø, H. G. Wells, Leonhard Frank, vagy akár Hans Fallada.

Mitru Ibolya, aki *Bertolt Brecht* életrajzi adataival és műveinek bibliográfiájával sietett a közönség érdeklődésének kielégítésére, nem kerülte el a „kényes” és „vitás” esztétikai és színházelméleti kérdések érintését sem. Azt írja: „Reméljük, sikerül a szállongó

félreértésekből legalább néhányat eloszlatni és valódi fényében megmutatni őt, akinek egész élete harc volt az eszmei, esztétikai tisztaságért, művészetének beteljesítéséért.”

Jól és – ami ilyen jellegű és ilyen célú könyvnél különösen fontos – közérthetően világítja meg Mitru Ibolya tanulmánya az epikus színház elméletét és gyakorlatát.

Megtudjuk, hogy Brecht művészete és művészetelmélete milyen eltérést hozott az arisztotelészi elvekre épült színházról. Míg Arisztotelésznek módja volt élesen elválasztani az epikát a drámatól, addig Brechtnek le kellett döntenie ezeket a korlátokat.

Elgondolkodtató rész foglalkozik Majakovszkij és Brecht költészetének bizonyos közös nézőpontjaival. Igaz, hogy Majakovszkij is, Brecht is vállalta a „társadalmi megrendelést”, de azért túlzottnak tartjuk azt az igyekezetet, amivel a könyv gyakran azonos nevezőre szeretné hozni a két író. Brecht nemcsak Majakovszkijtól tanult, hanem Shakespeare-től és Villon-tól is. De senkitől sem tanult annyit, mint a proletariátustól. A proletariátus küzdelme volt Brecht legnagyobb tanítómestere.

A kötet értékei között meg kell említenünk, hogy – Brecht műveinek bibliográfiáján kívül – megtalálható benne az íróról szóló magyar irodalom bibliográfiája is. Jó – bár szegényes – a válogatás Brecht gondolataiból. Ami pedig a képanyag szegénységét illeti, mindenkit kárpótolnak Doblin és Topka rendkívül sikerült karikatúrái.

SÓS ENDRE

HELYREIGAZÍTÁS

A Jelenkor 5. számában Takáts Gyula „Nem” című versének második versszakában az Attika helyett, helyesen: Attika fokán, valamint az utolsó versszak két utolsó sora a *nem* szó kihagyásával helyesen így olvasandó:

s mint tanúk szorítottak közre
a pásztorok s a sziklák . . .